

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการวิจัย: ทบทวนประวัติศาสตร์ปัต(ปา)ตานี: มุมมองที่แตกต่างหลากหลาย

(Review Histories of Pat(t)ani: Different Point of Views)

ชื่อผู้วิจัย: ผศ. ดร. อรอนงค์ ทิพย์พิมล

สัญญาเลขที่ SRI6111303

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการวิจัย: ทบทวนประวัติศาสตร์ปัต(ปา)ตานี: มุมมองที่แตกต่างหลากหลาย

(Review Histories of Pat(t)ani: Different Point of Views)

ชื่อผู้วิจัย: ผศ. ดร. อรอนงค์ ทิพย์พิมล

สารบัญ

	หน้า
บทที่ 1 บทนำ	6
1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา	6
1.2 ทบทวนผลงานที่เกี่ยวข้อง	12
1.3 คำถามงานวิจัย	16
1.4 วัตถุประสงค์ของการศึกษา	16
1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	16
1.6 กรอบแนวคิดในการวิจัย	17
1.7 วิธีดำเนินการวิจัยและเก็บข้อมูล	17
1.8 ขอบเขตในการวิจัย	19
1.9 นิยามศัพท์ / อธิบายศัพท์ / ข้อตกลงเบื้องต้น	21
บทที่ 2 ประวัติศาสตร์นิพนธ์ปัด(ปา)ตานี	23
2.1 ประวัติศาสตร์ ประวัติศาสตร์นิพนธ์ และความจริงทางประวัติศาสตร์	23
2.2 ประวัติศาสตร์นิพนธ์ปัด(ปา)ตานีก่อนพ.ศ. 2475	27
2.3 ประวัติศาสตร์นิพนธ์ปัด(ปา)ตานีหลังพ.ศ. 2475 – 2520	29
2.4 ประวัติศาสตร์นิพนธ์ปัด(ปา)ตานีพ.ศ. 2521 – 2546	33
2.5 ประวัติศาสตร์นิพนธ์ปัด(ปา)ตานีพ.ศ. 2547 ถึงปัจจุบัน	38
บทที่ 3 ประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐไทยกับปัด(ปา)ตานี: มุมมองที่แตกต่าง	53
3.1 สถานะของรัฐปัด(ปา)ตานี: รัฐอิสระมั่งคั่งหรือประเทศราช	56

3.2 สนธิสัญญาแองโกล-สยามปี ค.ศ. 1909 (พ.ศ. 2452)	70
3.3 รัฐนิยมในสมัยจอมพลป. พิบูลสงคราม	81
3.4 เหตุการณ์ที่ดุชงญอ: กบฏดุชงญอ / ดุชงญอลุกขึ้นสู้ / สงครามดุชงญอ	95
3.5 เหตุการณ์ที่สะพานกอตอและการประท้วงที่หน้ามัสยิดกลางปัตตานี	100
บทที่ 4 สถานะของประวัติศาสตร์ในการต่อสู้ระหว่างรัฐไทยกับปัต(ปา)ตานี	114
4.1 รูปแบบการเขียนประวัติศาสตร์ของรัฐไทยและนักชาตินิยมมลายูปาตานี	114
4.2 สถานะของประวัติศาสตร์ในความขัดแย้งระหว่างรัฐไทยกับนักชาตินิยมมลายูปาตานี	117
บทที่ 5 สรุป	124
บรรณานุกรม	130

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 1 ประวัติศาสตร์นิพนธ์ปัต(ปา)ตานีกับบริบททางสังคมและการเมืองตั้งแต่ก่อน พ.ศ. 2475 ถึงปัจจุบัน	45
ตารางที่ 2 เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่มีความไม่ลงรอยกันระหว่างรัฐไทยกับปัต(ปา)ตานี	53
ตารางที่ 3 เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐไทยกับปาตานีที่ไม่ลงรอยกัน	112
ตารางที่ 4 รูปแบบการเขียนประวัติศาสตร์ของรัฐไทยและนักชาตินิยมมลายูปัตตานี	117
ตารางที่ 5 เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์กับประเด็นในการต่อสู้ระหว่างรัฐไทยกับนักชาตินิยม มลายูปัตตานี	123

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ปัญหาความรุนแรงหรือความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในจังหวัดชายแดนภาคใต้ระหว่างกลุ่มผู้ต่อต้านรัฐกับฝ่ายรัฐไทยปะทุขึ้นอีกครั้งตั้งแต่เดือนมกราคม พ.ศ. 2547 และดำเนินเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน โดยสถิติความรุนแรงที่เกิดขึ้นในจังหวัดชายแดนภาคใต้ตั้งแต่ต้นปี พ.ศ. 2547 จนถึงเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2562 เกิดเหตุการณ์ความไม่สงบรวมทั้งสิ้น 20,485 เหตุการณ์ ทำให้มีผู้เสียชีวิตจากเหตุการณ์ความไม่สงบ 7,074 ราย มีผู้บาดเจ็บ 13,221 ราย¹ ไม่นับความสูญเสียอื่นๆ อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากความรุนแรงดังกล่าว ไม่ว่าจะเป็นจำนวนผู้หญิงและผู้ชายที่ต้องเป็นเสาหลักของครอบครัวเนื่องจากคู่ชีวิตเสียชีวิตหรือพิการจนไม่สามารถประกอบอาชีพได้ เด็กที่กำพร้าเนื่องจากพ่อแม่เสียชีวิต ความสัมพันธ์ที่ทรยศบาดหมางระหว่างกลุ่มคนที่มีความแตกต่างทางความเชื่อ ความหวาดระแวงของผู้คนที่อยู่ร่วมในสังคม ไปจนถึงความบอบช้ำทางจิตใจของผู้ที่ประสบและไม่ได้ประสบเหตุความรุนแรงโดยตรง

ตั้งแต่เกิดความรุนแรงระลอกล่าสุดในปี พ.ศ. 2547 ได้มีการพยายามวิเคราะห์ถึงสาเหตุและเป้าหมายของความรุนแรงที่เกิดขึ้นในหลายแง่มุม เช่น อธิบายความรุนแรงที่เกิดขึ้นว่าเป็นผลจากความแตกต่างทางด้านอัตลักษณ์และวัฒนธรรม ที่นำไปสู่การกดทับอัตลักษณ์วัฒนธรรมของคนในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ผ่านนโยบายของปกครองของรัฐไทย ผู้ก่อการจึงต้องการเรียกร้องโดยให้รัฐบาลไทยปฏิบัติต่อคนในพื้นที่ที่มีความแตกต่างทั้งในด้านศาสนา วัฒนธรรม และวิถีชีวิตในทางที่ดีขึ้น เรียกร้องให้มีการปฏิบัติต่อคนในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้เฉกเช่นที่ปฏิบัติต่อคนในพื้นที่ๆ อื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านด้านการเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม นอกจากนี้ยังมีการอธิบายว่าความรุนแรงที่เกิดขึ้นเป็นความต้องการที่จะเรียกร้องเพื่อให้ได้สิทธิในการปกครองตนเอง รวมไปถึงมีการอธิบายว่าเป็นความพยายามที่จะแบ่งแยกดินแดนออกจากประเทศไทยเพื่อกลับไปเป็นรัฐอิสระโดยสมบูรณ์

ทั้งนี้การมี “มุมมองทางประวัติศาสตร์” ที่แตกต่างกันของทั้งสองฝ่ายเป็นส่วนหนึ่งของความรุนแรงและความขัดแย้งดังกล่าว ประวัติศาสตร์มีความสำคัญและถูกใช้ในฐานะเครื่องมือในการสร้างความชอบธรรม

¹ศูนย์เฝ้าระวังสถานการณ์ภาคใต้, “สรุปเหตุการณ์ในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ประจำเดือน พฤศจิกายน 2562,” เข้าถึงได้ที่ <https://deepsouthwatch.org/th/node/11941> (เข้าถึงเมื่อวันที่ 9 ธันวาคม 2562).

กล่าวคือ ประวัติศาสตร์ฉบับทางการของชาติไทยมักมีโครงเรื่องที่กล่าวเน้นถึงความขัดแย้งและความรุนแรงระหว่างรัฐไทยกับรัฐอื่น ๆ รวมถึงประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐสยามกับอาณาจักรหรือดินแดนปัตตานี (ปาตานี) ที่ถูกนำเสนอผ่านมุมมองของรัฐสยาม (ไทย) ผ่านกรอบแว่นประวัติศาสตร์ความรุนแรง โดยรัฐไทยมองว่าดินแดนหัวเมืองมลายูเป็นประเทศราชของสยาม (ไทย) มาตั้งแต่สมัยสุโขทัย และถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของรัฐไทยตั้งแต่ต้นสมัยรัตนโกสินทร์ แต่ผู้คนบางส่วนในดินแดนดังกล่าวกลับไม่ยอมรับอำนาจเหนือของรัฐไทย กระทำการกระด้างกระเดื่อง จับอาวุธขึ้นสู้ เป็นกบฏ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ดังจะเห็นได้จากการที่มุมมองของรัฐไทยเรียกการกระทำของกลุ่มบุคคลดังกล่าวว่าเป็น กลุ่มขบวนการแบ่งแยกดินแดน ขบวนการโจรก่อการร้าย หรือโจรใต้ เป็นต้น

ในทางกลับกัน ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นปาตานีก็ได้เล่าเรื่องเหตุการณ์ความไม่สงบและความรุนแรงผ่านมุมมองของคนท้องถิ่น ซึ่งมองว่ารัฐไทยเป็นผู้กดขี่ไม่ต่างจากที่ประเทศเจ้าอาณานิคมกระทำต่อดินแดนที่อยู่ภายใต้การยึดครอง และในการปกครองดินแดนปาตานีนั้น รัฐสยาม (ไทย) ใช้ความรุนแรง กดขี่ข่มเหงปราบปรามอย่างหนักทำให้เกิดความสูญเสียของผู้คนในพื้นที่มาโดยตลอด ดังนั้นการลุกขึ้นสู้ของคนในพื้นที่จึงถูกมองว่ามีความชอบธรรมเป็นสิ่งที่สมควรกระทำ

เมื่อกลางดึกวันที่ 6 พฤศจิกายน พ.ศ. 2562 มีกลุ่มคนร้ายยิงถล่มป้อมซุตรักษาความปลอดภัยหมู่บ้านหรือ ชรบ. บ้านทุ่งสะเดา ตำบลลำพะยา อำเภอเมือง จังหวัดยะลา ส่งผลให้มีผู้เสียชีวิตถึง 15 คน และบาดเจ็บสาหัสอีก 5 ราย ถัดมาในวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2562 ได้มีการแถลงการณ์ในเฟซบุ๊กที่ใช้ชื่อว่า BRN Barisan Revolusi Nasional ออกมายอมรับว่าการบุกโจมตีนั้นเป็นการกระทำของกลุ่ม BRN แถลงการณ์มีความว่า

“ขอความสันติสุขจงมีแต่ทุกท่าน

ขอแสดงความเสียใจอย่างสุดซึ้งต่อการสูญเสียชีวิตของประชาชนชาวสยามพุทธและประชาชนชาวมลายูในเหตุการณ์ที่ถูกข่มขู่โจมตีโดยกองกำลังนักรบปาตานี

BRN ยังคงยึดมั่นในแนวทางสันติภาพที่มีความจริงใจในการปฏิบัติการทั้งหมด ไม่ใช่อย่างที่ว่ารัฐบาลสยามไทยกำลังดำเนินการ ฉากหน้าคือความพยายามพูดคุยอย่างสันติ แต่ฉากหลังได้สั่งกำลังพลทุกระดับชั้นดำเนินการทุกรูปแบบต่อประชาชนปาตานี ทั้งการอุ้มฆ่า, สังหารอย่างถูกกฎหมาย (พรก. และกฎอัยการศึก), เก็บตัวอย่างสารพันธุกรรมโดยที่ไม่มีการยินยอมและอื่นๆ ที่รัฐสยามไทยกำลังปฏิบัติการอยู่

สิ่งเหล่านี้เป็นตัวกระตุ้นสำคัญ ที่รัฐสยามได้วางเดิมพันสูงต่อกองกำลังนักรบของเรา ที่ล้วนแล้วมีศักยภาพพร้อม และพร้อมปฏิบัติการโดยทันทีตามการตัดสินใจของหัวหน้าชุดและสภาที่ปรึกษาในพื้นที่

ที่นี่...ดินแดนปัตตานี แผ่นดินที่ถูกปล้นชิงและยึดครองตามรูปแบบในอดีตและการแสวงหาอาณานิคม และไม่มี การคืนดินแดนแก่เจ้าของดินแดนตามพันธสัญญาแองโกลสยามแต่อย่างใด

เราได้มีการปฏิบัติตามพันธสัญญาการต่อสู้ตามหลักอัลกุรอ่านและหลักสากลไปแล้ว ว่าด้วยการต่อสู้ในรูปแบบรัฐสภาโดยส.ส.อดุลย์ ณ สายบุรี และยื่นข้อเรียกร้อง 7 ข้อของท่าน **หะยีสุหลง อับดุลกอเดร์** ซึ่งเป็นการต่อสู้หิงสาโดยพยายามหลีกเลี่ยงการกระทบกระทั่งให้น้อยที่สุด เป็นการต่อสู้ของประชาชนอย่างแท้จริง แต่สองท่านที่กล่าวถึงรวมทั้งทีมงานกลับถูกรัฐบาลสยามไทยสังหารและต้องหลบหนีไปยังประเทศเพื่อนบ้าน ถือเป็นเหตุการณ์ที่เป็นที่รู้จักของสังคมโลก

การสังหารหมู่ประชาชนและโยนศพทิ้ง ณ สะพานกอตอ โดยนาวิกโยธินของรัฐบาลสยามไทยและนำไปสู่การเดินขบวนที่มีประชาชนเข้าร่วมกว่า 100,000 คน #ด้วยสันติวิธี แต่ก็ล้มท้ายด้วยการสังหารหมู่ของเจ้าหน้าที่สยามไทย

การเรียกร้องให้ปล่อยตัวขรบ.ที่ไม่มีศักยภาพในการป้องกันตนเองและรัฐสยามไทย กล่าวหาว่ามอบปืนให้กับนักรบปัตตานี #เพื่อหาคนรับผิดชอบโดยที่เจ้าหน้าที่ต้องการหนีความผิด ก็ลงท้ายด้วยการสังหารประชาชนเสียชีวิต 85 ศพ สูญหายกว่า 36 ราย

การก่อตั้งขบวนการต่อสู้ ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการต่อสู้ตามหลักอัลกุรอ่าน เมื่อถึงขีดสุดของการต่อสู้ด้วยสันติวิธีจนน้ำตาหลังรดผืนแผ่นดิน การต่อสู้ด้วยวิธีการที่สูงที่สุดจึงสามารถกระทำได้นบนผืนแผ่นดินของตนเองและยุทธศาสตร์การรบ

แผ่นดินปัตตานี คือ ผืนแผ่นดินอิสลามที่ถูกยึดครอง (ดาร์ลฮาร์บี) เป็นแผ่นดินที่มีศึกสงครามนับแต่การเข้าปล้นชิงและยึดครองของสยามไทยจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งการรบอาจไร้รูปแบบแต่มียุทธศาสตร์ที่มั่นคง

สำหรับประชาชนชาวมลายูปาตานี ท่านจงปฏิบัติตามอัลกุรอานและฮาดิซอย่างเคร่งครัด จงแยกให้ออกว่ามิตรและศัตรู ซึ่งในตำราการต่อสู้กับกาเฟรได้จำแนกแยกแยะในเรื่องต่างไว้ชัดเจน จงเรียนรู้ให้ถ่องแท้ก่อนที่จะตัดสินใจ

สำหรับประชาชนชาวมลายูพุทธ ท่านจงศึกษาการวิวัฒนาการและศึกษารากเหง้าของท่านให้ถ่องแท้ว่าท่านคือใคร

สำหรับประชาชนชาวสยามพุทธ ที่ถูกรัฐบาลสยามไทยนำเข้ามาเพื่อปฏิบัติตามนโยบายสลายและกลมกลืนทางชาติพันธุ์ของชนมลายูปาตานีในพื้นที่ ท่านจงศึกษาถึงประวัติศาสตร์การย้ายถิ่นฐานของท่านให้กระจ่างแจ้ง ก่อนที่จะตัดสินใจอะไรลงไป

เราไม่ต้องการขับไล่ประชาชนชาวสยามพุทธที่เกิดบนผืนแผ่นดินปาตานี แต่อยากให้ทุกท่านจงเรียนรู้ว่าควรจะทำปฏิบัติตนเช่นไรในผืนแผ่นดินปาตานี ซึ่งมีชาวมลายูมุสลิมและพุทธเป็นเจ้าของดินแดน

จงเรียนรู้ให้กระจ่างไม่ใช่เรียนรู้ด้วยใจที่อคติและถูกล้างสมองพร้อมถูกปลุกฝังหรือหลอกลวงจากรัฐสยามไทยของท่านเพื่อรักษาอำนาจของตนเอง

การต่อสู้ของเราไม่มีวันจบสิ้น

BRN”² (เน้นโดยผู้วิจัย)

อย่างไรก็ตาม ได้มีนักวิชาการหลายท่านออกมาตั้งข้อสังเกตว่าแถลงการณ์นี้เป็นของจริงหรือไม่ เนื่องจากชื่อเพจเฟซบุ๊ก สกกดชื่อกลุ่ม BRN ว่า Barisan Revolusi Nasional ใช้ตัว t ตรงคำว่า National แทนที่จะเป็น Barisan Revolusi Nasional แบบการเขียนด้วยภาษามลายู ยิ่งไปกว่านั้นนักวิชาการคนดังกล่าวยังตั้งข้อสังเกตว่าที่ผ่านมากลุ่ม BRN ไม่เคยออกแถลงการณ์เป็นภาษาไทยมาก่อน และยังใช้คำศัพท์ที่กลุ่ม BRN ไม่เคยใช้มาก่อนเช่นกัน³ ในขณะที่ นายอาบูฮาฟิซ อัลฮากิม โฆษกกลุ่มมาราปาตานี ได้แสดงความคิดเห็นผ่านบทความที่เผยแพร่ผ่านสื่อออนไลน์ เมื่อวันที่ 10 พฤศจิกายน พ.ศ. 2562 ว่าเขาคิดว่าแถลงการณ์นี้

² เพจเฟซบุ๊ก BRN Barisan Revolusi Nasional, 8 November 2019, เข้าถึงได้ที่

<https://www.facebook.com/1380087125452122/photos/a.1405437929583708/2364737980320360/?type=3> (เข้าถึงเมื่อวันที่ 13 พฤศจิกายน 2562).

³ “นักวิชาการตั้งข้อสังเกต แถลงการณ์ ‘บีอาร์เอ็น’ ของจริงหรือไม่,” มติชนออนไลน์, เข้าถึงได้ที่

https://www.matichon.co.th/politics/news_1746467 (เข้าถึงเมื่อวันที่ 13 พฤศจิกายน 2562).

เป็นของ BRN จริง แม้ว่าจะไม่ได้มีการนำเสนอผ่าน นายอับดุล การ์ิม คาลิด โฆษก BRN เหมือนที่ผ่านมา โดยพิจารณาจากเนื้อหาที่ดูเหมือนจะยอมรับว่า BRN มีส่วนเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์โจมตีชรบ. และต้องการส่งสัญญาณไปยังรัฐไทย⁴ สอดคล้องกับ นายรักชาติ สุวรรณ เครือข่ายพุทธเพื่อสันติภาพ ที่เชื่อว่าแถลงการณ์ดังกล่าวน่าจะเป็นของจริง เพราะมีการอ้างถึงชาวมลายูสยาม และยอมรับการมีตัวตนของคนไทยพุทธ⁵

แม้ว่าจะยังมีความไม่ชัดเจนว่าแถลงการณ์นี้เป็นของจริงหรือไม่ และ BRN ก็ไม่ได้ออกมาปฏิเสธหรือมีท่าทีอย่างไรต่อแถลงการณ์ดังกล่าว แต่สิ่งที่เห็นได้อย่างชัดเจนจากการเขียนแถลงการณ์ดังกล่าวเป็นภาษาไทย นั่นคือ การที่ “ประวัติศาสตร์” ถูกหยิบยกขึ้นมากล่าวถึงในแถลงการณ์นี้อย่างมีนัยสำคัญ ในแถลงการณ์กล่าวถึงประวัติศาสตร์ที่ไม่ลงรอยกับประวัติศาสตร์ฉบับทางการของไทย ไม่ว่าจะเป็น ประวัติศาสตร์ช่วงที่ปัตตานีถูกผนวกเป็นส่วนหนึ่งของรัฐไทยจากสนธิสัญญาระหว่างสยามกับอังกฤษปี ค.ศ. 1909 ข้อเรียกร้อง 7 ประการของหะยีสุหลง เหตุการณ์ที่สะพานกอตอ และกรณีตากใบ และนี่ไม่ใช่ครั้งแรกที่ประวัติศาสตร์ถูกหยิบยกขึ้นมากล่าวถึงในฐานะหนึ่งในแรงผลักดันที่ทำให้กรบปาตานีออกมาก่อการเพื่อเรียกร้องดินแดนคืน ในปี พ.ศ. 2556 BRN เคยออกแถลงการณ์ ซึ่งมีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับความสำคัญของประวัติศาสตร์ปาตานีมาแล้ว ส่วนหนึ่งของแถลงการณ์ความว่า

“ถ้าเราจะพูดถึงสถานการณ์ความรุนแรงที่เกิดขึ้นในปาตานี เราจำเป็นต้องอ้างอิงประวัติศาสตร์ เมื่อปาตานีตกเป็นอาณานิคมของสยามเมื่อ ค.ศ. 1785 ระบบการ (ปกครอง) ที่ กัดขี่ชาวมลายูอย่างโหดร้ายก็เกิดขึ้นตั้งแต่บัดนั้น ขบวนการปลดปล่อยชาว (bangsa) ปาตานีก็เกิดขึ้น เพื่อปลดปล่อยชาวมลายูปาตานีที่ถูกกดขี่และใช้ชีวิตอย่างทรมานจากการปกครองแบบอาณานิคมของสยาม⁶ (ขบวนการเหล่านี้เกิดขึ้น) เพื่อมุ่งไปสู่สันติภาพที่แท้จริง”⁷

⁴ “ถอดรหัส แถลงการณ์อ้าง ‘ปีอาร์เอ็น’,” *ข่าวไทยพีบีเอส*, เข้าถึงได้ที่ <https://news.thaipbs.or.th/content/286068> (เข้าถึงเมื่อวันที่ 14 พฤศจิกายน 2562).

⁵ เฟ้งอ้าง

⁶ ในบทความเรื่อง “การศึกษาประวัติศาสตร์ปาตานี: สถานภาพ อุปสรรค และปัญหา,” ของพุทธพล มงคลวรธรรม ใช้คำว่า “سلام” ผู้วิจัยได้ไปตรวจสอบจากต้นฉบับของชินทาโร ฮารากิพบว่า “سلام” เช่นกัน แต่เมื่อตรวจสอบกับแถลงการณ์ในต้นฉบับภาษามลายูคือคำว่า “Siam” คำว่า “سلام” จึงน่าจะพิมพ์ผิด

⁷ ชินทาโร ฮารา, บทแปลคำแถลงการณ์ของ “ปีอาร์เอ็น (ฉบับชั่วคราว) [ออนไลน์], วันที่ 28 เมษายน 2556” แหล่งที่มา <http://www.deepsouthwatch.org/node/4197> อ้างใน พุทธพล มงคลวรธรรม, “การศึกษาประวัติศาสตร์ปาตานี: สถานภาพ อุปสรรค และปัญหา,” ใน สุภาสเมต ญนยะสิทธิ์ (บรรณาธิการ), *หนังสือรวมบทความศึกษาสถานภาพทางประวัติศาสตร์จังหวัดชายแดนใต้*, กรุงเทพฯ: สถาบันสิทธิมนุษยชนและสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล, 2559, หน้า 92.

จากข้อความที่ยกมาเห็นได้อย่างชัดเจนว่า “ประวัติศาสตร์” เป็นสิ่งที่ขบวนการ BRN รวมทั้งขบวนการอื่นๆ และอาจจะรวมถึงขบวนการยุติธรรมที่มีสำนักชาตินิยมปาตานีเข้มข้น

ธงชัย วินิจจะกูลเสนอว่าความไม่ลงรอยกันของเรื่องเล่าเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ปัตตานีของทั้งจากฝั่งทางการไทยและมุมมองของปัตตานีเอง เป็นสถานะที่ประวัติศาสตร์ถูกทำให้กลายเป็นเรื่องอันตรายและถูกใช้เป็นอาวุธในการต่อสู้กันทางการเมือง ซึ่งธงชัยเสนอว่าวิธีการจัดการกับสภาพดังกล่าวก็คือต้องคลี่ให้เห็นว่าประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวกับปัตตานีนั้นมีหลายแบบ มีความหลากหลาย เพื่อให้คนได้ใช้วิจารณ์ถ้อยคำตัดสินเอง⁸

ท่ามกลางความรุนแรงและความขัดแย้งที่เกิดขึ้นได้มีความพยายามที่จะแก้ไขปัญหาและจัดการกับความรุนแรงและความขัดแย้งดังกล่าวโดยแนวทางสันติวิธีจากหลายภาคส่วน ที่เด่นชัดคือการจัดทำ “กระบวนการสันติภาพชายแดนใต้ (ปาตานี) (Pa[t]ani Peace Process)” ซึ่งมีเป้าหมายสูงสุดคือการที่คู่กรณีทั้งสองฝ่ายในความขัดแย้งสามารถบรรลุข้อตกลงสันติภาพดังเช่นที่เกิดในกรณีความขัดแย้งในอื่นๆ ซึ่งในกระบวนการขั้นตอนในการเจรจาสันติภาพนั้น การมีงานศึกษาที่ศึกษาถึงมุมมองที่มีต่อประวัติศาสตร์ที่ต่างกันโดยให้พื้นที่กับทุกรูปแบบมุมมองจะนำไปสู่การที่ทั้งสองฝ่ายเกิดความรู้สึกในด้านบวก จากการศึกษาประวัติศาสตร์เรื่องเล่า ความทรงจำจากมุมมองของฝ่ายตนได้ถูกยอมรับ แสดงออกได้ และเป็นการเปิดพื้นที่การเขียนประวัติศาสตร์ที่ไม่ได้ถูกผูกขาดโดยมุมมองของฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดโดยเฉพาะ

การทบทวนประวัติศาสตร์ปา(ปัต)ตานีจากทุกมุมมองไม่ว่าจะเป็นมุมมองรัฐไทย ปาตานี หรือจากกลุ่มอื่น เช่น นักวิชาการชาวไทย ชาวมาเลเซีย หรือชาติอื่นๆ น่าจะทำให้ทุกฝ่ายเกิดความรู้ ความเข้าใจ และตระหนักถึงการดำรงอยู่ของประวัติศาสตร์ในแบบฉบับอื่นๆ ที่ไม่ตรงกับสิ่งที่ตนได้รับการปลูกฝังไม่ว่าจะผ่านระบบการศึกษาภาคบังคับ แบบเรียนประวัติศาสตร์ หนังสือประวัติศาสตร์ หรือเรื่องเล่า และตำราประวัติศาสตร์นอกสถาบันการศึกษา

⁸ ธงชัย วินิจจะกูล, “เมื่อ ‘ประวัติศาสตร์’ เป็น ‘อันตราย’,” ใน *เอกสารถอดความ เมื่อ "ประวัติศาสตร์" เป็น "อันตราย" ปัญหาปาตานีกับรัฐไทยในยุคหลังสมัยใหม่*, โชคชัย วงศ์ธานี และกองบรรณาธิการโรงเรียนนักข่าวชายแดนใต้ (บรรณาธิการ), สถาบันสันติศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่, 2557, หน้า 1-31.

1.2 ทบทวนผลงานที่เกี่ยวข้อง

ความสนใจในการทำความเข้าใจพื้นที่สามจังหวัดชายแดนใต้มีมาตั้งแต่กำเนิดรัฐชาติไทยสมัยใหม่หรือตั้งแต่ที่รัฐปัตตานีถูกผนวกเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของรัฐสยาม แต่ปริมาณงานและประเด็นที่ศึกษาเพิ่มจำนวนมากขึ้นอย่างมากหลังจากเกิดเหตุความรุนแรงครั้งหลังสุดคือในปีพ.ศ. 2547 ส่งผลให้มีงานที่ศึกษาเกี่ยวกับพื้นที่สามจังหวัดชายแดนใต้เป็นจำนวนมากและครอบคลุมหลายประเด็นทั้งทางด้านประวัติศาสตร์ ศาสนา วัฒนธรรม นโยบายภาครัฐต่อพื้นที่จังหวัดชายแดนใต้ ตลอดจนความรุนแรงและเหตุการณ์ไม่สงบในพื้นที่ ในรูปแบบของงานวิจัย รายงาน วิทยานิพนธ์ และอื่น ๆ จากนั้นก็วิจัยสาขาวิชาต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นประวัติศาสตร์ รัฐศาสตร์ สังคมวิทยา และมานุษยวิทยา เป็นต้น แต่อย่างไรก็ตามมีงานที่ศึกษาเกี่ยวกับพื้นที่สามจังหวัดชายแดนใต้ก่อนหน้าเกิดเหตุความรุนแรงในปี พ.ศ. 2547 อยู่เป็นจำนวนมากไม่น้อย⁹ โดยสามารถจัดประเภทงานที่ศึกษาเกี่ยวกับพื้นที่สามจังหวัดชายแดนใต้ดังนี้

1. งานที่มุ่งเน้นศึกษาความรุนแรงและเหตุการณ์ไม่สงบในพื้นที่

งานในกลุ่มนี้มีเป็นจำนวนมากเนื่องจากความรุนแรงและเหตุการณ์ไม่สงบในพื้นที่เป็นสิ่งที่เด่นชัดและจับต้องมองเห็นได้มากที่สุด โดยงานวิชาการที่ศึกษาปัญหาความรุนแรงและความไม่สงบในภาคใต้มีทั้งที่ใช้อธิบายอธิบายความรุนแรง สาเหตุของความรุนแรงและความไม่สงบ ตลอดจนแนวทางการแก้ไขปัญหาความรุนแรงและความไม่สงบดังกล่าว

งานที่ศึกษาเกี่ยวกับปัญหาความขัดแย้งในชายแดนใต้มีมาตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2510 เช่น เรื่อง *ปัญหาความขัดแย้งในสี่จังหวัดชายแดนภาคใต้* โดย อารง สุทธาศาสน์ ปี 2519, นันทวรรณ ภูสว่าง เรื่อง *ปัญหาชาวไทยมุสลิมในสี่จังหวัดภาคใต้* ปี 2521, พนมพร อนุรักษ์ เรื่อง *Political Integration Policy in Thailand: The case of the Malay Muslim minority* ปี 2527, สุรินทร์ พิศสุวรรณ เรื่อง *Islam and Malay Nationalism: A case study of Malay Muslims of Southern Thailand* ปี 2528, ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ เรื่อง *อิสลามกับความรุนแรง: การศึกษาเฉพาะกรณีเหตุการณ์รุนแรงในสี่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ประเทศไทย พ.ศ. 2519-2524* ปีพ.ศ. 2527¹⁰ เป็นต้น

⁹ ดู แพร ศิริศักดิ์ดำเกิง, “ความรู้เรื่องจังหวัดชายแดนภาคใต้ของสังคมไทยในรอบ 26 ปี,” ใน ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ (บรรณาธิการ), *แผ่นดินจินตนาการ: รัฐและการแก้ไขปัญหาความรุนแรงในภาคใต้*, กรุงเทพฯ: มติชน, 2551, หน้า 108-171.

¹⁰ ชากีย์ ชากีย์ พิทักษ์कुมพล, “บทสำรวจการศึกษาความขัดแย้งและการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในจังหวัดชายแดนภาคใต้ในรอบทศวรรษ (พ.ศ. 2547-2557),” ใน อนุสรณ์ อุณโณ (บรรณาธิการ), *หนึ่งทศวรรษมานุษยวิทยาและสังคมวิทยากับการศึกษาจังหวัดชายแดนภาคใต้*, กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาสังคมและวัฒนธรรมร่วมสมัย, 2560, หน้า 189, 191.

หลังปีพ.ศ. 2547 งานหลักๆ ในงานกลุ่มนี้ได้แก่ งานวิจัยที่ตีพิมพ์เป็นหนังสือเรื่อง *ความเป็นมาของ ทฤษฎีแบ่งแยกดินแดนในภาคใต้ของไทย* ของ ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ ปีพ.ศ. 2549¹¹, รายงานเรื่อง “รายงาน คณะกรรมการอิสระเพื่อความสมานฉันท์แห่งชาติ (กอส.): เอาชนะความรุนแรงด้วยความสมานฉันท์” ปีพ.ศ. 2549, งานวิจัยของ ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ และคณะ ที่ตีพิมพ์ออกมาเป็นหนังสือในชื่อ *แผ่นดินจินตกรรม: รัฐ และการแก้ไขปัญหาความรุนแรงในภาคใต้* ปีพ.ศ. 2551¹², Duncan McCargo เรื่อง *Tearing Apart the Land: Islam and legitimacy in Southern Thailand* ปีพ.ศ. 2551

2. งานที่มุ่งเน้นศึกษาเรื่องสันติวิธีและกระบวนการสร้างสันติภาพ

หลังจากปีพ.ศ. 2550 เริ่มมีการพูดถึงกระบวนการสันติภาพอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะในกลุ่มองค์กรภาคประชาสังคมในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ แต่อย่างไรก็ตามเมื่อเทียบสัดส่วนกับงานศึกษาเกี่ยวกับความรุนแรงและความไม่สงบในจังหวัดชายแดนใต้ งานในกลุ่มที่ศึกษาเรื่องสันติวิธีและกระบวนการสร้างสันติภาพ ยังมีอยู่ค่อนข้างน้อย ตัวอย่างงานในกลุ่มนี้เช่น งานศึกษาวิจัยของมุฮัมมัดอายุบ ปาทาน และคณะ เรื่อง “ประชาสังคมกับกระบวนการสันติภาพ: รายงานวิจัยสำรวจสถานภาพองค์กรประชาสังคมในชายแดนใต้” ภายใต้ศูนย์เฝ้าระวังสถานการณ์ภาคใต้, วิทยานิพนธ์ปริญญาเอกสาขารัฐศาสตร์ของ ฆายนีย์ ช.บุญพันธ์ ปี พ.ศ. 2558 เรื่อง *An Analysis of the Role of Civil Society in Building Peace in Ethno-religious Conflict: A Case Study of the Three Southernmost Provinces of Thailand*, งานศึกษาของ รุ่งรวี เฉลิมศรีภิญโญรัช ปี พ.ศ. 2558 เรื่อง *เส้นทางกระบวนการสันติภาพปาตานี*

3. งานที่มุ่งเน้นศึกษาทางด้านอัตลักษณ์และวัฒนธรรมของผู้คนในสามจังหวัด

หลังเกิดเหตุการณ์ความรุนแรงระลอกใหม่ในปีพ.ศ. 2547 ได้มีงานศึกษาที่มุ่งเน้นศึกษาทางด้านอัตลักษณ์และวัฒนธรรมของผู้คนในจังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นจำนวนมากเพื่อที่จะเสริมสร้างความรับรู้ ความเข้าใจ อันจะนำไปสู่การยอมรับในความแตกต่างหลากหลายของผู้คนเพื่อที่จะอยู่ร่วมกันได้อย่างไม่ระแวงแคลงใจกัน แต่อย่างไรก็ตามงานชิ้นแรกๆ ที่ทำการศึกษาวิถีชีวิต เศรษฐกิจ ประเพณีความเชื่อและวัฒนธรรมของคนในพื้นที่มีตั้งแต่ปี พ.ศ. 2505 โดย Thomos M. Fraser เรื่อง *Rusembilan: A Malay Fishing Village in*

¹¹ ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ, *ความเป็นมาของทฤษฎีแบ่งแยกดินแดนในภาคใต้ของไทย*, กรุงเทพฯ: โครงการเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.), 2549.

¹² ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ (บรรณาธิการ), *แผ่นดินจินตนาการ: รัฐและการแก้ไขปัญหาความรุนแรงในภาคใต้*.

*Southern Thailand*¹³, งานวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกของฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ เรื่อง “The Role of Women in Maintaining Ethnic Identity and Boundaries: A case of Thai Muslims (the Malay-speaking Group) in Southern Thailand” ปี 2523, โครงการทักษะวัฒนธรรม ของชัยวัฒน์ สถาอานันท์ และคณะ

4. งานที่มุ่งเน้นศึกษาโครงสร้างรัฐ สถาบัน องค์กร และกลุ่มที่มีบทบาทต่อพื้นที่สามจังหวัด

งานในกลุ่มนี้มีผู้ศึกษาทั้งบทบาทของภาครัฐ บทบาทของขบวนการเคลื่อนไหวต่อสู้กับรัฐไทย ตลอดจนบทบาทของกลุ่มองค์กรภาคประชาสังคมต่อพื้นที่สามจังหวัดชายแดนใต้ ตัวอย่างเช่น งานวิทยานิพนธ์ปริญญาโทเรื่อง “ปัญหาและอุปสรรคในการปกครองจังหวัดชายแดนภาคใต้: บทศึกษาเฉพาะชาวไทยอิสลาม” โดยสถิต แสงศรี ปีพ.ศ. 2513, งานวิทยานิพนธ์ปริญญาโทของสมโชติ อ่องสกุล ปีพ.ศ. 2521 เรื่อง *การปฏิรูปการปกครองมณฑลปัตตานี (พ.ศ. 2449-2474)*, งานปริญญาวิทยานิพนธ์ของ เฉลิมเกียรติ ขุนทองเพชร ปีพ.ศ. 2529 เรื่อง “การต่อต้านนโยบายของรัฐบาลในสี่จังหวัดภาคใต้ของประเทศไทย โดยการนำของหะยีสุหลง อับดุลกาเดร์ พ.ศ. 2482 – 2497”, งานวิจัยของศรีสมภพ จิตรภิรมย์ศรี และสกุรี หลังปูเต๊ะ ปีพ.ศ. 2551 เรื่อง *การปกครองท้องถิ่นแบบพิเศษในจังหวัดชายแดนภาคใต้ รายงานโครงการวิจัยการปกครองท้องถิ่นในจังหวัดที่มีความหลากหลายชาติพันธุ์*, สำเร็จ ศรีร้าย ปีพ.ศ. 2553 เรื่อง “สงครามประชาชนใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้”, งานวิจัยของ รุ่งรวี เฉลิมศรีภิญโญรัช ปีพ.ศ. 2556 เรื่อง *ถอดความคิดขบวนการเอกราชปัตตานี*

5. งานที่มุ่งเน้นศึกษาประวัติศาสตร์นิพนธ์เกี่ยวกับปัต(ปา)ตานีและประวัติศาสตร์ของพื้นที่สาม

จังหวัดชายแดนใต้

งานกลุ่มนี้มุ่งเน้นศึกษาประวัติศาสตร์นิพนธ์เกี่ยวกับปัต(ปา)ตานีและประวัติศาสตร์ของพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยจะย้อนพูดถึงตั้งแต่ยุคอาณาจักรปัตตานีที่เป็นรัฐอิสระ อย่างไรก็ตามแง่มุมทางด้านประวัติศาสตร์แยกไม่ออกจากบริบทสาเหตุความรุนแรงและความไม่สงบที่เกิดขึ้นในพื้นที่จังหวัดชายแดนใต้ งานจำนวนมากในกลุ่มที่หนึ่งได้แตะประเด็นเรื่องประวัติศาสตร์ไว้ไม่มากนักน้อย แต่ในการแบ่งประเภทงานศึกษาในกลุ่มนี้เพื่อต้องการจะยกตัวอย่างงานที่ศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของพื้นที่จังหวัดชายแดนใต้โดยเฉพาะเจาะจง หรือมุ่งเน้นอธิบายประวัติศาสตร์เป็นหลัก ตัวอย่างเช่น บทความของชัยวัฒน์ สถาอานันท์ เรื่อง

¹³ ซากิย์ พิทักษ์คัมพล, “บทสำรวจการศึกษาความขัดแย้งและการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ในรอบทศวรรษ (พ.ศ. 2547-2557),” หน้า 188-89.

“กรณีเจ้าแขกเจ็ดหัวเมือง: การเริ่มต้น “ความจริง” เกี่ยวกับปัตตานี ด้วยประวัติศาสตร์แห่งการลวง” ปีพ.ศ. 2547, บทความของ James Ockey ปีพ.ศ. 2547 เรื่อง “Lesson from History: Hajji Sulong and the Muslim Provinces of the South”, งานวิจัยของชูลีพร วิรุณหะ ปีพ.ศ. 2548 เรื่อง *ความรู้ 3 จังหวัดภาคใต้ผ่านมุมมองประวัติศาสตร์*, อารีฟิน บินจิ และคณะ ปีพ.ศ. 2550 เรื่อง *ปัตตานี...ประวัติศาสตร์และการเมืองในโลกมลายู*, ครองชัย หัตถา ปีพ.ศ. 2551 เรื่อง *ประวัติศาสตร์ปัตตานีสมาัยอาณาจักรโบราณถึงการปกครอง 7 หัวเมือง*, งานศึกษาของปิยดา ชลวร ปีพ.ศ. 2554 เรื่อง *ประวัติศาสตร์ปัตตานีในคริสต์ศตวรรษที่ 16-18 จากบันทึกของจีน ริกิว และญี่ปุ่น*

งานที่ศึกษาประวัติศาสตร์นิพนธ์เกี่ยวกับปัตตานี เช่น งานวิจัยของชัยวัฒน์ สถาอานันท์ ปีพ.ศ. 2551 เรื่อง *ความรุนแรงกับการจัดการ “ความจริง”: ปัตตานีในรอบกึ่งศตวรรษ*, แพร ศิริศักดิ์ดำเกิง, “ความรู้เรื่องจังหวัดชายแดนภาคใต้ของสังคมไทยในรอบ 26 ปี,” ใน ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ (บรรณาธิการ), *แผ่นดินจินตนาการ: รัฐและการแก้ไขปัญหาความรุนแรงในภาคใต้*, ทวีศักดิ์ เผือกสม “ณ ที่ซึ่งแสงเทียนสลับเลื่อน: ประวัติศาสตร์นิพนธ์ปัตตานีในสถานการณ์สู้รบ” ใน *ไทยใต้ มลายูเหนือ: ปฏิสัมพันธ์ทางชาติพันธุ์บนคาบสมุทรแห่งความหลากหลาย* แปลจาก *Thai South and Malay North: Ethnic Interactions on a Plural Peninsula*, ยงยุทธ ชูแว่น, “สถานภาพงานวิจัยประวัติศาสตร์ภาคใต้ในประเทศไทย พ.ศ. 2503-2535,” ใน แฉมสุข นุ่มนนท์ และคณะ, *สถานภาพงานวิจัยสาขาประวัติศาสตร์ในประเทศไทย ระหว่าง พ.ศ. 2503-2535* (กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ, 2544)

แม้ว่าจะมีงานที่ศึกษาเกี่ยวกับพื้นที่สามจังหวัดชายแดนใต้เป็นจำนวนมากโดยเฉพาะหลังจากเหตุการณ์ความรุนแรงในปี พ.ศ. 2547 แต่ทว่ายังไม่มียงานที่ศึกษาประวัติศาสตร์ของพื้นที่สามจังหวัดชายแดนใต้ที่เป็นการสำรวจ เปรียบเทียบงานเขียนทางประวัติศาสตร์ของพื้นที่สามจังหวัดชายแดนใต้จากมุมมองของฝ่ายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างเป็นระบบมาก่อน ดังนั้นงานวิจัยทบทวนประวัติศาสตร์ปัต(ปา)ตานี โดยศึกษาจากมุมมองที่แตกต่างหลากหลายในการเขียนประวัติศาสตร์จะมาถมช่องว่างดังกล่าวนี้ และจะนำไปสู่การรับรู้ประวัติศาสตร์ในฉบับต่างๆ เพื่อความเข้าใจความขัดแย้งและความรุนแรงที่เกิดขึ้น นอกจากนี้แต่ละฝ่ายต่างยึดถือประวัติศาสตร์ในฉบับที่ต่างกันในที่ดำรงอยู่ในปัจจุบัน

1.3 คำถามงานวิจัย

1. เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ปัตตานีที่เป็นประเด็นข้อถกเถียงไม่ลงรอยกันมีอะไรบ้าง
2. มุมมองต่อเหตุการณ์ต่างๆ ดังกล่าวเป็นอย่างไร มีมุมมอง แตกต่างกันอย่างไบบ้าง

1.4 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ปัตตานีทั้งหมดที่สัมพันธ์กับประเทศไทย
2. เพื่อศึกษามุมมองที่แตกต่างกันต่อเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ปัตตานีจากฝ่ายต่างๆ เช่น ฝ่ายรัฐไทย, ฝ่ายปัตตานี และนักประวัติศาสตร์ต่างชาติ เช่น มาเลเซีย เป็นต้น
3. เพื่อศึกษาเปรียบเทียบปัจจัยที่ทำให้แต่ละฝ่ายมีมุมมองต่อเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ปัตตานีต่างกัน (หลักฐานที่ใช้, แนวคิดในการอธิบายเหตุการณ์ เป็นต้น)
4. เพื่อศึกษามุมมองทางประวัติศาสตร์ที่มีความเห็นตรงกัน ลงรอยกัน สอดคล้องกันระหว่างสยามกับปัตตานี

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทราบถึงเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ปัตตานีทั้งหมดที่สัมพันธ์กับประเทศไทย
2. เข้าใจมุมมองที่แตกต่างกันต่อเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ปัตตานีจากฝ่ายต่างๆ เช่น ฝ่ายรัฐไทย, ฝ่ายปัตตานี และนักประวัติศาสตร์ต่างชาติ เช่น มาเลเซีย เป็นต้น
3. เข้าใจปัจจัยที่ทำให้แต่ละฝ่ายมีมุมมองต่อเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ปัตตานีต่างกัน (หลักฐานที่ใช้, แนวคิดในการอธิบายเหตุการณ์ เป็นต้น)
4. ทราบและเข้าใจมุมมองทางประวัติศาสตร์ที่มีความเห็นตรงกัน ลงรอยกัน สอดคล้องกันระหว่างสยามกับปัตตานี เพื่อจะเข้าใจว่าในความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับปัตตานีไม่ได้มีแต่เพียงเรื่องความขัดแย้งเท่านั้น

1.6 กรอบแนวคิดในการวิจัย

เหตุการณ์ประวัติศาสตร์ไม่ว่าเหตุการณ์ใดก็ตามไม่ได้มีแค่มุมมองเดียว หรือแบบฉบับเดียว และบันทึกเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ไม่ว่าจะในรูปแบบใดก็ตามไม่ได้บอกเล่า “ความจริง” ทั้งหมดหรือความจริงที่ไม่สามารถโต้แย้งได้จากฝ่ายอื่นๆ ดังนั้นกรอบแนวคิดที่ผู้วิจัยจะใช้ในงานวิจัยชิ้นนี้คือ การไม่ปฏิเสธการดำรงอยู่ของการนำเสนอ “ความจริง” ต่อเหตุการณ์ประวัติศาสตร์หนึ่งๆ ไม่ว่าจะจากฝ่ายใดก็ตาม เพื่อต้องการนำเสนอว่าในเหตุการณ์ประวัติศาสตร์หนึ่งๆ สามารถมีมุมมองที่แตกต่างกัน หรือแม้กระทั่งขัดแย้งกัน และทุกมุมมองนั้นควรจะได้มีพื้นที่ในการนำเสนอ

1.7 วิธีดำเนินการวิจัยและเก็บข้อมูล

แผนการวิจัย

เดือนที่	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
การเตรียมข้อมูลเบื้องต้น	x	x										
การดำเนินการวิจัย			x	x								
การรวบรวมข้อมูล					x	x						
การวิเคราะห์ข้อมูล							x	x	x			
การนำเสนอผลงานการวิจัยและเขียนรายงาน										x	x	x

วิธีดำเนินการวิจัยและเก็บข้อมูลในช่วง 6 เดือนแรก

วิธีการเก็บข้อมูลในช่วง 6 เดือนแรกใช้วิธีวิจัยเอกสาร โดยพยายามรวบรวมเอกสารทั้งขั้นต้นและขั้นรองที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ปัตตานีให้ได้มากที่สุด โดยเอกสารที่รวบรวมได้จากห้องสมุดต่างๆ จะเป็น

ภาษาไทยและอังกฤษ โดยเอกสารที่รวบรวมได้มีหลากหลายประเภท ได้แก่ งานวิจัย เอกสารประกอบการประชุมวิชาการ วิทยานิพนธ์ หนังสือ บทความ เรื่องสั้น เป็นต้น

นอกจากนั้นผู้วิจัยได้เดินทางไปประเทศมาเลเซียและจังหวัดปัตตานีเพื่อทำการวิจัยเอกสาร รวบรวมงานเขียนที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ปัตตานีที่เขียนในภาษามลายู (หรือมาเลเซีย) ซึ่งการไปรวบรวมเอกสารที่ประเทศมาเลเซียและจังหวัดปัตตานี ผู้วิจัยได้เอกสารจำนวนมากทั้งที่เขียนโดยคนจากประเทศไทยที่ไปศึกษาต่อที่ประเทศมาเลเซีย และจากนักวิชาการมาเลเซียที่ทำการศึกษาเรื่องประวัติศาสตร์ปัตตานี นอกจากนี้ยังมีเอกสารของขบวนการแบ่งแยกดินแดนด้วย

วิธีดำเนินการวิจัยและเก็บข้อมูลในช่วง 6 เดือนหลัง

ในช่วงระยะ 6 เดือนหลังวิธีการดำเนินการวิจัยประกอบไปด้วย 3 ด้านหลักๆ ได้แก่

การรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลในส่วนที่ยังขาดอยู่และไม่สมบูรณ์ โดยเฉพาะข้อมูลของฝ่ายรัฐไทย โดยสถานที่ในการค้นคว้าได้แก่หอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรุงเทพฯ โดยข้อมูลที่ต้องการได้ อย่างเช่น นโยบายต่างๆ ของรัฐไทยในแต่ละยุคสมัย มุมมองของฝั่งรัฐไทยต่อประวัติศาสตร์ปัตตานี เนื่องจากว่าหลักฐานมุมมองประวัติศาสตร์จากฝั่งปัตตานีรวบรวมได้ในช่วง 6 เดือนแรกได้จำนวนมากพอสมควร

นอกจากนั้นผู้วิจัยได้ลงพื้นที่เก็บข้อมูลที่รัฐกลันตันและกรุงกัวลาลัมเปอร์ ประเทศมาเลเซียและจังหวัดปัตตานีอีกทีละหนึ่งครั้งเนื่องจากว่าในช่วง 6 เดือนแรกด้วยข้อจำกัดด้านเวลาทำให้การเก็บข้อมูลกระทำได้เฉพาะที่กรุงกัวลาลัมเปอร์เท่านั้น ส่วนจังหวัดปัตตานีมีการลงพื้นที่เพียงไม่กี่วันจึงยังไม่ได้ข้อมูลมากนัก การลงพื้นที่ในครั้งนี้ผู้วิจัยได้เอกสารเพิ่มเติมจำนวนหนึ่ง

การวิเคราะห์ข้อมูล

ในช่วง 6 เดือนหลังการทำงานหลักๆ ของผู้วิจัยเน้นที่การวิเคราะห์ข้อมูลที่รวบรวมมาได้ โดยได้วิเคราะห์เปรียบเทียบการเขียน/เล่าเรื่องประวัติศาสตร์ มุมมองประวัติศาสตร์ที่แตกต่างกันจากจุดยืนทางการเมือง รวมถึงจะวิเคราะห์หลักฐานที่แต่ละฝ่ายใช้ในการอธิบายเหตุการณ์ประวัติศาสตร์

เรียบเรียงนำเสนอผลการวิจัย

ในขั้นตอนสุดท้าย ผู้วิจัยได้นำผลการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้ทั้งหมดมาเรียบเรียงนำเสนอเป็นรายงานผลการวิจัยฉบับสมบูรณ์และเผยแพร่ในรูปแบบต่างๆ ต่อไป

1.8 ขอบเขตในการวิจัย

งานวิจัยชิ้นนี้ต้องการศึกษาประวัติศาสตร์ปัต(ปา)ตานีที่มีความไม่ลงรอยกันในการเขียนหรือการเล่าเรื่องประวัติศาสตร์จากมุมมองของปัตตานี, ประเทศไทย และมุมมองที่สามจากนักวิชาการทั้งชาวไทย ชาวมลายู และอื่นๆ โดยช่วงเวลาในประวัติศาสตร์ตั้งแต่กำเนิดรัฐปัตตานีจนถึงช่วงการเกิดขบวนการแบ่งแยกดินแดนในช่วงทศวรรษ 2510 งานเขียนเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ปัต(ปา)ตานีมีอยู่เป็นจำนวนมาก ซึ่งผู้วิจัยได้ใช้งานประวัติศาสตร์นิพนธ์ปา(ปัต)ตานีหลักๆ ในงานวิจัยนี้ดังนี้

1. ประวัติศาสตร์นิพนธ์ปัต(ปา)ตานีที่มีมุมมองเอนเอียงไปทางรัฐไทย

งานประวัติศาสตร์นิพนธ์ปัต(ปา)ตานีในประเภทนี้ มักจะเป็นงานเขียนโดยข้าราชการของรัฐ หรือบางทีเป็นงานศึกษาของนักวิชาการแต่มีการอธิบายประวัติศาสตร์ปัต(ปา)ตานีผ่านแว่นหรือสายตาของรัฐไทย ตัวอย่างงานหลักๆ ในหัวข้อนี้ เช่น งานเรื่อง *พงศาวดารเมืองปัตตานี* ของพระยาวิเชียรคีรี (ชม ณ สงขลา) ในปี พ.ศ. 2470, *ประวัติเมืองปัตตานี* โดยพระยารัตนภักดี ปีพ.ศ. 2509, งานของธวัช รัตนภิชชาติ เรื่อง *ประวัติสี่จังหวัดภาคใต้* ปี พ.ศ. 2505, งานของมานิจ ชุมสาย เรื่อง *ประวัติศาสตร์มลายูและปัตตานี* ปี พ.ศ. 2517 และ ทวีศักดิ์ ล้อมลัม เรื่อง “การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับหัวเมืองประเทศราชมลายูในสมัยรัตนโกสินทร์ ตอนต้น พ.ศ. 2324-2411” พ.ศ. 2515

2. ประวัติศาสตร์นิพนธ์ปัต(ปา)ตานีที่มีมุมมองเอนเอียงไปทางปัตตานี

งานประวัติศาสตร์นิพนธ์ปัต(ปา)ตานีที่มีมุมมองทางประวัติศาสตร์เอนเอียงไปทางปัตตานี ส่วนมากเป็นงานที่เขียนโดยชาวมลายูปัตตานี และนักวิชาการ ตัวอย่างงานประวัติศาสตร์นิพนธ์ที่พูดถึงปัตตานีในยุคจารีต เช่น *Hikayat Patani*, *ตำนานเมืองตานี* สำหรับประวัติศาสตร์นิพนธ์เกี่ยวกับปัต(ปา)ตานียุคสมัยใหม่ งานที่โดดเด่นได้แก่ *Sejarah Kerajaan Melayu Patani* โดย อิบรอฮิม ชุกรี งานของอิบรอฮิม ชุกรีเป็นงานที่ส่งอิทธิพลที่สำคัญที่สุดต่องานเขียนเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ปัตตานี นอกจากนี้ยังมีอิทธิพลต่อความคิดของกลุ่มขบวนการต่อต้านรัฐไทยด้วยเช่นกัน Ramli Ahmad¹⁴ ได้กล่าวถึงอิบรอฮิม ชุกรี โดยอ้างอิงจากการสัมภาษณ์ Tengku Jalal bin Tengku Abdil Mutalib ว่าชื่ออิบรอฮิม ชุกรีไม่ใช่ชื่อที่แท้จริง *Sejarah Kerajaan Melayu Patani* ประพันธ์โดยชาวมลายูปัตตานีสี่คน โดยชื่ออิบรอฮิม ชุกรีเป็นชื่อที่ทั้งสี่เห็นพ้องต้องกันให้ใช้ และถูกใช้เพียงเพื่อเหตุการณ์ทางด้านการพิมพ์เท่านั้น¹⁵ หนังสือเล่มนี้พิมพ์โดย Jabatan Hal Ehwal Ugama Islam Kelantan หลังจากพิมพ์ออกมาแล้วหนังสือเล่มนี้ถูกสั่งห้ามเผยแพร่โดยรัฐบาลมาเลเซียตามคำขอของรัฐบาลไทย

หนังสือเรื่อง *ปัตตานี อดีต-ปัจจุบัน* ของ อ. บางนรา (อัศกุลเราะห์ ลออแมน) ที่เป็งานงานที่เป็นที่รู้จักของผู้ที่ศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ปัตตานีก็ได้รับอิทธิพลรูปแบบการเขียนและการเล่าเรื่องจากงานของอิบรอฮิม ชุกรี นอกจากนั้นงานเขียนโดยนักวิชาการชาวมลายูที่สำคัญคือ หนังสือเรื่อง *ปัตตานี...ประวัติศาสตร์และการเมืองในโลกมลายู* โดย อารีฟิน บินจิ, อ. ลออแมน และ ชูฮัยมีย์ อีสมาแอล

¹⁴ ชาวมลายูเชื้อสายผู้ศึกษาเกี่ยวกับขบวนการแบ่งแยกดินแดนปัตตานี Ramli Ahmad เป็นชาวต่างชาติคนแรกๆ ที่ทำการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้ และเขาได้สัมภาษณ์แกนนำและผู้ที่มีส่วนร่วมในขบวนการแบ่งแยกดินแดนปัตตานีหลายคน

¹⁵ Ramli Ahmad, "Pergerakan Pembebasan Patani," Latihan Ilmiah unuk Ijazah Sarjana Muda Sastera (Sejarah) 1975/76, Jabatan Sejarah, Universiti Malaya, Kuala Lumpur, 1975-76, p. 5.

งานเขียนโดยหนึ่งในผู้ที่เกี่ยวข้องกับขบวนการแบ่งแยกดินแดนปาตานี เช่น งานเขียนของ Wan Kadir Che Man เรื่อง *Muslim Separatism: The Moros of Southern Philippines and the Malays of Southern Thailand*

งานของนักวิชาการต่างชาติ เช่น ภาคินิพนธ์ของ Ramli Ahmad เรื่อง “Pergerakan Pembebasan Patani,” ของภาควิชาประวัติศาสตร์, มหาวิทยาลัยมลายา, กัวลาลัมเปอร์ ปี 1975-76.

1.9 นิยามศัพท์ / อธิบายศัพท์ / ข้อตกลงเบื้องต้น

1. การใช้คำว่า ปาตานี หรือ ปัตตานี ขึ้นอยู่กับบริบทและการใช้ของเอกสารที่งานวิจัยนี้อ้างอิง หากเป็นงานเขียนของทางฝั่งชาตินิยมมลายูปาตานี จะใช้คำว่า ปาตานี ในขณะที่งานเขียนของฝั่งรัฐไทยโดยมากจะใช้คำว่า ปัตตานี อนึ่ง ในการใช้คำว่า ปาตานี ในบางกรณีหมายถึง อาณาจักรปาตานีในอดีต ส่วนปัตตานี หมายถึงจังหวัดปัตตานีหลังจากที่ผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของรัฐไทยแล้ว

2. ชื่อบุคคลหลายท่าน มีการสะกดที่หลากหลาย เช่น ชื่อ ของหะยีสุหลง มีการสะกดทั้ง หะยีสุหลง ฮัจญ์สุหลง และ ฮัจยีสุหลง งานวิจัยนี้ขอใช้ว่า หะยีสุหลง และจะคงการใช้ตามเอกสารที่อ้างอิง, ชื่อ Tengku Mahmood Mahyiddeen หรือ เต็งกู มะห์มูด มะห์ยิดดิน มีการสะกดในหลากหลายรูปแบบเช่นกัน ทั้ง Tengku Mahmood Mahyiddeen, Tengku Mahmud Mahyuddin ส่วนในภาษาไทยมีการถอดเสียงหลากหลายรูปแบบเช่นกัน มีทั้ง เต็งกู มะห์มูด มะห์ยิดดิน, เต็งกู มะห์มูด มะห์ยิดดิน, เต็งกู มะห์มูด มะห์ยิดดิน, เต็งกู มะห์มูด มะห์ยิดดิน เป็นต้น ในงานวิจัยนี้จะขอใช้ Tengku Mahmood Mahyiddeen (เต็งกู มะห์มูด มะห์ยิดดิน)

3. เนื่องจากงานวิจัยนี้ใช้ข้อมูลทั้งเอกสารภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ ซึ่งภาษาต่างประเทศจะใส่ปีเป็นคริสต์ศักราช ดังนั้นงานวิจัยนี้จะเขียน พ.ศ. แล้ววงเล็บด้วยค.ศ. และ ค.ศ. แล้ววงเล็บด้วย พ.ศ. เพื่อความไม่สับสน และเมื่อมีการอ้างอิงจะใส่ตามต้นฉบับที่เอกสารนั้นๆ ใช้

บทที่ 2

ประวัติศาสตร์นิพนธ์ปัด(ปา)ตานี

คงจะปฏิเสธไม่ได้ว่าเหตุการณ์ความรุนแรงที่สามจังหวัดชายแดนใต้ระลอกหลังที่มีจุดเริ่มต้นจากเหตุการณ์การปล้นปืนเมื่อต้นปี พ.ศ. 2547 ทำให้มีงานเขียน งานศึกษา งานวิจัยเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ปัด(ปา)ตานีมากขึ้นมหาศาล งานเขียนต่างๆ ที่เกิดขึ้นมานั้นมีวัตถุประสงค์เพื่อทำความเข้าใจปรากฏการณ์ความขัดแย้งและความรุนแรงที่เกิดขึ้น ตลอดจนอยากจะเข้าใจรากเหง้าของปัญหาดังกล่าว แต่ว่าการเขียนเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ปัด(ปา)ตานีมีมานานก่อนหน้าปี พ.ศ. 2547 นับร้อยๆ ปี หากจะนับเท่าที่ยังมีหลักฐานปรากฏก็คือตั้งแต่สมัยอยุธยาที่เรื่องราวของปาดานีถูกบันทึกไว้ในพงศาวดาร เช่น *พงศาวดารอยุธยา* จดหมายเหตุทั้งของไทยและต่างชาติ เช่น *จดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติ: จดหมายเหตุในหัวเมืองปักษ์ใต้ สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว* และ *จดหมายเหตุลาอูแบร์* เป็นต้น

แต่อย่างไรก็ตาม งานเขียนประเภทพงศาวดารมีการถูกชำระในยุคหลังจากนั้น ซึ่งหมายความว่าทัศนคติ โลกทัศน์ มุมมองที่ปรากฏในพงศาวดารอยุธยาที่พวกเราได้อ่านอาจไม่ได้หมายถึงมุมมองของคนในสมัยอยุธยาหากแต่เป็นมุมมองของคนที่เกี่ยวข้องกับการชำระพงศาวดารในช่วงเวลานั้นๆ

งานเขียนทางประวัติศาสตร์ปัด(ปา)ตานี ถูกเขียนขึ้นจากบุคคล กลุ่มคนหลายฝ่ายที่มีสถานะ มุมมอง จุดยืนทางการเมือง ผลประโยชน์แตกต่างกัน ซึ่งย่อมส่งผลต่อการตีความทางประวัติศาสตร์ที่จะปรากฏออกมาในงานเขียนทางประวัติศาสตร์ ดังนั้นในการเขียนประวัติศาสตร์เกี่ยวกับปัด(ปา)ตานีในแต่ละชิ้นอาจมีความแตกต่างกันขึ้นอยู่กับมุมมองและการตีความของผู้สร้างหรือผู้เขียนงานนั้นๆ

ในบทนี้ผู้วิจัยจะศึกษาประวัติศาสตร์นิพนธ์ปัด(ปา)ตานี และบริบทที่งานเขียนทางประวัติศาสตร์หรือประวัติศาสตร์นิพนธ์เกี่ยวกับปัด(ปา)ตานีถูกเขียน ถูกผลิตหรือถูกสร้างขึ้นมา และจะอภิปรายถึงความหมายของประวัติศาสตร์ ประวัติศาสตร์นิพนธ์ และความจริงทางประวัติศาสตร์ด้วย

2.1 ประวัติศาสตร์ ประวัติศาสตร์นิพนธ์ และความจริงทางประวัติศาสตร์

ประวัติศาสตร์ หรือ history มีรากศัพท์มาจากภาษากรีกว่า historia ซึ่งหมายถึง การค้นคว้าหรือความรู้ซึ่งได้มาจากการไต่สวน ส่วนคำว่า “ประวัติศาสตร์” มาจากการสมานระหว่างคำว่า ประวัติ (อดีต) ในภาษาบาลี กับคำว่า ศาสตร์ (ศาสตร์) ในภาษาสันสกฤต

ประวัติศาสตร์เป็นคำที่มีความหมายหลากหลายและได้ถูกนิยามไว้หลายแบบ โดยมีนักประวัติศาสตร์หลายท่านให้นิยามประวัติศาสตร์ไว้ต่างๆ มากมาย ตัวอย่างเช่น

ประวัติศาสตร์ คือ เรื่องในอดีตของมนุษยชาติ

ประวัติศาสตร์ คือ การศึกษาเรื่องราวในอดีต

ประวัติศาสตร์ คือ ศาสตร์ที่ว่าด้วยความพยายามที่จะตอบคำถามเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ในอดีต

ประวัติศาสตร์ คือ การศึกษาความเป็นมาของมนุษยชาติ หรือ สังคมใดสังคมหนึ่งตั้งแต่อดีต ปัจจุบัน ถึงอนาคต โดยอาศัยวิธีการที่เป็นที่รู้จักกันว่า วิธีของประวัติศาสตร์ (historical method)

ประวัติศาสตร์ คือ ความเป็นมาของการต่อสู้ระหว่างชนชั้น

ประวัติศาสตร์ คือ ความทรงจำว่าด้วยประสบการณ์ของมนุษย์ ซึ่งถ้าหากถูกลืมหรือละเลย ก็เท่ากับว่าเราได้ยุติแนวทางอันบ่งชี้ว่าเราคือมนุษย์

ประวัติศาสตร์ คือ ทุกสิ่งที่มนุษย์ได้ทำ ได้คิด ได้หวัง หรือได้รู้สึก

ประวัติศาสตร์หมายถึง การไต่สวนเข้าไปให้รู้ถึงความจริง เกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษยชาติ ที่เกิดขึ้นในช่วงใดช่วงหนึ่งของอดีต

ประวัติศาสตร์ คือ การเขียนข้อเท็จจริงของเหตุการณ์และประสบการณ์ในอดีตที่นักประวัติศาสตร์เห็นว่ามีความสำคัญขึ้นมาใหม่โดยอาศัยการค้นคว้า วิเคราะห์และตีความจากหลักฐานทั้งปวงที่มีอยู่

ประวัติศาสตร์ หมายถึง การรวบรวม ตีความหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ซึ่งมีผู้บันทึกหรือจดจำไว้แล้วเรียบเรียงขึ้นใหม่ให้ใกล้เคียงกับความเป็นจริง

ประวัติศาสตร์ คือ ความคิดของนักประวัติศาสตร์ที่สร้างขึ้นใหม่จากการศึกษาความคิดในประวัติศาสตร์

ประวัติศาสตร์ เป็นสาขาวิชาที่ไม่เป็นวิทยาศาสตร์มากที่สุดแม้ว่าจะเป็นวิชาที่มีคุณค่าที่ต้องเรียนรู้

ข้อเท็จจริงในประวัติศาสตร์นั้นเป็นข้อเท็จจริงได้เช่นเดียวกับข้อเท็จจริงทางวิทยาศาสตร์

ประวัติศาสตร์เป็นวิทยาศาสตร์ไม่น้อยและไม่มากไปกว่ากัน

ประวัติศาสตร์ คือ สิ่งที่ได้เกิดขึ้นจริง

จากตัวอย่างนิยามดังกล่าวข้างต้นสามารถสรุปได้ว่าประวัติศาสตร์มีสองความหมายกว้างๆ คือ ประวัติศาสตร์คือสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นในอดีต และ ประวัติศาสตร์คือสาขาวิชาหรือศาสตร์แขนงหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการรับรู้, ความจำ, การทำความเข้าใจ, การเขียน และการสร้างคำอธิบายสิ่งที่เกิดขึ้นในอดีต ซึ่งตรงกับสิ่งที่ W. H. Walsh ได้เขียนไว้ว่าประวัติศาสตร์เป็นคำที่มีความหมายสองอย่าง กล่าวคือ ความหมายแรก ประวัติศาสตร์หมายถึงการกระทำทั้งหมดทั้งหมดทั้งหมดของมนุษย์ในอดีต และ ความหมายที่สองคือ ประวัติศาสตร์คือการเล่าเรื่องหรืองานเขียนเกี่ยวกับการกระทำทั้งหมดทั้งหมดของมนุษย์ในอดีต¹⁶

นอกจากนิยามความหมายของประวัติศาสตร์สองความหมายซึ่งเป็นที่ยอมรับกันในหมู่นักประวัติศาสตร์แล้ว ธงชัย วินิจจะกูลได้เสนอว่าประวัติศาสตร์ยังมีความหมายที่สาม คือ ความเชื่อ อุดมการณ์ที่สร้างขึ้นจากพื้นฐานของสองความหมายแรก นั่นคือมีพื้นฐานอยู่กับอดีตที่เชื่อว่าจริง ซึ่งเป็นผลผลิตของการศึกษาหรือความรู้ที่ทำให้เราเชื่ออดีตเป็นอย่างนั้น ความรู้ความเชื่อเกี่ยวกับอดีตก็ก่อรูปเป็นความเชื่อและอุดมการณ์บางอย่างที่มีคนยึดมั่นถือมั่น อุดมการณ์ทางประวัติศาสตร์จึงไม่ใช่ความรู้ แต่เป็นความเชื่อฝังหัวที่ทรงอิทธิพลจนมักเป็นกรอบ (frame) ของการสร้างความรู้ประวัติศาสตร์ในความหมายที่สอง¹⁷

ในนิยามหรือความหมายที่สองนั้นคือสิ่งที่งานวิจัยชิ้นนี้จะนำมาวิเคราะห์ หัวใจหลักของความหมายของประวัติศาสตร์แบบที่สองคือการพยายามค้นหา “ความจริง” เพื่ออธิบายเหตุการณ์ในอดีตของมนุษย์ในสังคม แต่ไม่ได้หมายความว่าประวัติศาสตร์สามารถจำลองเอาความจริงที่เกิดขึ้นในอดีตมาให้ปรากฏสู่สายตาของผู้ชม (ผู้อ่าน) แบบที่มันได้เคยเกิดขึ้นจริงๆ ในอดีตได้ เนื่องจากความจริงทางประวัติศาสตร์มีลักษณะเฉพาะคือ ไม่สามารถผลิตซ้ำหรือจำลองแบบขึ้นใหม่ได้ เป็นเหตุการณ์ซึ่งมีเพียงครั้งเดียวและผ่านไป และอยู่นอกเหนือการบังคับควบคุม

ความจริงทางประวัติศาสตร์ ไม่ได้มาจากหลักฐานที่นักประวัติศาสตร์สามารถเข้าถึงได้เท่านั้น หากความจริงทางประวัติศาสตร์ยังถูกประกอบสร้างขึ้นจากการเลือก การไม่เลือก ดุลยพินิจของนักประวัติศาสตร์ในการใช้หลักฐาน ในการตีความหลักฐาน ไปจนถึงการนำเสนอสิ่งที่นักประวัติศาสตร์เชื่อว่าเป็นความจริงทางประวัติศาสตร์

¹⁶ W. H. Walsh, *An Introduction to Philosophy of History*, London: Hutchinson University Library, 1967, p. 16.

¹⁷ ธงชัย วินิจจะกูล, *ออกนอกขนบประวัติศาสตร์ไทย: ว่าด้วยประวัติศาสตร์นอกขนบและวิธีวิทยาทางเลือก*, นนทบุรี: ฟาเดียวกัน, 2562, หน้า 3.

เราไม่สามารถที่จะเขียนประวัติศาสตร์ขึ้นตามความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในอดีต สิ่งนี้นักประวัติศาสตร์จะสามารถทำได้เพียงอย่างเดียวก็คือ การตีความทางประวัติศาสตร์ การตีความดังกล่าวนี้ มิใช่ข้อสรุปของการวินิจฉัยแต่ประการใด ทั้งนี้เพราะนักประวัติศาสตร์ในแต่ละสมัยมีสิทธิที่จะตีความขึ้นใหม่ตามความคิดเห็น ความสนใจ และปัญหาของแต่ละคนได้อย่างไม่สิ้นสุด การตีความที่แตกต่างกันดำรงอยู่เสมอในการเขียนถึงเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ในเรื่องเดียวกัน

ดังนั้นจึงปรากฏว่ามีเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์มากมายในโลกนี้ที่ไม่ได้มีมุมมองเดียว ตัวอย่างเช่น เหตุการณ์ที่นานกิงช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง เหตุการณ์การสังหารชาวยิวในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง เป็นต้น ในกรณีของประวัติศาสตร์ไทยก็มีอยู่หลายเหตุการณ์ที่ยังมีความไม่ลงรอยกัน ไม่สามารถหาข้อสรุปหนึ่งเดียว หรือความจริงหนึ่งเดียวที่เป็นที่ยอมรับของทุกฝ่ายได้ หนึ่งในนั้นคือเรื่องเล่าหรือประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐไทยกับรัฐปัตตานีตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

ประวัติศาสตร์นิพนธ์คืองานเขียน งานศึกษา งานค้นคว้าเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ การศึกษาประวัติศาสตร์นิพนธ์ไม่ใช่งานที่ง่ายเช่นการแยกข้าวสาลีกับแกลบ หรือการแยกแพะกับแกะ สิ่งที่มาอยู่ตรงหน้าเราคือประวัติศาสตร์นิพนธ์ ไม่ใช่เหตุการณ์ในอดีตที่เคยเกิดขึ้นจริงๆ เพราะเวลาอดีตผ่านไปแล้ว สิ่งนี้นักประวัติศาสตร์เผชิญหน้าคือหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่บันทึกหรือไม่บันทึกลงบนตัวกลางต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นกระดาษ หรือหลักฐานทางโบราณคดี แต่หลักฐานต่างๆ เหล่านี้ก็ไม่ได้พูดกับเราโดยตรง แต่เราสนทนากับหลักฐานเหล่านี้ที่เรียกว่าการตีความ ดังนั้นประวัติศาสตร์หรืออดีตในประวัติศาสตร์นิพนธ์หรืองานเขียนทางประวัติศาสตร์เป็นสิ่งที่สร้างขึ้นโดย “พวกเรา” ไม่ใช่คนในอดีตและไม่ใช่วัยหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่บันทึกการกระทำของพวกเขา¹⁸

ในงานศึกษาเกี่ยวกับปัต(ปา)ตานีและประวัติศาสตร์นิพนธ์ปัต(ปา)ตานี ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ได้เคยเสนอกรอบคิดวิธีวิทยาที่เรียกว่า “วิธีวิทยาดวงตาค้างคาว” ในการศึกษาความจริงที่แตกต่างกันในเรื่องเล่าต่างๆ การบอกความจริง หรือการเลือกบอกความจริงบางส่วน ความไม่ลงตัวของความจริงกับข้อเท็จจริง และสิ่งที่ขัดแย้งอย่างยิ่งอาจจะไม่ใช่ “ความจริง” ทั้งหมด และถึงแม้จะมี “ความจริง” ที่ถูกผลิตออกมาเป็นจำนวนมาก หากแต่อคติของเราอาจจะทำให้เรารับรู้ความจริงได้จำกัด¹⁹

¹⁸ Roger Spalding and Christopher Parker, *Historiography: An Introduction*, Manchester and New York: Manchester University Press, 2009, p. 3.

¹⁹ ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, *ความรุนแรงกับการจัดการ “ความจริง”: ปัตตานีในรอบกึ่งศตวรรษ*, กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2551, หน้า 40-45.

2.2 ประวัติศาสตร์นิพนธ์ปัด(ปา)ตานีก่อนพ.ศ. 2475

ปีพ.ศ. 2475 เป็นปีที่สำคัญซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการก่อกำเนิดรัฐประชาชาติไทยขึ้น แต่ไม่ได้หมายความว่าก่อนหน้าปี พ.ศ. 2475 จะไม่มีสำนักเรื่องชาติ หรือไม่มีการบันทึกเกี่ยวกับอดีตของตนเองเลย รัฐไทยเริ่มมีการปฏิรูปการจัดการปกครองหัวเมืองต่างๆ ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 และก่อนหน้าสมัยรัตนโกสินทร์ก็มีการเขียน บันทึกการเดินทาง พงศาวดาร และงานเขียนทางประวัติศาสตร์ในรูปแบบอื่นๆ ก่อนปีพ.ศ. 2475 อยู่จำนวนหนึ่งแม้ว่าจะไม่ใช่ในรูปแบบประวัติศาสตร์นิพนธ์แบบสมัยใหม่ตามแบบแผนของงานวิชาการ ในขณะเดียวกันงานเขียนแบบจารีตของรัฐปาดานีก็มีเช่นกัน โดยในส่วนี้จะแบ่งเป็นงานประวัติศาสตร์นิพนธ์ปัด(ปา)ตานีออกเป็นสามประเภทได้แก่ งานที่เขียนจากมุมมองรัฐไทย มุมมองปาดานี และมุมมองที่สามจากบุคคลอื่นที่ไม่ใช่คู่กรณีโดยตรง

2.2.1 ประวัติศาสตร์นิพนธ์ปัด(ปา)ตานีจากมุมมองและ/หรือโครงเรื่องของรัฐไทย

งานประวัติศาสตร์นิพนธ์ปัดตานีในประเภทนี้ มักจะเป็นงานเขียนทางประวัติศาสตร์ประเภท พงศาวดาร จดหมายเหตุ บันทึกการเดินทาง งานเขียนโดยข้าราชการของรัฐสยามที่ถูกส่งไปควบคุมหัวเมืองมลายู และงานศึกษาของนักวิชาการซึ่งมีการอธิบายประวัติศาสตร์ปัด(ปา)ตานีผ่านแว่น มุมมอง กรอบหรือสายตาของรัฐไทย

บันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับปัด(ปา)ตานีปรากฏในงานเขียนประวัติศาสตร์แนวจารีตที่เรียกว่าพงศาวดาร ซึ่งพงศาวดารไม่ใช่การเขียนประวัติศาสตร์นิพนธ์แบบสมัยใหม่ และงานเขียนประเภทนี้ยังถูกตั้งคำถามถึงความจริงแท้ของเรื่องราวหรือเหตุการณ์ที่บันทึกไว้ เรื่องราวของปัด(ปา)ตานีถูกกล่าวถึงในพงศาวดารอยุธยา ซึ่งมีอยู่หลายฉบับ ได้แก่ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหมอบรัดเล, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2 ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3 ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4 ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม), พงศาวดารเมืองปัดตานี ใน ประชุมพงศาวดารเล่ม 3 พงศาวดารอยุธยามีการชำระในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ซึ่งทำให้โลกทัศน์การมองอดีตที่ปรากฏในพงศาวดารอยุธยาถูกครอบงำด้วยความคิดและโลกทัศน์ของคนในยุคสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

นอกจากงานเขียนประเภทพงศาวดารแล้ว งานเขียนแบบจารีตประเภทจดหมายเหตุก็ปรากฏว่ามี การเขียนถึงประวัติศาสตร์ปัตตานี(ปาตานี)เช่นกัน ได้แก่ จดหมายเหตุกรุงธนบุรี, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 1, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3, จดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติ: จดหมายเหตุในหัวเมืองปักษ์ใต้ สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

ยุคสมัยที่รัฐไทยเริ่มมีการเขียนประวัติศาสตร์แบบสมัยใหม่คือในช่วงสมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อสยามกำลังเผชิญหน้ากับการรุกรานของลัทธิล่าอาณานิคม สยามมีความจำเป็นต้องจัดระเบียบความสัมพันธ์ทางอำนาจกับรัฐต่างๆ รวมถึงดินแดนปาตานี จึงนำไปสู่การเขียนประวัติศาสตร์ของปัตตานี โดยผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับปัตตานีได้แก่ สมเด็จพระยาตากษัตริย์ราชานุภาพ ผู้ซึ่งได้รับการยกย่องว่าเป็นบิดาแห่งประวัติศาสตร์ไทย

งานเขียนประเภทพงศาวดารและตำนานมีการผลิตซ้ำโดยข้าราชการไทยในเวลาต่อมาเช่น งานเรื่องพงศาวดารเมืองปัตตานี ของพระยาวิเชียรคีรี (ชม ณ สงขลา) ที่ตีพิมพ์ในปี พ.ศ. 2470, งานเรื่อง ระยะเวลาเสด็จพระราชดำเนินประพาสทางบก ทางเรือ รอบแหลมมลายู, งานเรื่อง ตำนานเมืองไทรบุรีและเมืองปัตตานี²⁰

2.2.2 ประวัติศาสตร์นิพนธ์ปัตตานีจากมุมมองและ/หรือโครงเรื่องของปาตานี

งานประวัติศาสตร์นิพนธ์ปาตานีที่มีมุมมองทางประวัติศาสตร์โน้มเอียงไปทางปาตานีส่วนมากเป็นงานที่เขียนโดยชาวมลายูปาตานี และนักวิชาการ ก่อนหน้าที่จะมีประวัติศาสตร์นิพนธ์แบบสมัยใหม่ ปรากฏงานเขียนเกี่ยวกับปาตานีในยุคจารีตจำนวนหนึ่งได้แก่ ฮิกายัตปาตานี (Hikayat Patani) ซึ่งเนื้อหาใน ฮิกายัตปาตานี ไม่ได้เกี่ยวข้องกับการสร้างความเป็นชนชาติหรืออัตลักษณ์ของชาติพันธุ์ นอกเรื่องเรื่องการพูดถึงการดำรงอยู่ของพระราชหรือเจ้าผู้ปกครองดินแดนปาตานี พุทธพลเสนอว่าการสร้างอัตลักษณ์ความเป็นมลายูปาตานีเกิดขึ้นหลังจาก ฮิกายัตปาตานี หากทว่า ฮิกายัตปาตานี เป็นแหล่งข้อมูลสำคัญของการเขียนงานประวัติศาสตร์นิพนธ์ชิ้นสำคัญของปาตานี นั่นคือ Sejarah Kerajaan Melayu Patani (ประวัติศาสตร์อาณาจักรมลายูปะตานี) โดย อิบรอฮิม ชุกรี²¹ ซึ่งจะได้กล่าวถึงในงานประวัติศาสตร์นิพนธ์ปัตตานีในยุคต่อไป นอกจาก ฮิกายัตปาตานี แล้ว งานเขียนยุคจารีตที่สำคัญอีกชิ้นได้แก่ งานเรื่อง Tarikh Patani

²⁰ งานสองชิ้นหลังได้ถูกตีพิมพ์ซ้ำในช่วงทศวรรษ 2500 ดังจะได้กล่าวถึงต่อไป

²¹ พุทธพล มงคลวรรณ, “การศึกษาประวัติศาสตร์ปาตานี: สถานภาพ อุปสรรค และปัญหา,” หน้า 98.

(ประวัติศาสตร์ปัตตานี) ผู้เรียบเรียงคือ Syekh Faqih Ali ในภาษามลายูอักษรอาหรับ (ยาวิ) ตามคำสั่งของ สุลต่านปัตตานี ปีที่เรียบเรียงไม่แน่ชัดว่าเมื่อใด ต่อมางานชิ้นนี้ได้ถูกแปลเป็นภาษาอังกฤษและภาษาไทย

2.2.3 ประวัติศาสตร์นิพนธ์ปัต(ปา)ตานีจากมุมมองของฝ่ายที่สาม

นอกจากงานเขียนทางประวัติศาสตร์หรือประวัติศาสตร์นิพนธ์ปัต(ปา)ตานีจากมุมมองของฝ่ายรัฐไทย และปัตตานีแล้ว ยังมีงานเขียนจากมุมมองจากบุคคล กลุ่มบุคคล นักวิชาการทั้งชาวไทยและต่างชาติที่ศึกษาเกี่ยวกับปัต(ปา)ตานี ซึ่งสามารถเรียกได้ว่าเป็นมุมมองที่สาม

ความสนใจในการจดบันทึก ศึกษาประวัติศาสตร์หรือเรื่องราวเกี่ยวกับปัต(ปา)ตานีมีมายาวนาน หากจะนับการจดบันทึกหรือพูดถึงปัต(ปา)ตานีจะพบได้ในบันทึกของคนต่างชาติที่เดินทางเข้ามาในอาณาจักร อยุธยาและปัตตานี เช่น จดหมายเหตุลาลูแบร์, บันทึกของ คริสตอฟ คาร์ล แฟร์นแบร์เกอร์: ชาวออสเตรียคนแรกในปัตตานีและกรุงศรีอยุธยา พ.ศ. 2167-2168 (*Christoph Carl Fernberger: the First Austrian in Patani and Ayudhya 1624-1625*)²², รวมบันทึกประวัติศาสตร์อยุธยาของฟาน ฟลิต (วัน วลีต)

2.3 ประวัติศาสตร์นิพนธ์ปัต(ปา)ตานีหลังพ.ศ. 2475 – 2520

หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 และตามมาด้วยยุคสร้างชาติไทย ที่ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในรัฐไทยครั้งใหญ่ การเปลี่ยนแปลงรูปแบบและโครงสร้างของรัฐเช่นนี้ส่งผลถึงสำนึก การบันทึก และการเขียนเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ด้วย ในขณะเดียวกันทางฝั่งปัตตานีก็มีการเขียนประวัติศาสตร์ของตัวเอง เมื่อต้องเผชิญกับบริบททางการเมืองของภูมิภาคและโลกและความสัมพันธ์กับรัฐไทยที่เปลี่ยนไป

พุทธพล มงคลวรวรรณได้เสนอว่าองค์ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ปัต(ปา)ตานีถูกสถาปนาขึ้นตั้งแต่ ทศวรรษ 1950 หรือราวหลังปีพ.ศ. 2490 หลังจากเกิดกรณีหะยีสุหลงและดุซงญอ²³ และประวัติศาสตร์นิพนธ์ปัต(ปา)ตานีที่ถูกสร้างขึ้นในช่วงเวลานี้ได้สถาปนาโครงเรื่องหลักของประวัติศาสตร์นิพนธ์ปัต(ปา)ตานีแบบ ประวัติศาสตร์แห่งชาติไทยที่เน้นประวัติศาสตร์การเมือง²⁴ กล่าวถึงคือการเมืองกลายเป็นเรื่องหลักในการเขียนถึงประวัติศาสตร์หรือเรื่องราวเกี่ยวกับปัต(ปา)ตานี ซึ่งก็ไม่ใช่เป็นเรื่องที่แปลกแต่อย่างใด การเขียนถึง

²² บันทึกนี้ได้รับการแปลและเผยแพร่ในปี พ.ศ. 2559

²³ อย่างไรก็ตามก่อนหน้าปี พ.ศ. 2490 มีงานเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ปัต(ปา)ตานีจำนวนหนึ่งดังที่ได้กล่าวไปแล้ว

²⁴ พุทธพล มงคลวรวรรณ, “การศึกษาประวัติศาสตร์ปัตตานี: สถานภาพ อุปสรรค และปัญหา,” หน้า 93.

ประวัติศาสตร์ของดินแดนไหนๆ ก็มักจะเริ่มต้นที่เรื่องการเมืองก่อน เพราะเป็นเรื่องที่เห็นได้เด่นชัดและมีหลักฐานพอที่จะหยิบยกมาเขียนถึงได้

2.3.1 ประวัติศาสตร์นิพนธ์ปัตตานีจากมุมมองและ/หรือโครงเรื่องของรัฐไทย

งานเขียนเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ปัตตานีตั้งแต่ทศวรรษ 2470 จนถึงปลายทศวรรษ 2500 ส่วนมากเป็นงานเขียน งานบันทึกโดยข้าราชการ คนของทางการที่ถูกส่งไปปฏิบัติงานที่จังหวัดชายแดนใต้ วัตถุประสงค์ของการเขียนก็เพื่อจะปกครองเป็นหลัก ปีพ.ศ. 2505 มีงานของธวัช รัตนภูษิต เรื่อง *ประวัติสี่จังหวัดภาคใต้* และงานที่ตีพิมพ์โดย กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง *ประวัติศาสตร์สี่จังหวัดภาคใต้ นราธิวาส ปัตตานี ยะลา สตูล* และ กองประสานราชการ กรมการปกครอง, *เรื่องเกี่ยวกับจังหวัดชายแดนใต้* ปี พ.ศ. 2507 มีการตีพิมพ์งานเรื่อง *ระยะทางเสด็จพระราชดำเนินประพาสทางบก ทางเรือ รอบแหลมมลายู* ต่อมาปี พ.ศ. 2509 มีงานเรื่อง *ประวัติเมืองปัตตานี* โดยพระยารัตนภักดี และงานของหลวงครุนิติพิศาล (รวบรวม), *ตำนานเมืองไทรบุรีและเมืองปัตตานี* ตีพิมพ์ปี พ.ศ. 2509²⁵

ในช่วงทศวรรษ 2510-2520 โดยเฉพาะในช่วงปลายทศวรรษ 2520 มีงานเขียนและงานศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ปัตตานีออกมาจำนวนหนึ่ง ซึ่งไม่ได้จำกัดอยู่แค่เฉพาะผู้ที่ส่งไปปฏิบัติราชการที่จังหวัดชายแดนภาคใต้เท่านั้น เช่น งานของทวีศักดิ์ ล้อมลิ้ม เรื่อง “การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับหัวเมืองประเทศราชมลายูในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น พ.ศ. 2324-2411” พ.ศ. 2515, งานของมานิจ ชุมสาย เรื่อง *ประวัติศาสตร์มลายูและปัตตานี* ปี พ.ศ. 2517, งานวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโทของพรรณงาม เก่งธรรมสาร เรื่อง “การปกครองหัวเมืองภาคใต้ทั้ง 7 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว” ในปี 2519, งานของขจัดภัย บุรุษพัฒน์ เรื่อง *ไทยมุสลิม* ปี 2519, บทความของ Nantawan Haemindra เรื่อง "The Problem of the Thai-Muslims in the Four Southern Provinces of Thailand (Part One)" ใน *Journal of Southeast Asian Studies* 7, no. 2 (September 1976) และ "The Problem of the Thai-Muslims in the Four Southern Provinces of Thailand (Part Two)," ใน *Journal of Southeast Asian Studies* 8, no. 1 (March 1977)

²⁵ พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนายวิจิตร นมะมาตร ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม วันที่ 17 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2509

2.3.2 ประวัติศาสตร์นิพนธ์ปัต(ปา)ตานีจากมุมมองและ/หรือโครงเรื่องของปาตานี

ในช่วงตั้งแต่ปี พ.ศ. 2475-2520 *ฮิกายัตปาตานี* ถูกแปลเป็นภาษาอังกฤษในปีค.ศ. 1970 (พ.ศ. 2513) โดย A. Teeuw และ David K. Wyatt ทำให้*ฮิกายัตปาตานี*เป็นที่รู้จักและเป็นงานที่ถูกอ้างอิงถึงมากที่สุดชิ้นหนึ่งในงานที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเรื่องปัต(ปา)ตานี

ในช่วงหลังปีพ.ศ. 2475-2520 งานเขียนทางประวัติศาสตร์ปาตานีที่มีมุมมองหรือเล่าเรื่องจากสายตาของคนปาตานีชิ้นสำคัญที่สุดคืองานเรื่อง *Sejarah Kerajaan Melayu Patani* เป็นงานเขียนที่นำเสนอ มุมมองประวัติศาสตร์ปาตานีในด้านตรงข้ามกับรัฐไทยและแสดงจุดยืนทางการเมืองของปาตานี งานเขียนชิ้นนี้ มีความสำคัญอย่างยิ่งและส่งอิทธิพลต่องานประวัติศาสตร์นิพนธ์ปาตานีจากมุมมองชาวมลายูปาตานีในยุคต่อๆ มา นอกจากนี้ยังมีอิทธิพลต่อความคิดของกลุ่มขบวนการต่อต้านรัฐไทยด้วยเช่นกัน Ramli Ahmad²⁶ ได้กล่าวถึงอิบรอฮิม ชุกรี โดยอ้างอิงจากการสัมภาษณ์ Tengku Jalal bin Tengku Abdil Mutalib ว่าชื่ออิบรอฮิม ชุกรีไม่ใช่ชื่อที่แท้จริง *Sejarah Kerajaan Melayu Patani* ประพันธ์โดยชาวมลายูปาตานีสี่คน โดยชื่ออิบรอฮิม ชุกรีเป็นชื่อที่ทั้งสี่เห็นพ้องต้องกันให้ใช้ และถูกใช้เพียงเพื่อเหตุผลทางการพิมพ์เท่านั้น²⁷ หนังสือเล่มนี้พิมพ์โดย Jabatan Hal Ehwal Ugama Islam Kelantan ในปีค.ศ. 1958 (พ.ศ. 2501) ในภาษามลายูอักษรโรมัน หลังจากถูกพิมพ์ออกมาแล้วหนังสือเล่มนี้ถูกสั่งห้ามเผยแพร่โดยรัฐบาลมาเลเซียตามคำขอของรัฐบาลไทย ส่วนการพิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกเมื่อไหร่ในภาษาใด ยังไม่ได้ข้อสรุปที่ชัดเจน²⁸ และหนังสือเล่มนี้ถูกตีพิมพ์ในภาษามลายูอักษรโรมันเป็นครั้งที่สองในปีค.ศ. 2005 (พ.ศ. 2548 – หนึ่งปีหลังเกิดเหตุการณ์ปล้นปืน)

²⁶ ชาวมลายูศึกษาเกี่ยวกับขบวนการแบ่งแยกดินแดนปาตานี Ramli Ahmad เป็นชาวต่างชาติคนแรกๆ ที่ทำการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้ และเขาได้สัมภาษณ์แกนนำและผู้ที่มีส่วนร่วมในขบวนการแบ่งแยกดินแดนปาตานีหลายคน

²⁷ Ramli Ahmad, “Pergerakan Pembebasan Patani,” Latihan Ilmiah unuk Ijazah Sarjana Muda Sastera (Sejarah) 1975/76, Jabatan Sejarah, Universiti Malaya, Kuala Lumpur, 1975-76, p. 5.

²⁸ รอมฎอน ปันจอร์ ได้เสนอว่า มีการประเมินว่าต้นฉบับน่าจะประพันธ์เสร็จสมบูรณ์ในปีพ.ศ. 2492 (1949) จากการพิจารณาในตัวของอิบรอฮิม ชุกรี กล่าวไว้ในบทที่ 4 ซึ่งเป็นบทสุดท้ายว่าเป็นช่วงเวลาที่ได้ผ่านพ้นการเปลี่ยนแปลงมาสู่การเป็นประชาธิปไตยมาแล้วเป็นเวลา 17 ปี อย่างเร็วที่สุด ต้นฉบับภาษายาวังได้รับการตีพิมพ์ในปีข้างต้น แต่เอกสารโรเนียวที่จัดก๊อปปี้ บรูซพัฒนาใช้อ้างอิงก็ระบุว่างานต้นฉบับในภาษามลายูนั้นตีพิมพ์ในปี 2493 (1950) ส่วนบรรณาธิการร่วมที่รวบรวมต้นฉบับภาษามลายูอักษรโรมันและโรมันเอาไว้ในเล่มเดียวกันในการตีพิมพ์ครั้งที่สองในปี 2545 ก็ระบุเอาไว้ในคำนำว่าไม่แน่ชัดว่าได้มีการตีพิมพ์ไว้เมื่อใด แต่ต้นฉบับที่มีอยู่ในมือของพวกเขา นั้นปรากฏตราประทับเอาไว้ว่าเป็นวันที่ “15 ตุลาคม 1958” ดังนั้นจึงน่าจะมีการพิมพ์และเผยแพร่ (อีกครั้ง) ในปี 2501 (1958) ดูรายละเอียดใน รอมฎอน ปันจอร์, “การผจญภัยของ “ปาตานี” ใน “ปัตตานี”: การเมืองของถ้อยคำในประวัติศาสตร์ชาตินิยมมลายูปาตานี,” เอกสารประกอบการประชุมวิชาการนานาชาติ เครือข่ายประวัติศาสตร์ มานุษยวิทยา และสังคมวิทยาภาคใต้ ครั้งที่ 2 “ศาสตร์แห่งการจำ ศิลป์แห่งการลืม” วันที่ 25-27 สิงหาคม พ.ศ. 2559 อาคาร 58 มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี.

Sejarah Kerajaan Melayu Patani ถูกแปลเป็นภาษาอังกฤษในปีค.ศ. 1985 (พ.ศ. 2528) โดย Conner Bailey และ John N. Miksic โดย Center for International Studies ของมหาวิทยาลัยโอไฮโอ สหรัฐอเมริกา หลังจากนั้นเล่มนี้ถูกตีพิมพ์ซ้ำในภาษาอังกฤษโดยสำนักพิมพ์ Silkworm Books ในปีค.ศ. 2005 (พ.ศ. 2548)

ทวีศักดิ์ เผือกสม เสนอว่างานของอิบรอฮิม ชุกรีมีลักษณะเป็นประวัติศาสตร์ชาติ (National History) มากกว่าจะเป็นประวัติศาสตร์ท้องถิ่น (Local History) กล่าวคือมีเป้าหมายในการส่งสารทางการเมืองบางอย่าง ไปพร้อมๆ กับประกอบสร้างอัตลักษณ์ทางการเมืองของชนชาติมลายูปัตตานี ผ่านประวัติศาสตร์บาดแผลที่มาจากกรรุกรานของสยาม และกลายเป็นรากฐานสำคัญในการให้เหตุผลรองรับต่อการเคลื่อนไหวทางการเมืองในการปลดปล่อยปัตตานีให้เป็นอิสระ²⁹

ในปี พ.ศ. 2518 มีงานเรื่อง *ขบวนการปลดแอกสาธารณรัฐปัตตานี* โดยกลุ่มแนวร่วมนักศึกษามุสลิม โดยมี มุฮัมหมัด หลุย อาลี เป็นบรรณาธิการ งานนี้แปลมาจากงานชื่อ *Suara Siswa* (เสียงนักเรียน) ที่ตีพิมพ์ในภาษามลายูอักขระโรมันมาก่อน งานชิ้นนี้วิพากษ์วิจารณ์นโยบายและปฏิบัติการของรัฐบาลไทยต่อชาวมลายูปัตตานีอย่างรุนแรงและตรงไปตรงมา ต่อมาในปี 2519 มีการตีพิมพ์หนังสือเรื่อง *ปัตตานี อดีต-ปัจจุบัน* ของ อ. บางนรา (อัศดุลเราะห์ ลออแมน) ที่เป็นงานที่เป็นที่รู้จักของผู้ที่ศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ปัตตานีก็ได้รับอิทธิพลรูปแบบการเขียนและการเล่าเรื่องจากงานของอิบรอฮิม ชุกรี หนังสือเล่มนี้เผยแพร่ออกมาในช่วงที่ความสัมพันธ์ระหว่างปัตตานีกับรัฐบาลไทยตึงเครียดอย่างหนักจากเหตุการณ์ที่สะพานกอตอและการประท้วงที่หน้ามัสยิดกลางในปี 2518-2519 แม้ว่าหนังสือเล่มนี้จะถูกผลิตขึ้นจากบริบทและเหตุผลทางการเมือง และได้กลายเป็นหนังสือต้องห้าม แต่หนังสือเล่มนี้ได้สะท้อนการทำงานด้วยวิธีการทางประวัติศาสตร์ของผู้เขียน กล่าวคือแม้ว่าชิ้นนี้จะได้รับอิทธิพลและพัฒนามาจากงานของอิบรอฮิม ชุกรี แต่มีการอ้างอิงเอกสารชั้นต้น มีความเป็นวิชาการมากขึ้น³⁰ งานชิ้นนี้ถูกตีพิมพ์ในภาษามลายูอักขระอาหรับ (ยาวี) ในปีค.ศ. 1977 (พ.ศ. 2520) ต่อมางานของ อ. บางนรา เล่มนี้ถูกตีพิมพ์อีกครั้งในฐานะเป็นเอกสารประกอบงานสัมมนาวิชาการเรื่อง “โลกของอิสลามและมุสลิมในอุษาคเนย์” จัดโดยมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ร่วมกับมูลนิธิโตโยต้า ณ โรงแรมทวินโลตัส จังหวัดนครศรีธรรมราช, 27-28 มีนาคม 2552

²⁹ Davisakd Puaksom, “Of a Lesser Brilliance: Patani Historiography in Contention,” in Michael J. Montesano and Patrick Jory (eds.) *Thai South and Malay North: Ethnic Interaction on a Plural Peninsula*, Singapore: NUS Press, 2008, p. 87.

³⁰ พุทธิพล มงคลวรธรรม, “การศึกษาประวัติศาสตร์ปัตตานี: สถานภาพ อุปสรรค และปัญหา,” หน้า 99.

2.3.3 ประวัติศาสตร์นิพนธ์ปัต(ปา)ตานีจากมุมมองของฝ่ายที่สาม

งานศึกษาเกี่ยวกับปัต(ปา)ตานีจากมุมมองที่สามในช่วง พ.ศ. 2475-2520 มีงานสำคัญๆ เช่น เรื่อง *Rusembilan: A Malay Fishing Village in Southern Thailand* โดย Thomas M. Fraser ในปี ค.ศ. 1962 (พ.ศ. 2505) เป็นงานชิ้นแรกๆ ในช่วงยุคนี้ที่ศึกษาเกี่ยวกับวิถีชีวิต เศรษฐกิจ ประเพณีความเชื่อ และวัฒนธรรมของชาวประมงในหมู่บ้านรูสะมิแล จังหวัดปัตตานี แม้ว่างานนี้จะป็นงานศึกษาโดยใช้แนวทางการศึกษาแบบชาติพันธุ์นิพนธ์ แต่ผู้วิจัยก็ขอหยิบยกขึ้นมาพูดถึงเนื่องจากว่างานชิ้นนี้ได้แตะประเด็นเรื่องประวัติศาสตร์อยู่น้อยโดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์การปกครองของประเทศไทย

ในช่วงปลายทศวรรษ 2510 ซึ่งเป็นช่วงที่เกิดขบวนการต่อต้านรัฐไทยก่อตั้งเป็นองค์กรอย่างเป็นทางการเป็นรูปเป็นร่าง มีงานของนักวิชาการต่างชาติที่ศึกษาเกี่ยวกับขบวนการของชาวมลายูปาตานีที่ต้องการเรียกร้องเอกราช ได้แก่ ภาคนิพนธ์ของ Ramli Ahmad เรื่อง “Pergerakan Pembebasan Patani,” (ขบวนการปลดปล่อยปาตานี) ของภาควิชาประวัติศาสตร์, มหาวิทยาลัยมลายา, กัวลาลัมเปอร์ ปี 1975-76. ส่วนของนักวิชาการไทยมีงานของอารง สุทธาศาสน์ เรื่อง *ปัญหาความขัดแย้งในสี่จังหวัดชายแดนภาคใต้* ในปีพ.ศ. 2519 ในช่วงเวลาใกล้เคียงกัน

2.4 ประวัติศาสตร์นิพนธ์ปัต(ปา)ตานีพ.ศ. 2521 – 2546³¹

แพร ศิริศักดิ์ดำเกิงได้ทำการสำรวจวรรณกรรมสถานภาพองค์ความรู้เกี่ยวกับสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ระหว่างปี พ.ศ. 2521-2546 กล่าวคือก่อนช่วงเกิดเหตุการณ์ความไม่สงบในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ระลอกล่าสุด ผลการสำรวจพบว่างานเขียนประเภทงานวิจัยและวิทยานิพนธ์เกี่ยวกับประวัติศาสตร์มีจำนวนน้อยมาก และส่วนใหญ่เป็นงานเขียนในแนวทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่อิงอยู่กับประวัติศาสตร์กระแสหลักของชาติ³²

³¹ สำหรับการสำรวจทบทวนวรรณกรรมงานศึกษาเกี่ยวกับจังหวัดชายแดนภาคใต้มีผู้เคยทำไว้แล้วอย่างตี โปรตดู แพร ศิริศักดิ์ดำเกิง, “ความรู้เรื่องจังหวัดชายแดนภาคใต้ของสังคมไทยในรอบ 26 ปี,” ใน ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ (บรรณาธิการ), *แผ่นดินจินตนาการ: รัฐและการแก้ไขปัญหาความรุนแรงในภาคใต้*, กรุงเทพฯ: มติชน, 2551, หน้า 108-171. และ ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, *ความรุนแรงกับการจัดการ “ความจริง”: ปัตตานีในรอบกึ่งศตวรรษ*, กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2551.

³² แพร ศิริศักดิ์ดำเกิง, “ความรู้เรื่องจังหวัดชายแดนใต้ของสังคมไทยในรอบ 26 ปี,” หน้า 147-150. อังใน พุทธิพล มงคลวรรณ, “การศึกษาประวัติศาสตร์ปาตานี: สถานภาพ อุปสรรค และปัญหา,” หน้า 93.

2.4.1 ประวัติศาสตร์นิพนธ์ปัต(ปา)ตานีจากมุมมองและ/หรือโครงเรื่องของรัฐไทย

ในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2521-2546 มีการตีพิมพ์งานเก่าๆ และหน่วยงานราชการก็ยังคงผลิตงานเขียนประวัติศาสตร์เกี่ยวกับปัต(ปา)ตานีออกมา เช่น งานเรื่อง *ประวัติศาสตร์มหาดไทยส่วนภูมิภาค จังหวัดปัตตานี* ปีพ.ศ. 2528 นอกจากนี้ในช่วงทศวรรษ 2520-2530 เป็นช่วงเวลาที่กระแสดูการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเพื่อฟื้นฟูในแวดวงการศึกษาประวัติศาสตร์ มีงานประวัติศาสตร์นิพนธ์ที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ปัต(ปา)ตานีจำนวนหนึ่ง ตัวอย่างเช่น งานของนันทวรรณ ภู่อ่าง เรื่อง *ปัญหาชาวไทยมุสลิมในสี่จังหวัดภาคใต้* ปี 2521, งานวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโทของสมโชค อ่องสกุล เรื่อง “การปฏิรูปการปกครองมณฑลปัตตานี พ.ศ. 2449-2474” ปีพ.ศ. 2521, งานของเดช บุนนาค เรื่อง *ชบถ ร.ศ. 121* ในปี 2524, งานวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโทของเฉลิมเกียรติ ชุนทองเพชร เรื่อง “การต่อต้านนโยบายรัฐบาลในสี่จังหวัดภาคใต้ของประเทศไทย โดยการนำของหะยีสุหลง อับดุลกาเดร์ พ.ศ. 2482-2497” ในปี 2529, งานของปิยนาด บุนนาค เรื่อง *นโยบายการปกครองของรัฐบาลต่อชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ (พ.ศ. 2474-2516)* ในปี 2534 เป็นต้น

แต่อย่างไรก็ตาม พุทธพลเสนอว่าการศึกษาและงานเขียนประวัติศาสตร์ปัตตานีที่ถูกเขียนในฐานะประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในช่วงเวลานี้ถูกนำเสนอในรูปแบบประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่อิงกับประวัติศาสตร์ไทย กล่าวคือศึกษาประวัติศาสตร์ปัตตานีภายใต้การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของรัฐไทย ในที่นี้หมายถึงการปฏิรูปการปกครองของรัฐไทยในช่วงต้นศตวรรษที่ 20 ดังนั้นจึงไม่อาจกล่าวได้ว่าเป็นการเขียนประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโดยเอาปัตตานีเป็นศูนย์กลางอย่างแท้จริง³³

2.4.2 ประวัติศาสตร์นิพนธ์ปัต(ปา)ตานีจากมุมมองและ/หรือโครงเรื่องของปาตานี

ในช่วงปี พ.ศ. 2521-2546 งานเขียนทางประวัติศาสตร์จากมุมมองปัตตานีจะเป็นงานเขียนของขบวนการเคลื่อนไหวต่างๆ เช่น งานของ The Central Committee, the Department of Information of the PULO เรื่อง *Patani Case* ตีพิมพ์ปี ค.ศ. 1981 (พ.ศ. 2524), งานของกลุ่ม Bersatu เรื่อง *Hidup Mati Bangsa Melayu Patani* ในปี ค.ศ. 1997 (พ.ศ. 2540)

งานวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโทของวันกาเดร์ เจ๊ะมาน (Wan Kadir Che Man) เรื่อง “Muslim Elites and Politics in Southern Thailand” ปีค.ศ. 1985 (พ.ศ. 2528) ศึกษาบทบาทชนชั้นนำมลายูมุสลิมทางการเมืองการปกครองในจังหวัดชายแดนภาคใต้ และวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาเอกของวันกาเดร์ เจ๊ะมาน

³³ พุทธพล มงคลวรรณ, “การศึกษาประวัติศาสตร์ปัตตานี: สถานภาพ อุปสรรค และปัญหา,” หน้า 95.

ในปีค.ศ. 1990 (พ.ศ. 2533) เรื่อง “Muslim Separatism: the Moros of Southern Philippines and the Malays of Southern Thailand” ศึกษาขบวนการแบ่งแยกดินแดน ตั้งแต่โครงสร้าง แกนนำ สมาชิก แนวคิดอุดมการณ์ ไปจนถึงยุทธศาสตร์และยุทธวิธีต่างๆ

ปีค.ศ. 1994 (พ.ศ. 2537) มีงานเรื่อง *Pengantar Sejarah Patani* ของ Ahmad Fathy al-Fatani ตีพิมพ์ในอักษรธรรม งานชิ้นนี้มาจากบันทึกคำบรรยายของ Ahmad Fathy al-Fatani ที่บรรยายให้นักศึกษา ปัตตานีที่อาศัยอยู่ในรัฐกลันตัน ประเทศมาเลเซียฟัง³⁴ ต่อมาในปี พ.ศ. 2543 โครงการจัดตั้งสถาบันสมุหราชรัฐ เอเซียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานีได้แปลงานชิ้นนี้ เป็นภาษาไทย ในชื่อ *ประวัติศาสตร์ปัตตานี* ผู้แปลคือ นีอับลุลาภิกับ ศิริเมธากุล

ในปีพ.ศ. 2541 งานเรื่อง *Sejarah Kerajaan Melayu Patani* ของอิบรอฮิม ชุกรี ได้รับการแปล เป็นภาษาไทยชื่อว่า *ประวัติศาสตร์อาณาจักรมลายูปัตตานี* ภายใต้โครงการแปลและเรียบเรียงตำรา ของโครงการ จัดตั้งสถาบันสมุหราชรัฐเอเซียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี โดยผู้แปล คือ ดร. หะสัน หมัดหามาน และมะหามะซากี เจ๊ะหะ โดย ผศ. ดลมนรรงค์ บากาเป็นผู้เรียบเรียง ซึ่งในปีค.ศ. 1985 (พ.ศ. 2528) หนังสือเล่มนี้เคยได้รับการแปลเป็นภาษาอังกฤษในชื่อ *History of the Malay Kingdom of Patani* โดยนักวิชาการชาวอเมริกัน 2 ท่านคือ Conner Bailey และ John N. Miksic แห่ง Center for International Studies ของ Ohio University ดังที่ได้กล่าวไปแล้ว

ก่อนหน้านี้หนังสือเรื่อง *Sejarah Kerajaan Melayu Patani* เป็นหนังสือต้องห้ามมาก่อนในยุค เผด็จการ บริบทที่หนังสือเล่มนี้ได้รับการแปลเป็นภาษาไทยคือสังคมไทยเข้าสู่ยุคประชาธิปไตย หลังการปฏิรูป การเมืองและใช้รัฐธรรมนูญปีพ.ศ. 2540 และเป็นยุคข้อมูลข่าวสารที่มีความเปิดกว้างมากขึ้นทำให้การแปล หนังสือที่เคยเป็นหนังสือต้องห้ามเช่นนี้สามารถกระทำได้

2.4.3 ประวัติศาสตร์นิพนธ์ปัต(ปา)ตานีจากมุมมองของฝ่ายที่สาม

ต่อมาในช่วงทศวรรษ 2520 ถึงทศวรรษ 2530 เป็นช่วงหลังจากเกิดเหตุการณ์ที่รู้จักกันในชื่อว่า “เหตุการณ์สะพานกอตอ” และตามมาด้วยการรวมตัวชุมนุมประท้วงของชาวบ้านครั้งใหญ่ ภายใต้บริบทเช่นนี้ ได้มีงานศึกษาเกี่ยวกับปัตตานีที่สำคัญๆ ออกมาจำนวนหนึ่ง เช่น งานของนันทวรรณ กุ์สว่าง เรื่อง *ปัญหาชาว*

³⁴ พิรยูท โอพันธ์, สุรพงษ์ โสธนะเสถียร และนิศา ชูโต, “เพ่งมองเสรีภาพในการสื่อสารผ่านหนังสือประวัติศาสตร์ปัตตานี ,” *วารสารบริหารธุรกิจ เศรษฐศาสตร์และการสื่อสาร* ปีที่ 10 ฉบับที่ 2 เมษายน-กันยายน 2558, หน้า 6.

ไทยมุสลิมในสี่จังหวัดภาคใต้ ปีพ.ศ. 2521, โครงการวิจัยเรื่องการละเมิดสิทธิมนุษยชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ 2 โครงการภายใต้สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในปี พ.ศ. 2527 โดยสุรินทร์ พิศสุวรรณ เรื่อง สี่จังหวัดภาคใต้กับปัญหาสิทธิมนุษยชน: เจ็อนไขทางการเมืองที่นำไปสู่การละเมิดสิทธิมนุษยชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ และ ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ เรื่อง อิสลามกับความรุนแรง: การศึกษาเฉพาะกรณีเหตุการณ์รุนแรงในสี่จังหวัดชายแดนภาคใต้ประเทศไทย พ.ศ. 2519-2524 นอกจากนี้ยังมีงานวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกจำนวนหนึ่ง เช่น วิทยานิพนธ์ของของสุรินทร์ พิศสุวรรณ เรื่อง Islam and Malay Nationalism ในปีค.ศ. 1985 (พ.ศ. 2528) วิทยานิพนธ์ปริญญาเอกของฉวีวรรณ ประจวบเหมาะเรื่อง The Role of Women in Maintaining Ethnic Identity and Boundaries: A Case of Thai Muslims (The Malay-Speaking Group) in Southern Thailand วิทยานิพนธ์ปริญญาเอกของเสนีย์ หมัดหมานเรื่อง Language Use Loyalty among the Muslim Malay of Southern Thailand วิทยานิพนธ์ปริญญาเอกของพนมพร อุนรัักษ์เรื่อง Political Integration Policy in Thailand: The Case of the Malay Muslim Minority วิทยานิพนธ์ปริญญาเอกของอุทัย ดุลยเกษมเรื่อง Education and Ethnic Nationalism: A Study of the Muslim Malays in Southern Siam บทความของชัยวัฒน์ สถาอานันท์ เรื่อง “Pattani in the 1980s”

ในช่วงเวลาพ.ศ. 2534-2543 เป็นช่วงที่งานศึกษาเกี่ยวกับปัตตานีโดยนักวิชาการไทยมีจำนวนลดลงเนื่องจากเหตุการณ์ความรุนแรงเบาบางลง แต่ก็ยังมีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับปัตตานีจำนวนหนึ่ง แต่ที่สามารถจัดให้เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ปัตตานีมีจำนวนไม่มาก เช่น งานวิจัยโดยพรพันธุ์ เขมคุณาลัย เรื่อง “การศึกษาพรรคชนของชาวไทยมุสลิมจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่มีต่อนโยบายผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมของรัฐ” ปีพ.ศ. 2533

สำหรับนักวิชาการต่างชาติ ช่วงเวลาทศวรรษ 2530-2540 ปรากฏงานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับปัตตานีจำนวนมาก เช่น งานของ Ronald James May เรื่อง “The Religious Factor in Three Minority Movements: the Moro of the Philippines, the Malays of Thailand, and Indonesia’s West Papua” ในปีค.ศ. 1992 (พ.ศ. 2535) และ งานของ Syed Serajul Islam เรื่อง “The Islamic Independence Movements in Patani of Thailand and Mindanao of the Philippines” ในปีค.ศ.

1998 (พ.ศ. 2541) ศึกษาเปรียบเทียบการต่อสู้ของขบวนการแบ่งแยกดินแดนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ของไทยกับพื้นที่อื่นๆ ที่เกิดปัญหาในลักษณะใกล้เคียงกัน งานของ Mohd. Zamberi A. Malek เรื่อง *Umat Islam Patani: Sejarah dan Politik* (อิสลามิกชนปาตานี: ประวัติศาสตร์และการเมือง) ในปี ค.ศ. 1993 (พ.ศ. 2536), เรื่อง *Patani dalam Tamadun Melayu* (ปาตานีในอารยธรรมมลายู) ปี ค.ศ. 1994 (พ.ศ. 2537) งานของ Nik Anuar Nik Mahmud เรื่อง *The Malay Unrest in South Thailand: An Issue in the Malay-Thai Border Relations* ปี ค.ศ. 1994 (พ.ศ. 2537) งานนี้วิเคราะห์ปัญหาความไม่พอใจของชาวมลายูมุสลิมที่มีต่อรัฐไทยและนัยทางการเมืองระหว่างประเทศที่เกิดขึ้น งานของ Ahamd Omar Chapakia เรื่อง “Politik Thai dan Reaksi Masyarakat Islam di Selatan Thailand, 1932-1994 (การเมืองไทยและปฏิกิริยาของชุมชนอิสลามในภาคใต้ของไทย, 2475-2537), งานของ อภิรัฐ สะมาแอ ปี 2542 วิทยานิพนธ์ในภาษามลายูเรื่อง “Politik dan Islam di Narathiwat Thailand 1970-1980” (การเมืองในอิสลามในจังหวัดนราธิวาส), งานของ Mohd. Zamberi A. Malek เรื่อง *Harimau Malaya: Biografi Tengku Mahmood Mahyiddeen* (เสือมลายู: ชีวิตประวัติของเต็งกู มะห์มูด มะห์ยิดดีน) ในปี ค.ศ. 1999 (พ.ศ. 2542)

งานของกลุ่มนี้พยายามอธิบายและวิเคราะห์ปัจจัยที่ก่อให้เกิดขบวนการเรียกร้องเอกราช ปัจจัยต่างๆ เช่น การปกครองของรัฐ, ศาสนา, ชาติพันธุ์, การศึกษา ตลอดจนมีการศึกษาเปรียบเทียบกับขบวนการในรูปแบบเดียวกันที่เกิดขึ้นในประเทศอื่นๆ ในภูมิภาคเดียวกัน เช่นที่ฟิลิปปินส์และอินโดนีเซีย ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ได้เสนอว่างานศึกษาเกี่ยวกับปัตตานีในช่วงปี 2534-2543 นักวิชาการในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้และในสังคมไทยมักจะให้ความสำคัญเฉพาะกับปัญหาที่เกิดขึ้นพื้นที่ปัตตานี แต่นักวิชาการต่างชาติจะสนใจเปรียบเทียบปัญหาที่เกิดขึ้นที่ปัตตานีกับที่อื่นๆ ที่เกิดปัญหาล้ายๆ กันมากกว่าว่ามีความแตกต่างหรือคล้ายคลึงกันอย่างไร³⁵

³⁵ ชัยวัฒน์, *ความรุนแรงกับการจัดการ “ความจริง” : ปัตตานีในรอบกึ่งศตวรรษ*, หน้า 67-8.

2.5 ประวัติศาสตร์นิพนธ์ปัด(ปา)ตานีพ.ศ. 2547 ถึงปัจจุบัน³⁶

หลังเกิดเหตุการณ์ปล้นปืนในเดือนมกราคมปี พ.ศ. 2547 มีงานศึกษา งานวิจัย วิทยานิพนธ์ และอื่นๆ เกี่ยวกับปัดตานีออกมาเป็นจำนวนมาก มีทั้งที่ตีพิมพ์ซ้ำ และเป็นงานศึกษาใหม่ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นงานศึกษาทางประวัติศาสตร์ เพื่อทำความเข้าใจจากแหล่งที่มาของปัญหาความขัดแย้งโดยเฉพาะจากแวดวงนักวิชาการ ปัญญาชน และปราชญ์ท้องถิ่น

2.5.1 ประวัติศาสตร์นิพนธ์ปัด(ปา)ตานีจากมุมมองและ/หรือโครงเรื่องของรัฐไทย

งานของครองชัย หัตถาที่เกี่ยวข้อกับปัด(ปา)ตานีมีอยู่จำนวนหนึ่งเช่น เรื่อง *ประวัติศาสตร์ปัดตานี: สมัยอาณาจักรโบราณถึงการปกครอง 7 หัวเมือง* (ปัดตานี: สำนักวิทยบริการ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัดตานี, 2548) ปีพ.ศ. 2548 เรื่อง *อาณาจักรลังกาสุกะประวัติศาสตร์ยุคต้นของคนชายแดนใต้* ปีพ.ศ. 2552 เอกกรินทร์ ต่วนศิริได้เสนอว่างานของครองชัยได้รับความสนใจจากเจ้าหน้าที่ความมั่นคงของรัฐไทย เนื่องจากว่าครองชัยเป็นนักวิชาการที่ไม่ใช่ชาวมลายูมุสลิม แม้ว่าโดยเนื้อหาหลักของประวัติศาสตร์ปัด(ปา)ตานีที่ครองชัยอธิบายมีความแตกต่างจากสำนักประวัติศาสตร์ชาติ และมีความคล้ายคลึงกับข้อเสนอและงานเขียนประวัติศาสตร์ของนักวิชาการมลายูท้องถิ่น³⁷ อย่างไรก็ตามผู้วิจัยมีความเห็นว่างานของครองชัยควรถูกจัดอยู่ในงานประวัติศาสตร์นิพนธ์ปัด(ปา)ตานีที่มีมุมมองหรือโครงเรื่องของรัฐไทย เนื่องจากว่าแม้จะการนำเสนอประวัติศาสตร์ปัด(ปา)ตานีแบบรอบด้านครอบคลุมในหลายๆ มิติมากกว่างานประวัติศาสตร์นิพนธ์เกี่ยวกับปัด(ปา)ตานีที่ถูกผลิตมาก่อนหน้านั้น นอกจากนี้ยังมีงานของ ยงยุทธ ชูแว่น เรื่อง *รัฐปัดตานีในประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัยจารีตคริสต์ศตวรรษที่ 16-18* ตีพิมพ์ในปี พ.ศ. 2549 เรื่อง *คาบสมุทรไทยในราชอาณาจักรสยาม* ปี พ.ศ. 2550 และ *ประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับปัดตานีก่อนสมัยรัตนโกสินทร์* ปี พ.ศ. 2553

งานของพลโทสำเร็จ ศรีทราย ปีพ.ศ. 2553 ที่ศึกษาเกี่ยวกับขบวนการแนวร่วมปฏิวัติแห่งชาติมลายูปัดตานี โดยการสัมภาษณ์แนวร่วมที่มอบตัวหรือถูกจับกุมพร้อมกับเอกสารที่ยึดได้ แม้ว่างานชิ้นนี้ของพลโทสำเร็จจะเน้นศึกษาขบวนการปีอาร์เอ็นแต่การอธิบายขบวนการว่ามีเป้าหมายให้เกิดการต่อต้านอำนาจรัฐไทย

³⁶ มีงานที่ศึกษารวบรวมงานศึกษาวิจัยเกี่ยวกับพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้จำนวนหนึ่ง ได้แก่ อนุสรณ์ อุณโณ (บรรณาธิการ), *หนึ่งทศวรรษมานุษยวิทยาและสังคมวิทยากับการศึกษาจังหวัดชายแดนใต้*, กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาสังคมและวัฒนธรรมร่วมสมัย คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2560.

³⁷ เอกกรินทร์ ต่วนศิริ, “หนึ่งทศวรรษภูมิทัศน์งานวิจัยการเมืองชายแดนใต้,” ใน อนุสรณ์ อุณโณ (บรรณาธิการ), *หนึ่งทศวรรษมานุษยวิทยาและสังคมวิทยากับการศึกษาจังหวัดชายแดนใต้*, หน้า 133.

จากประชาชนชาวมลายูในพื้นที่ก็ยังเป็นคำอธิบายที่อยู่ในกรอบหรือมุมมองของรัฐไทยที่มองขบวนการปีอาร์ เอ็นในฐานะผู้ร้าย

2.5.2 ประวัติศาสตร์นิพนธ์ปัต(ปา)ตานีจากมุมมองและ/หรือโครงเรื่องของปัตตานี

ดังที่ได้อภิปรายแล้วว่างานเรื่อง *Sejarah Kerajaan Melayu Patani* ได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่ตั้งแต่ช่วงปีค.ศ. 1958 แต่งานชิ้นนี้ได้รับการผลิตซ้ำทั้งในรูปแบบของการแปลเป็นภาษาอังกฤษและไทยและในรูปแบบตีพิมพ์ซ้ำ หลังเกิดเหตุการณ์ความไม่สงบ งานชิ้นนี้ได้รับการเผยแพร่อีกครั้งในปี พ.ศ. 2549 และงานเรื่อง *Sejarah Kerajaan Melayu Patani* ยังส่งอิทธิพลต่องานเขียนของนักวิชาการมลายูปาตานีอย่างเช่นงานของ อารีฟิน บินจิ, ล.ลออแมน และ ซูฮัยมัย อีสมาแอล เรื่อง *ปัตตานี...ประวัติศาสตร์และการเมืองในโลกมลายู* ตีพิมพ์ครั้งแรกในปีพ.ศ. 2550 และจนถึงปัจจุบัน (พ.ศ. 2563) ได้รับการตีพิมพ์ซ้ำมาแล้วถึง 4 ครั้ง

อ.บางนรา เรื่อง *ปัตตานี อดีต-ปัจจุบัน* ปีพ.ศ. 2551 หนังสือเล่มนี้เคยตีพิมพ์ในภาษามลายูอักขระยาวีและรุมี่มาแล้วเมื่อปีพ.ศ. 2519 และ 2520 อ.บางนราได้รับอิทธิพลและใช้โครงเรื่องจากงานของอิบรอฮีม ชุกรี แต่อ.บางนราได้หาหลักฐานเพิ่มเติม โดยเฉพาะหลักฐานทางด้านโบราณสถานและโบราณวัตถุเพื่อสนับสนุนข้อเสนอของตน

งานทั้งสามชิ้นนี้ผู้เขียนเป็นชาวมลายูมุสลิมปาตานี งานของทั้งสามคนนี้อธิบายประวัติศาสตร์ปัต(ปา)ตานีจากมุมมองของคนมลายูปาตานีซึ่งไม่สอดคล้องกับโครงเรื่องประวัติศาสตร์ปัต(ปา)ที่มีมุมมองแบบรัฐไทย

นอกจากนี้ในช่วงนี้มีงานของนักวิชาการที่เขียนงานโดยเน้นศึกษาชาวมลายูและรัฐมลายู คืองานเรื่อง *บุหงารายา: ประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่าของชาวมลายู* ของ ซุลีพร วิรุณหะ ตีพิมพ์ในปี พ.ศ. 2553

นอกจากนักเขียนชาวมลายูปาตานีและนักวิชาการไทยแล้ว นักวิชาการมาเลเซียก็ให้ความสำคัญกับความขัดแย้งและความรุนแรงที่ปะทุขึ้นอีกครั้งเช่นกัน มีงานของ Nik Anuar Nik Mahmud เรื่อง *Sejarah Perjuangan Melayu Patani, 1785-1954* (ประวัติศาสตร์การต่อสู้ของชาวมลายูปาตานี, 1785-1954) ในปี ค.ศ. 2006 (พ.ศ. 2549) และ *The Malays of Patani: The Search for Security and Independence* ตีพิมพ์เผยแพร่ในปี ค.ศ. 2008 (พ.ศ. 2551), งานของ Mohd. Zamberi A. Malek เรื่อง *Pensejarahan Patani* (ประวัติศาสตร์นิพนธ์ปาตานี), เรื่อง *Tuan Guru Haji Sulong: Gugusan Cahaya Patani* (ตวนกูรูหะยีสูลอง: แสงแห่งปาตานี) และเรื่อง *Biografi Tengku Abdul Kadir Kamaruddeen: Raja Patani Terakhir* (ชีวประวัติของเต็งกูอับดุลกอเดร์ กามารุดดีน: ราชาปาตานีองค์สุดท้าย) ปีค.ศ. 2017 (พ.ศ. 2560)

งานต่างๆ เหล่านี้ศึกษาและเขียนงานประวัติศาสตร์โดยให้ความสำคัญกับมุมมองของชาวมลายูปัตตานี เป็นโครงเรื่องที่เน้นฝ่ายมลายูปัตตานีเป็นองค์ประธานของการเล่าเรื่อง

2.5.3 ประวัติศาสตร์นิพนธ์ปัต(ปา)ตานีจากมุมมองของฝ่ายที่สาม

งานศึกษาเกี่ยวกับปัต(ปา)ตานีจากนักวิชาการหลังเกิดเหตุการณ์ความรุนแรงระลอกใหม่มีเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะงานประวัติศาสตร์โดยนักวิชาการทั้งจากในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ จากส่วนกลาง ตลอดจนนักวิชาการต่างชาติที่สนใจศึกษาพื้นที่ดังกล่าว

ในปีพ.ศ. 2547 มีงานรวมบทความเรื่อง ประวัติศาสตร์ “ปกปิด” ของ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้: รัฐปัตตานีใน ‘ศรีวิชัย’ เก่าแก่กว่ารัฐสุโขทัยในประวัติศาสตร์ ซึ่งมีสุจิตต์ วงษ์เทศ เป็นบรรณาธิการ มีบทความของธงชัย วินิจจะกุล เรื่อง “เรื่องราวจากชายแดน: สิ่งแปลกปลอมต่อตรรกะทางภูมิศาสตร์ของประวัติศาสตร์แห่งชาติไทย” ที่วิพากษ์วิจารณ์แนวคิดชาตินิยมไทยว่าส่งผลโดยตรงต่อความรุนแรงที่เกิดขึ้นในชายแดนภาคใต้, งานของ ศรีศักร วัลลิโภดม เรื่อง “ศรีวิชัยในรัฐปัตตานี”

งานที่ตีพิมพ์ซ้ำ เช่น งานของเฉลิมเกียรติ ขุนทองเพชร เรื่อง ทะเยอสูหลง อับดุลกาเดร์ กบฏ...หรือวีรบุรุษแห่งสี่จังหวัดภาคใต้ งานชิ้นนี้ได้ถูกนำมาตีพิมพ์ซ้ำในปีพ.ศ. 2547

บทความสำรวจงานเขียนของชัยวัฒน์ สถาอานันท์เรื่อง “Patani in the 1980s: Academic Literature as Political Stories” ได้ถูกนำมาตีพิมพ์ใหม่ในงานของชัยวัฒน์เองเรื่อง *The Life of this World: Negotiated Muslim Lives in Thai Society* ในปีค.ศ. 2005 (พ.ศ. 2548)³⁸

คณะกรรมการอิสระเพื่อความสมานฉันท์แห่งชาติปีพ.ศ. 2549 ได้ตีพิมพ์รายงานเรื่อง “รายงานคณะกรรมการอิสระเพื่อความสมานฉันท์แห่งชาติ (กอส.): เอาชนะความรุนแรงด้วยความสมานฉันท์” วิเคราะห์สาเหตุของปัญหาความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้และนำเสนอทางแก้ปัญหา โดยในรายงานฉบับนี้ได้อธิบายปัญหาความรุนแรงที่เกิดขึ้นว่ามีสามระดับได้แก่ ความรุนแรงระดับชั้นบุคคล ความรุนแรง

³⁸ Chaiwat Satha-Anand, “Patani in the 1980s: Academic Literature as Political Stories,” in Chaiwat Satha-Anand, *The Life of this World: Negotiated Muslim Lives in Thai Society*, (Singapore: Marshal Cavendish, 2005), pp. 29-59.

ระดับชั้นโครงสร้าง และความรุนแรงระดับวัฒนธรรม ซึ่งประวัติศาสตร์ถูกจัดรวมเป็นหนึ่งในความรุนแรงระดับวัฒนธรรม³⁹ อย่างไรก็ตามรายงานของกอสฉบับนี้ถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างเข้มข้นจากนักวิชาการ⁴⁰

งานอีกชิ้นที่มีความสำคัญต่อการศึกษาวิจัยปัญหาความขัดแย้งและความรุนแรงที่เกิดขึ้นคืองานของ ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ เรื่อง *ความเป็นมาของทฤษฎีแบ่งแยกดินแดนในภาคใต้ของไทย* ปีพ.ศ. 2549 โดยงานชิ้นนี้เคยเผยแพร่ในภาษาอังกฤษมาก่อนในชื่อ *Origins of Malay Muslim "Separatism" in Southern Thailand* โดยผู้เขียนได้รับทุนวิจัยจาก Asian Research Institute (ARI) มหาวิทยาลัยแห่งชาติสิงคโปร์ งานชิ้นนี้มุ่งทำความเข้าใจเหตุการณ์ความรุนแรงในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้จากมุมมองทางด้านประวัติศาสตร์และการเกิดขึ้นของวาทกรรมว่าด้วยลัทธิแบ่งแยกดินแดนของรัฐไทย

งานของนักวิชาการทั้งไทยและต่างชาติพยายามที่จะหาคำตอบว่าอะไรคือสาเหตุของการปะทุขึ้นของเหตุการณ์ความรุนแรงระลอกใหม่ อนุสรณ์ อุณโณ เสนอว่างานศึกษาเกี่ยวกับชายแดนใต้หลังปี พ.ศ. 2547 แตกต่างจากงานเขียนในช่วงทศวรรษก่อนหน้าคือไม่ได้เน้นวิเคราะห์ขบวนการเคลื่อนไหว แต่เน้นศึกษาว่า เหตุการณ์ความไม่สงบที่เกิดขึ้นเป็นเรื่องเกี่ยวกับอะไร เพราะเหตุใดจึงทวีความเข้มข้นขึ้น และใครอยู่เบื้องหลังเหตุการณ์ โดยจำแนกการศึกษาได้เป็นสองกลุ่มใหญ่ๆ ได้แก่ 1) กลุ่มที่เห็นว่าเหตุการณ์ความไม่สงบที่เกิดขึ้นระลอกใหม่เป็นผลของกระแสอิสลามสุดโต่ง 2) กลุ่มที่เห็นว่าความขัดแย้งที่เกิดขึ้นเป็นเรื่องทางการเมืองและประวัติศาสตร์⁴¹ ในปี ค.ศ. 2006 (พ.ศ. 2549)

งานของ Duncan McCargo เรื่อง *Tearing Apart the Land: Islam and Legitimacy in Southern Thailand* ในปีค.ศ. 2008 (พ.ศ. 2551) เสนอว่าศาสนาอิสลามได้เป็นข้ออ้างอันชอบธรรมที่ชาวมลายูมุสลิมใช้ในการต่อสู้ทางการเมือง แม้มัคคาร์โกเสนอว่าปัญหาชายแดนใต้คือปัญหาทางการเมือง สำหรับข้อเสนอทางออกสำหรับปัญหาความรุนแรงคือการพิจารณาเขตการปกครองรูปแบบพิเศษ (autonomy) สำหรับจังหวัดชายแดนใต้ซึ่งเป็นพื้นที่ๆ กลุ่มชาติพันธุ์มลายูได้รับผลกระทบโดยตรงจากการสร้างรัฐประชาชาติ

³⁹ ซากีย์ พิทักษ์कुมล, “บทสำรวจการศึกษาความขัดแย้งและการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ในรอบทศวรรษ (พ.ศ. 2547-2557),” หน้า 198.

⁴⁰ ดู จิรวัดน์ แสงทอง และ ทวีศักดิ์ เผือกสม, “ความหลากหลายที่หายไป: บทวิจารณ์รายงานคณะกรรมการอิสระเพื่อความสมานฉันท์แห่งชาติ (กอส.),” *ฟ้าเดียวกัน* ปีที่ 4 ฉบับที่ 2 (เมษายน-มิถุนายน 2549), หน้า 112-120.

⁴¹ อนุสรณ์ อุณโณ, “บทนำ: หนึ่งทศวรรษงานเขียนชายแดนใต้ภายใต้เหตุการณ์ความไม่สงบระลอกใหม่,” ใน อนุสรณ์ อุณโณ (บรรณาธิการ), *หนึ่งทศวรรษมานุษยวิทยาและสังคมวิทยากับการศึกษาจังหวัดชายแดนใต้*, หน้า 9.

แบบใหม่ ซึ่งได้ทำลายอัตลักษณ์ที่สำคัญได้แก่ ความเป็นชาติ ภาษา ศาสนา และประวัติศาสตร์ของชาวมลายู⁴² ข้อเสนอของแม็คคาร์ริกเรื่องรูปแบบการปกครองพิเศษสอดคล้องกับงานวิจัยของศรีสมภพ จิตรภิรมย์ศรี และสุกรี หลังปูเต๊ะ เรื่อง “การปกครองท้องถิ่นแบบพิเศษในจังหวัดชายแดนภาคใต้” ปีพ.ศ. 2551 ที่เสนอทางออกสำหรับปัญหาความขัดแย้งและความรุนแรงที่ดำรงอยู่ด้วยรูปแบบการปกครองพิเศษที่ผสมผสานและหลากหลาย และในปี ค.ศ. 2010 (พ.ศ. 2553) มิ่งงานวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกของ Francis R. Bradley เรื่อง “The Social Dynamics of Islamic Revivalism in Southeast Asia: the Rise of the Patani School, 1785-1909”

ปีพ.ศ. 2551 รวบรวมบทความวิจัยเรื่อง *แผ่นดินจินตนาการ: รัฐและการแก้ไขปัญหาความรุนแรงในภาคใต้* โดยชัยวัฒน์ สถาอานันท์ เป็นบรรณาธิการ มีบทความซึ่งมาจากงานวิจัยที่เน้นเรื่องประเด็นความยุติธรรมและการละเมิดสิทธิมนุษยชนในฐานะปัญหาสำคัญที่ก่อให้เกิดความรุนแรงในพื้นที่ เช่นที่เสนอในบทความของ รุ่งรวี เฉลิมศรีภิญโญรัช เรื่อง “การคัดเลือกและการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ทหารตำรวจกับปัญหาการละเมิดสิทธิมนุษยชนในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้” ในขณะที่บทความของ รัตติยา สาและ เรื่อง “ปฏิสัมพันธ์ ‘ใหม่’: พุทธ-มุสลิม สามจังหวัดชายแดนใต้” ศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างชาวไทยพุทธกับมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งผู้วิจัยสรุปว่านับตั้งแต่เกิดเหตุการณ์ความรุนแรงระลอกใหม่ปฏิสัมพันธ์ระหว่างชาวไทยพุทธและมุสลิมยังไม่เลวร้ายเกินไปแม้ว่าระดับความสัมพันธ์และความไว้วางใจอาจจะลดลงไปเพราะสถานการณ์ความรุนแรงที่เกิดขึ้น⁴³ ในปีเดียวกันนี้ยังมีงานที่น่าสนใจและสำคัญอย่างยิ่ง คือ งานวิจัยของชัยวัฒน์ สถาอานันท์ เรื่อง *ความรุนแรงกับการจัดการ “ความจริง”: ปัตตานีในรอบกึ่งศตวรรษ* ที่ตั้งคำถามกับการนำเสนอความจริงในเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่ปัตตานี

สถาบันการศึกษาที่มีหลักสูตรเกี่ยวกับอาณานิคมศึกษาหรือจัดตั้งศูนย์ศึกษาเฉพาะมีบทบาทสำคัญในการสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับจังหวัดชายแดนภาคใต้ เช่น หลักสูตรภูมิภาคศึกษา สำนักวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ และโครงการจัดตั้งสถาบันสมุทรรัฐเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี กล่าวได้ว่าการจัดตั้งหลักสูตรและโครงการเหล่านี้เป็นผลพวงจากการขยายตัวของความตื่นตัวในการศึกษาเกี่ยวกับประเทศเพื่อนบ้านในกลุ่มอาเซียน มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ได้จัดการประชุมนานาชาติในหัวข้อเรื่อง “คาบสมุทรแห่งความหลากหลาย: ปฏิสัมพันธ์ทาง

⁴² เอกกรินทร์ ด่วนศิริ, “หนึ่งทศวรรษภูมิทัศน์งานวิจัยการเมืองชายแดนใต้,” หน้า 142-3.

⁴³ ซากีย์ พิทักษ์कुมพล, “บทสำรวจการศึกษาความขัดแย้งและการแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ในรอบทศวรรษ (พ.ศ. 2547-2557),” หน้า 203-4.

ประวัติศาสตร์ระหว่างชาวไทย มลายู จีน และอื่นๆ” เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ ปีพ.ศ. 2547 และบทความที่ผู้เข้าร่วมประชุมนำเสนอได้ถูกตีพิมพ์ออกมาเป็นหนังสือรวมบทความชื่อ *Thai South and Malay North: Ethnic Interactions on a Plural Peninsula* ในปี ค.ศ. 2008 (พ.ศ. 2551) โดยมี Michael J. Montesano และ Patrick Jory เป็นบรรณาธิการ ต่อมาหนังสือเล่มนี้ได้ถูกแปลเป็นภาษาไทยและเผยแพร่ในปี พ.ศ. 2560 ในชื่อเรื่อง *ไทยใต้ มลายูเหนือ: ปฏิสัมพันธ์ทางชาติพันธุ์บนคาบสมุทรแห่งความหลากหลาย* โดยมี จีรวัดน์ แสงทอง และทวีศักดิ์ เผือกสมเป็นบรรณาธิการฉบับภาษาไทย

หลังจากนั้นหลักสูตรภูมิภาคศึกษาได้จัดงานประชุมนานาชาติเรื่อง *The Phantasm in Southern Thailand: Historical Writing on Patani and the Islamic World* ในเดือนธันวาคม ปี พ.ศ. 2552 และมีการพิมพ์รวมบทความการประชุมนานาชาติดังกล่าว เรื่อง *ภาพลอกหลอน ณ ชายแดนใต้ของไทย: การเขียนประวัติศาสตร์ปาตานีและโลกอิสลาม* (*The Phantasm in Southern Thailand: Historical Writing on Patani and the Islamic World*) ปี พ.ศ. 2552 โดยแพทริค โจรี และ จีรวัดน์ แสงทอง เป็นบรรณาธิการงานชิ้นนี้เสนอว่าตั้งแต่เกิดเหตุการณ์ความรุนแรงระลอกใหม่ คนมุ่งเป้าไปที่ศาสนาอิสลามในฐานะที่เป็นฐานอุดมการณ์ทางการเมืองของผู้ก่อความไม่สงบ แต่ไม่ค่อยให้ความสำคัญกับประวัติศาสตร์นิพนธ์ชาตินิยมมลายูปาตานี⁴⁴

รายงานวิจัยเรื่อง “สภาวะความเป็นสมัยใหม่อันแตกกระจาย: การค้นหาประวัติศาสตร์สังคมวัฒนธรรมปาตานี” โดย ทวีศักดิ์ เผือกสม และ ธนภาฯ เดชพาวุฒิกุล ปี พ.ศ. 2554 เป็นงานรวมบทความวิจัยทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับชีวิตผู้คนธรรมดาที่ไม่ใช่แค่เพียงชนชั้นนำเท่านั้น และพยายามขยายขอบเขตให้ไกลเกินกว่าความขัดแย้งระหว่างรัฐไทยกับขบวนการปลดปล่อยปาตานีไปสู่การศึกษาในมิติอื่นๆ เช่น เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม⁴⁵ ปี 2556 งานรวมบทความ โดยมี Patrick Jory เป็นบรรณาธิการเรื่อง *Ghosts of the Past in Southern Thailand: Essays on the History and Historiography of Patani* มีบทความที่สำคัญและน่าสนใจหลายชิ้น เช่นงานของ Kobkua Suwannathat-Pian เรื่อง “Historical Identity, Nation, and Historical-Writing: the Malay Muslims of Southern Thailand, 1940s-1980s”

ปีพ.ศ. 2556 งานของรุ่งรวี เฉลิมศรีภิญโญรัช เรื่อง *ถอดความคิด ขบวนการเอกราชปาตานี* ศึกษาขบวนการปีอาร์เอ็นโดยเน้นศึกษาการเข้าร่วมกับขบวนการปีอาร์เอ็นของกลุ่มเยาวชนในพื้นที่ ซึ่งผู้ศึกษาพบว่า

⁴⁴ อนุสรณ์ อุณโน, “บทนำ: หนึ่งทศวรรษงานเขียนชายแดนใต้ภายใต้เหตุการณ์ความไม่สงบระลอกใหม่,” หน้า 10.

⁴⁵ อนุสรณ์ อุณโน, “บทนำ: หนึ่งทศวรรษงานเขียนชายแดนใต้ภายใต้เหตุการณ์ความไม่สงบระลอกใหม่,” หน้า 10.

คำสอนทางศาสนาอิสลามมีอิทธิพลต่อการเข้าร่วมกับขบวนการเอ็นเอชซีของกลุ่มเยาวชนดังกล่าว การหยิบอาวูชขึ้นต่อสู้กับรัฐไทยก็เพื่อปลดปล่อยแผ่นดินปัตตานี⁴⁶

ต่อมาในปีพ.ศ. 2557 มีหนังสือเรื่อง *สยาม ปาตานี เมื่อ “ประวัติศาสตร์” เป็น “อันตราย” ปัญหาปาตานีกับรัฐไทยในยุคหลังสมัยใหม่* โดยมีโชคชัย วงษ์ธานี เป็นบรรณาธิการ และ ปีพ.ศ. 2558 งานของชูลีพร วิรุณหะ เรื่อง *ตำราวิชาการฉบับย่อ สยาม-ปาตานีใน ‘พื้นที่สี่เทา’ บทวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ก่อน ค.ศ. 1909 (พ.ศ. 2452)*

สรุป

ประวัติศาสตร์นิพนธ์ งานเขียน หรืองานศึกษาเกี่ยวกับปัต(ปา)ตานีตั้งแต่ในยุคงานเขียนแบบจารีตจนถึงปัจจุบันมีความสัมพันธ์อย่างแยกไม่ออกจากประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างปัต(ปา)ตานีกับรัฐสยาม/ไทย หรืออาจกล่าวให้ชัดเจนขึ้นได้ว่าเป็นความสัมพันธ์ที่เต็มไปด้วยความขัดแย้งและความไม่สงบ ในช่วงเวลาที่ความขัดแย้งรุนแรงเพิ่มสูงขึ้นก็จะมีงานเขียนออกมามากขึ้นเช่นกัน ดังเช่นช่วงปลายทศวรรษ 2510 จนถึงทศวรรษ 2520 เมื่อเกิดความรุนแรงจากการก่อตัวและขยายตัวของขบวนการชาตินิยมมลายูปาตานีที่ต้องการแบ่งแยกดินแดน ส่งผลให้ในช่วงเวลาดังกล่าวมีงานศึกษาเกี่ยวกับปัต(ปา)ตานีออกมาเป็นจำนวนมาก และในช่วงตั้งแต่ปี 2547 ก็มีงานตีพิมพ์ออกมาจำนวนมาก ทั้งงานเขียน งานศึกษา งานวิจัยใหม่ๆ และงานเก่าที่ถูกนำมาตีพิมพ์ซ้ำ

แม้ว่าการเขียนงานทางประวัติศาสตร์หรือความรู้เกี่ยวกับปัต(ปา)ตานีจะถูกควบคุมโดยการเล่าเรื่องโดยสายตาหรือมุมมองของรัฐไทยเป็นหลักในฐานะผู้มีอำนาจทางการเมืองและการปกครอง รวมถึงด้านการศึกษา แต่ก็ไม่ได้หมายความว่า จะไม่มีการเล่าเรื่องจากมุมมองอื่นๆ ความพยายามบอกเล่าประวัติศาสตร์ปาตานีจากมุมมองของชาวมลายูมีมาตลอดในช่วงเวลาต่างๆ ของประวัติศาสตร์ปาตานี แน่แน่นอนว่าจำนวนชิ้นงานย่อมน้อยกว่าประวัติศาสตร์นิพนธ์จากฝ่ายรัฐไทยที่มีอำนาจ กำลัง และการผลิตงานทางประวัติศาสตร์อย่างเป็นระบบ แต่ชาวมลายูมุสลิมส่วนใหญ่มีแนวโน้มที่จะเชื่อถือประวัติศาสตร์ในแบบฉบับของฝ่ายชาตินิยมมลายูมากกว่าแบบฉบับของรัฐไทย ยิ่งไปกว่านั้นหลังช่วงปี พ.ศ. 2547 การเพิ่มขึ้นของผู้ศึกษาและผู้ผลิตงานวิจัยเกี่ยวกับปัต(ปา)ตานีอย่างมหาศาลทำให้การผูกขาดเรื่องเล่าไม่ได้อยู่ในมือของรัฐไทยอีกต่อไป

⁴⁶ ซากิย์ พิทักษ์คุมพล, “บทสำรวจการศึกษาความขัดแย้งและการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ในรอบทศวรรษ (พ.ศ. 2547-2557),” หน้า 210.

หลังปี พ.ศ. 2547 มีความพยายามของนักวิชาการที่จะศึกษาประวัติศาสตร์ที่ไม่ได้ผูกขาดอยู่ที่ความขัดแย้งของคู่ขัดแย้งหลักกล่าวคือระหว่างรัฐไทยกับขบวนการแบ่งแยกดินแดนเท่านั้น แต่ศึกษาชีวิตของผู้คนธรรมดาในมิติอื่นๆ ที่ไม่ใช่แค่เรื่องความขัดแย้งและความรุนแรงอย่างเดียว แต่อย่างไรก็ตามด้วยข้อจำกัดด้านข้อมูลและหลักฐานที่จะนำมาใช้ในการศึกษางานศึกษาส่วนใหญ่ก็ยังคงจำกัดอยู่ในขอบเขตของชนชั้นนำทั้งสองฝ่าย และแม้จะมีความพยายามขยายขอบเขตการศึกษาไปให้ไกลกว่าความขัดแย้งและความรุนแรงไปที่มีมิติอื่นๆ เช่น ด้านวัฒนธรรม สังคม วิถีชีวิตของชาวบ้าน แต่งานส่วนใหญ่ก็ยังคงเน้นที่ด้านปัญหาความขัดแย้งระหว่างรัฐไทยกับปาตานีเป็นหลัก ยิ่งไปกว่านั้นมื่อนักวิชาการเสนอว่าการเขียนประวัติศาสตร์จากมุมมองของปาตานีมักเป็นที่จับตาของหน่วยงานความมั่นคงว่ามีแนวโน้มที่จะสนับสนุนแนวคิดแบ่งแยกดินแดน ทำให้การศึกษาวิจัยประวัติศาสตร์การเมืองของปาตานีต้องดำเนินการอย่างเงียบๆ และใช้ความระมัดระวังอย่างมาก⁴⁷

แม้ว่าในช่วงตั้งแต่ปีพ.ศ. 2547 เป็นต้นมาจะมีงานศึกษาเกี่ยวกับปัต(ปา)ตานีเพิ่มมากขึ้นโดยเฉพาะจากนักวิชาการทั้งในและต่างประเทศที่พยายามขยายขอบเขตความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับอดีตของความสัมพันธ์ระหว่างรัฐไทยกับปัต(ปา)ตานีที่กว้างออกไป อีกทั้งยังมีข้อเสนอมุมมองที่ไม่ได้เน้นศูนย์กลางที่สองคู่ขัดแย้งหลักเท่านั้น หากมองความสัมพันธ์ของทั้งสองฝ่ายในบริบทของภูมิภาคในช่วงเวลาต่างๆ แต่อย่างไรก็ตามความรู้หรือความเข้าใจที่ยังคงครอบงำทั้งสองฝ่ายก็ยังคงจำกัดอยู่ในคำอธิบายหรือกรอบคิดเรื่อง “รัฐชาติ” และ “ความเป็นเอกราช”

ตารางที่ 1 : ประวัติศาสตร์นิพนธ์ปัต(ปา)ตานีกับบริบททางสังคมและการเมืองตั้งแต่ก่อน พ.ศ. 2475 ถึงปัจจุบัน

ช่วงเวลา	บริบททางสังคมและการเมือง	งานหลักๆ ในมุมมองของฝ่ายรัฐไทย	งานหลักๆ ในมุมมองของฝ่ายปาตานี	งานหลักๆ ในมุมมองของฝ่ายที่สาม
ก่อนพ.ศ. 2475	- พัฒนาการงานเขียนแนวจารีตสู่การเขียน	- พงศาวดารอยุธยา - จดหมายเหตุ	- Hikayat Patani - Tarikh Patani	- จดหมายเหตุลาลูแบร์

⁴⁷ อนุสรณ์ อุณโน, “บทนำ: หนึ่งทศวรรษงานเขียนชายแดนใต้ภายใต้เหตุการณ์ความไม่สงบระลอกใหม่,” หน้า 11.

	<p>ประวัติศาสตร์แบบสมัยใหม่</p> <ul style="list-style-type: none"> - การแข่งขันกันขยายอำนาจของประเทศมหาอำนาจในยุคอาณานิคม - การรวมศูนย์อำนาจเข้าสู่ส่วนกลางของรัฐไทย 	<ul style="list-style-type: none"> - บันทึกเสด็จประพาสหัวเมืองมลายู 		<ul style="list-style-type: none"> - บันทึกประวัติศาสตร์อยุธยาของฟานพลีต (วัน วลีต) - The Suma Oriental - Siam in the Malay Peninsula (A Short Account of the Position of Siam in the Sates of Kelantan, Patani, Legeh and Siam)
หลังพ.ศ. 2475-2520	<ul style="list-style-type: none"> - การเกิดรัฐชาติแบบใหม่ - การปลดปล่อยอาณานิคมและการได้รับเอกราชของชาติต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ - การเกิดขบวนการต่อต้านรัฐในประเทศอื่นๆ หลังจากการเกิด 	<ul style="list-style-type: none"> - ดิพิมพ์/ผลิตซ้ำงานเก่า - ประวัติสี่จังหวัดภาคใต้ - ประวัติศาสตร์สี่จังหวัดภาคใต้ - การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับหัวเมืองประเทศราชมลายูในสมัย 	<ul style="list-style-type: none"> - Hikayat Patani (แปลเป็นภาษาอังกฤษ) - Sejarah Kerajaan Melayu Patani - ปัตตานี อดีต-ปัจจุบัน 	<ul style="list-style-type: none"> - Rusembilan: A Malay Fishing Village in Southern Thailand โดย Thomas M. Fraser - Pergerakan Pembebasan Patani (ขบวนการปลดปล่อยปัตตานี) - ปัญหาความ

	<p>ประเทศแบบใหม่</p> <p>- การตื่นตัวทางการเมืองและการประท้วงโดยขบวนการและพลังนักศึกษาในช่วงทศวรรษ 2510</p>	<p>รัตนโกสินทร์</p> <p>ตอนต้น พ.ศ. 2324-2411</p> <p>- ประวัติศาสตร์มลายูและปัตตานี</p> <p>- การปกครองหัวเมืองภาคใต้ทั้ง 7 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว</p> <p>- ไทยมุสลิม</p>		<p>ขัดแย้งในสี่จังหวัดชายแดนภาคใต้</p>
พ.ศ. 2521 - 2546	<p>- กระแสการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเฟื่องฟู ช่วงทศวรรษ 2520-2530</p> <p>- การเปลี่ยนแปลงและปฏิรูปทางการเมืองไทยหลังเหตุการณ์เดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2535</p> <p>- การเฟื่องฟูของการศึกษาเกี่ยวกับ</p>	<p>- ดิพิมพ์/ผลิตซ้ำงานเก่า</p> <p>- ประวัติศาสตร์มหาดไทยส่วนภูมิภาค จังหวัดปัตตานี</p> <p>- ปัญหาชาวไทยมุสลิมในสี่จังหวัดภาคใต้</p> <p>- การปฏิรูปการปกครองมณฑลปัตตานี พ.ศ. 2449-2474</p>	<p>- Suara Siswa</p> <p>- Muslim Elites and Politics in Southern Thailand</p> <p>- Muslim Separatism: the Moros of Southern Philippines and the Malays of Southern Thailand</p>	<p>- ปัญหาชาวไทยมุสลิมในสี่จังหวัดภาคใต้</p> <p>- สี่จังหวัดภาคใต้กับปัญหาสิทธิมนุษยชน: เงื่อนไขทางการเมืองที่นำไปสู่การละเมิดสิทธิมนุษยชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้</p> <p>- อิสลามกับความรุนแรง: การศึกษา</p>

	<p>ขบวนการแบ่งแยกดินแดนในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้</p> <p>- ช่วงเวลาพ.ศ. 2534-2543</p> <p>เหตุการณ์ความรุนแรงเบาบางลง</p>	<p>- การต่อต้านนโยบายรัฐบาลในสี่จังหวัดภาคใต้ของประเทศไทย โดยการนำของหะยีสุหลง อับดุลกาเร้ตร์ พ.ศ. 2482-2497</p> <p>- นโยบายการปกครองของรัฐบาลต่อชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ (พ.ศ. 2474-2516)</p> <p>- การค้าและการเมืองการปกครองในอดีต</p> <p>- ประเทศราชของสยามในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว</p>	<p>- Pengantar Sejarah Patani</p> <p>- Sejarah Kerajaan Melayu Patani (แปลเป็นภาษาไทยและอังกฤษ)</p>	<p>เฉพาะกรณีเหตุการณ์รุนแรงในสี่จังหวัดชายแดนภาคใต้ประเทศไทย พ.ศ 2519-2524</p> <p>- Islam and Malay Nationalism</p> <p>- The Role of Women in Maintaining Ethnic Identity and Boundaries: A Case of Thai Muslims (The Malay-Speaking Group) in Southern Thailand</p> <p>- Language Use Loyalty among the Muslim Malay of Southern Thailand</p> <p>- Political</p>
--	---	---	---	---

				<p>Integration Policy in Thailand: The Case of the Malay Muslim Minority</p> <p>- Education and Ethnic Nationalism: A Study of the Muslim Malays in Southern Siam</p> <p>- The Religious Factor in Three Minority Movements: the Moro of the Philippines, the Malays of Thailand, and Indonesia's West Papua</p> <p>- The Islamic Independence Movements in Patani of</p>
--	--	--	--	---

				<p>Thailand and Mindanao of the Philippines</p> <p>- The Malay Unrest in South Thailand: An Issue in the Malay-Thai Border Relation</p> <p>- Umat Islam Patani: Sejarah dan Politik</p>
<p>พ.ศ. 2547 ถึง ปัจจุบัน</p>	<p>- เกิดความรุนแรงระลอกล่าสุด</p> <p>- กระแสการฟื้นฟูศาสนาอิสลามในประเทศต่างๆ</p> <p>- การเฟื่องฟูของการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับจังหวัดชายแดนภาคใต้</p>	<p>- ตีพิมพ์/ผลิตชิ้นงานเก่า</p> <p>- ประวัติศาสตร์ปัตตานี: สมัยอาณาจักรโบราณถึงการปกครอง 7 หัวเมือง</p> <p>- อาณาจักรลังกาสุกะประวัติศาสตร์ยุคต้นของคนชายแดนใต้</p>	<p>- ปาตานี... ประวัติศาสตร์และการเมืองในโลกมลายู</p> <p>- ปัตตานี อดีต-ปัจจุบัน (ตีพิมพ์ซ้ำ)</p> <p>- ประวัติศาสตร์การต่อสู้อาณาจักรมลายูปาตานี 1785-1954 (แปลจากภาษามลายู)</p> <p>- บุหงารายา: ประวัติศาสตร์จาก</p>	<p>- ประวัติศาสตร์ “ปกปิด” ของ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้: รัฐปัตตานีใน “ศรีวิชัย” เก่าแก่กว่ารัฐสุโขทัยในประวัติศาสตร์</p> <p>- รัฐปัตตานีในอาณาจักรศรีวิชัย</p> <p>- หะยีสุหลง อับดุลกาเดร์ กบฏ...หรือวีรบุรุษแห่งสี่</p>

			<p>คำบอกเล่าของชาวมลายู</p>	<p>จังหวัดภาคใต้</p> <ul style="list-style-type: none"> - ความเป็นมาของ ทฤษฎีแบ่งแยกดินแดนในภาคใต้ของไทย - Tearing Apart the Land: Islam and Legitimacy in Southern Thailand - แผ่นดินจินตนาการ: รัฐและการแก้ไขปัญหาความรุนแรงในภาคใต้ - ความรุนแรงกับการจัดการ “ความจริง”: ปัตตานีในรอบกึ่งศตวรรษ - Thai South and Malay North: Ethnic Interactions on a Plural Peninsula - ถอดความคิด ขบวนการเอกราช
--	--	--	-----------------------------	---

				<p>ปาตานี</p> <p>- สยาม ปาตานี เมื่อ “ประวัติศาสตร์” เป็น “อันตราย” ปัญหาปาตานีกับรัฐ ไทยในยุคหลัง สมัยใหม่</p> <p>- ตำราวิชาการฉบับ ย่อ สยาม-ปาตานี ใน ‘พื้นที่สี่เทา’ บท วิเคราะห์ ประวัติศาสตร์ ความสัมพันธ์ก่อน ค.ศ. 1909 (พ.ศ. 2452)</p> <p>- Tamadun dan Sosio-Politik Melayu Patani</p>
--	--	--	--	--

บทที่ 3

ประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐไทยกับปัต(ปา)ตานี: มุมมองที่แตกต่าง

ในประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐไทยกับปัต(ปา)ตานีมีความแตกต่างกัน มีความไม่ลงรอยกันในเรื่องเล่าของฝ่ายปัต(ปา)ตานีและรัฐไทยอยู่ค่อนข้างมาก และประวัติศาสตร์มักถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองเพื่อสถาปนาความจริงในแบบฉบับของตนและแย้งซึ่งความทรงจำของผู้คนในสังคม ทั้งในสังคมของตนเอง หรือในสังคมระดับที่กว้างกว่านั้น ในความสัมพันธ์ระหว่างรัฐไทยกับปัต(ปา)ตานีมีเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่ไม่ลงรอยกันอยู่เป็นจำนวนมาก และหลายเหตุการณ์เป็นประวัติศาสตร์บาดแผลที่ยังไม่ได้รับการชำระ ดังในตาราง

ตารางที่ 2 : เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่มีความไม่ลงรอยกันระหว่างรัฐไทยกับปัต(ปา)ตานี

เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่ยังมีความไม่ลงรอยกัน	มุมมองรัฐไทย	มุมมองปาตานี
กำเนิดรัฐปัต(ปา)ตานี	เป็นส่วนหนึ่งของรัฐไทย เป็นพื้นที่ที่คนนับถือผี พราหมณ์ พุทธ มา ก่อนที่จะรับอิสลาม	ศาสนาอิสลามมีความสำคัญต่อการกำเนิดรัฐปาตานี
สถานะของรัฐปัต(ปา)ตานี	เป็นประเทศราชที่อยู่ภายใต้อำนาจของสยาม	เป็นรัฐอิสระมั่งคั่ง
สงครามระหว่างสยามกับปัต(ปา)ตานีในสมัยรัชกาลที่ 1	มีความจำเป็นต้องควบคุมดินแดนในประเทศราชให้อยู่ภายใต้อำนาจดั้งเดิม	รัฐไทยโหดเหี้ยมในการทำสงคราม โดยเฉพาะการกวาดต้อนเชลยปาตานีสู่กรุงเทพฯ
การแบ่งรัฐปัต(ปา)ตานีออกเป็นเจ็ดหัวเมือง	เจ้าหัวเมืองทั้งเจ็ดเป็น ขบ ถ กระจ่างกระเดื่องไม่ยอมรับอำนาจการปกครองของรัฐไทย	รัฐไทยปกครองแบบไม่เป็นธรรม เจ้าหัวเมืองทั้งเจ็ดต่อสู้กับการกดขี่ข่มเหง
สนธิสัญญาแบ่งเขตแดนระหว่าง	เป็นการรักษาอำนาจอธิปไตยของ	รัฐปาตานีถูกยึดครองเป็นอาณา

สยามกับอังกฤษในปี พ.ศ. 2452 (ค.ศ. 1909)	รัฐไทย รัฐไทยต้องยอมเสียแดนแดนสี่รัฐมลายูให้อังกฤษ	นิคมโดยรัฐไทยโดยไม่สมัครใจ
นโยบายรัฐนิยมสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม	เป็นนโยบายผสมกลมกลืนและการสร้างชาติซึ่งมีความจำเป็นในขณะนั้น	เป็นการกดขี่ทางอัตลักษณ์อย่างรุนแรงที่กระทำต่อชาวมลายูมุสลิม
กรณีหะยีสุหลง	ข้อเสนอ 7 ประการของหะยีสุหลงถือเป็นกบฏต่อรัฐไทย	เป็นวีรบุรุษเรียกร้องเพื่อให้ชาวมลายูปาตานีได้ดำเนินชีวิตตามความเชื่อของตัวเอง
กรณีบะลุกาสาเมาะ พ.ศ. 2490	เป็นการก่อความไม่สงบกระด้างกระเดื่องต่ออำนาจรัฐ	เป็นการต่อสู้เพื่อเรียกร้องความเป็นธรรม
เหตุการณ์ที่ตุซงญอ พ.ศ. 2491	เป็นการก่อความไม่สงบกระด้างกระเดื่องต่ออำนาจรัฐ	เป็นการต่อสู้เพื่อเรียกร้องความเป็นธรรม
การก่อกำเนิดของขบวนการเคลื่อนไหวใต้ดิน	ผู้ก่อความไม่สงบ ผู้ก่อการร้ายหรือโจรใต้	ผู้เรียกร้องเอกราช
กรณีครูเป๊ะสู พ.ศ. 2510	โจรผู้ร้ายก่อความไม่สงบ	ชาวบ้านที่ถูกทางการไทยผลักให้เป็นผู้ร้าย
เหตุการณ์ที่สะพานกอตอ พ.ศ. 2518	ชาวมลายูปัตตานีไม่แนวน้อมเป็นผู้ร้าย	เจ้าหน้าที่รัฐใช้อำนาจอย่างไม่ชอบธรรม
การประท้วงที่มัสยิดกลางปัตตานี พ.ศ. 2518-2519	ได้รับการหนุนหลังโดยขบวนการแบ่งแยกดินแดน	ปฏิกิริยาตอบโต้ต่อการใช้อำนาจรัฐอย่างไม่เป็นธรรมโดยเจ้าหน้าที่
กรณีฮิญาบ พ.ศ. 2530-2531	การก่อความวุ่นวาย	ยืนยันการแสดงออกอัตลักษณ์ทางศาสนา
กรณีกรือเซะ พ.ศ. 2530-2533	รัฐไทยมีความชอบธรรมในการจัดการเรื่องต่างๆ รวมถึงสถานที่	ทำลายสัญลักษณ์ทางศาสนาของ

	ทางศาสนา	ชาวมลายูมุสลิม
กรณีเผาโรงเรียน 1 สิงหาคม 2536	การก่อความวุ่นวายโดยผู้ก่อการร้าย/โจรใต้	ปฏิบัติการตอบโต้ต่อการปกครองที่ไม่ชอบธรรมของประเทศไทย
ปล้นปืน 4 มกราคม พ.ศ. 2547	การก่อความวุ่นวายโดยผู้ก่อการร้าย/โจรใต้	ปฏิบัติการตอบโต้ต่อการปกครองที่ไม่ชอบธรรมของประเทศไทย
กรณีอุ้มทนายสมชาย นีละไพจิตร พ.ศ. 2547	-	รัฐไทยใช้อำนาจนอกระบบในการบังคับสูญหาย
กรณียิงเข้าไปในมัสยิดกรือเซะ 28 เมษายน พ.ศ. 2547	การก่อความวุ่นวายโดยผู้ก่อการร้าย/โจรใต้	เจ้าหน้าที่รัฐใช้ความรุนแรงในการปราบปรามเกินเหตุ
ตากใบ 25 ตุลาคม พ.ศ. 2547	การก่อความวุ่นวายโดยผู้ก่อการร้าย/โจรใต้	เจ้าหน้าที่รัฐใช้ความรุนแรงในการปราบปรามเกินเหตุ/ละเมิดสิทธิมนุษยชน
กรณีครูจูลิง ปงกันมูล พ.ศ. 2550	การก่อความวุ่นวายโดยผู้ก่อการร้าย/โจรใต้	-
กรณียิงมัสยิดอัลฟुरกอน พ.ศ. 2552	การก่อความวุ่นวายโดยผู้ก่อการร้าย/โจรใต้	-
กรณีการเสียชีวิตของมะรอโซ จันทรวัตติ พ.ศ. 2556	การก่อความวุ่นวายโดยผู้ก่อการร้าย/โจรใต้	เจ้าหน้าที่รัฐใช้ความรุนแรงในการปราบปรามเกินเหตุ
กรณีการจับกุมอันวาร์ พ.ศ. 2556	แนวร่วมผู้ก่อการร้าย	ความไม่เป็นธรรมของเจ้าหน้าที่รัฐต่อชาวบ้าน

เหตุการณ์ที่ยกมาในตารางนั้นเป็นแค่ตัวอย่าง ซึ่งยังมีอีกหลายกรณี หลายเหตุการณ์ที่ยังคงถกเถียงถึงข้อเท็จจริง มีความไม่ลงรอยกันในข้อมูลทางประวัติศาสตร์จากทั้งฝ่ายรัฐไทยและฝ่ายมลายูปาดานี โดยในงานวิจัยนี้จะขอหยิบยกมาศึกษา 5 ประเด็นหรือเหตุการณ์หลักๆ ได้แก่ สถานะของรัฐปาดานี, สนธิสัญญาเอง

โกล-สยามปี ค.ศ. 1909 (พ.ศ. 2452), รัฐนิยมในสมัยจอมพลป. พิบูลสงคราม, เหตุการณ์ที่ดุซงญอ และ เหตุการณ์ที่สะพานกอตอและการประท้วงที่หน้ามัสยิดกลางปัตตานี

3.1 สถานะของรัฐปัต(ปา)ตานี: รัฐอิสระมั่งคั่งหรือประเทศราช

สถานะของรัฐปัตตานีก่อนหน้าที่จะเป็นส่วนหนึ่งของรัฐไทยและถูกปกครองโดยรัฐไทยโดยสมบูรณ์ หลังสนธิสัญญาแบ่งเขตแดนระหว่างสยามกับอังกฤษในปี ค.ศ. 1909 (พ.ศ. 2452) ที่อังกฤษรับรองสิทธิการปกครองเหนือปัตตานีของรัฐไทยนับเป็นจุดเริ่มต้นของความไม่ลงรอยกันทางประวัติศาสตร์ระหว่างฝ่ายปัต(ปา) ตานีกับรัฐไทย ดังปรากฏออกมาในงานเขียนทางประวัติศาสตร์ที่เขียนจากจุดยืนหรือมุมมองทั้งจากฝั่งปัต(ปา) ตานีและรัฐไทย

มุมมองรัฐไทย

มุมมองของฝ่ายรัฐไทยมองว่าปัตตานีเป็นเมืองขึ้นหรือประเทศราช ปัตตานีอยู่ภายใต้อำนาจรัฐไทยมา โดยตลอดตั้งแต่สมัยอยุธยา มุมมองเช่นนี้ถูกถ่ายทอดผ่านงานเขียนที่เน้นเอารัฐไทยเป็นศูนย์กลางของการเล่า เรื่อง ส่วนใหญ่ผู้เขียนเป็นข้าราชการในช่วงสมัยรัชกาลที่ 5 และนักวิชาการ เช่น งานเรื่อง *พงศาวดารเมืองปัตตานี* ของพระยาวิเชียรคีรี (ชม ณ สงขลา) ในปี พ.ศ. 2470, *ประวัติเมืองปัตตานี* โดยพระยารัตนภักดี ปี พ.ศ. 2509, งานของธวัช รัตนนิชิต เรื่อง *ประวัติสี่จังหวัดภาคใต้* ปี พ.ศ. 2505, งานของมานิจ ชุมสาย เรื่อง *ประวัติศาสตร์มลายูและปัตตานี* ปี พ.ศ. 2517 และทวีศักดิ์ ล้อมลิ้ม เรื่อง “การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับหัวเมืองประเทศราชมลายูในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น พ.ศ. 2324-2411” พ.ศ. 2515 เป็นต้น

มุมมองปัตตานี

ส่วนมุมมองของฝ่ายปัตตานีนับถือว่ารัฐปัตตานีเป็นรัฐอิสระและมีความเจริญรุ่งเรืองในฐานะ “รัฐมลายูปัตตานี” ซึ่งเคยเป็นศูนย์กลางทางการค้าและศาสนาอิสลามในแถบคาบสมุทรมลายูในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 16-17 มุมมองเช่นนี้ถูกถ่ายทอดโดยงานที่ผลิตโดยปัญญาชนปัตตานีเป็นส่วนใหญ่ เช่น *Sejarah Kerajaan Melayu Patani (ประวัติราชอาณาจักรมลายูปัตตานี)* โดย อิบรอฮิม ชุกรี หนังสือเล่มนี้แปลเป็นภาษาไทยในปี พ.ศ. 2525 โดยศูนย์การศึกษาเกี่ยวกับภาคใต้ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี⁴⁸ และมีการ

⁴⁸ ในการตีพิมพ์ครั้งแรกในปีพ.ศ. 2525 ใช้ชื่อว่า *ตำนานเมืองปัตตานี* และมีการตีพิมพ์ครั้งที่สองในปีพ.ศ. 2549 แปลโดย หะสัน หมดหมาน เรียบเรียงโดย ประพนธ์ เรืองณรงค์ นอกจากนี้ยังมีการแปลอีกสำนวนในชื่อ *ประวัติราชอาณาจักรมลายูปัตตานี* จัดพิมพ์โดยโครงการจัดตั้งสถาบันสมุทรรัฐเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา มอ.ปัตตานี ในปีพ.ศ. 2541 แปลโดย หะสัน หมด

แปลเป็นภาษาอังกฤษในปี พ.ศ. 2528⁴⁹ นอกจากนี้งานเขียนเรื่อง *Sejarah Kerajaan Melayu Patani* ยังส่งอิทธิพลต่องานเขียนเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ปัตตานีของนักเขียนในยุคต่อมา นอกจาก *Sejarah Kerajaan Melayu Patani* แล้วปัญญาชนปัตตานียังผลิตงานเขียนประวัติศาสตร์ออกมาอีกจำนวนหนึ่ง เช่น งานของ อ. บางนรา เรื่อง *ปัตตานี: อดีต-ปัจจุบัน*, กรุงเทพฯ: ชมรมแสงเทียน, 2519., อารีฟิน บินจิ, ล.ลออแมน และ ชูฮัยมัย อีสมาแอล, *ปัตตานี...ประวัติศาสตร์และการเมืองในโลกมลายู*, สงขลา: มูลนิธิวัฒนธรรมอิสลามภาคใต้, 2550., อาหมัด ฟัดฮืออัล-ฟาตานี, *ประวัติศาสตร์ปัตตานี (Pengantar Sejarah Patani)*, นิวยอร์ก: สิริเมธากุล (ผู้แปล), ปัตตานี: โครงการจัดตั้งสถาบันสมุหรัฐเอเซียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษามหาวิทยาลัยศรีนครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี, 2543. เป็นต้น

มุมมองที่สาม

จะเห็นได้ว่ามุมมองที่ไม่ลงรอยกันในเรื่องสถานะของรัฐปัตตานีของฝ่ายรัฐไทยและปัตตานีนั้นมาจากจุดยืนทางการเมืองและอคติในการเขียนประวัติศาสตร์ อย่างไรก็ตามมีงานเขียนเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ปัตตานีไม่ได้จำกัดอยู่เพียงสองฝ่ายที่เป็นคู่ขัดแย้งกันเท่านั้น ยังมีงานเขียน งานศึกษา โดยนักวิชาการทั้งชาวไทยและต่างประเทศ และงานบันทึกของชาวต่างชาติเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ปัตตานีในช่วงรัฐจารีตซึ่งทำให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับปัตตานีในเชิงลึกมากขึ้น เช่น งานของ Tome Pires เรื่อง *The Suma Oriental* ในปี ค.ศ. 1944 (พ.ศ. 2487), งานของ เฮลมุท ลูคัส (บรรณาธิการ); จาริต ดิงศภัทย์ (บรรณาธิการร่วม), *คริสตอฟ คาร์ล แฟร์นแบร์เกอร์: ชาวออสเตรียคนแรกในปัตตานีและกรุงศรีอยุธยา พ.ศ. 2167-2168 (Christoph Carl Femberger: the First Austrian in Patani and Ayudhya 1624-1625)* ที่เพิ่งมีการแปลเป็นภาษาไทยและเผยแพร่ในปี 2559 หรืองานของ ปียดา ชลวร เรื่อง *ประวัติศาสตร์ปัตตานีในคริสต์ศตวรรษที่ 16-18 จากบันทึกของจีน วิวิว และญี่ปุ่น* ตีพิมพ์ปี 2554 เป็นต้น

กำเนิดรัฐและการปกครองของปัตตานี

อาณาจักรปัตตานี (Kerajaan Patani) หรือ รัฐปัตตานี ซึ่งในปัจจุบันครอบคลุมบริเวณพื้นที่จังหวัดปัตตานี ยะลา นราธิวาส และสงขลาบางส่วนตั้งอยู่ทางตอนใต้ของคาบสมุทไทย มีพรมแดนติดกับประเทศมาเลเซีย รัฐปัตตานีเป็นที่รู้จักในฐานะเป็นรัฐที่ได้รับอิทธิพลศาสนาอิสลาม เป็นหนึ่งในศูนย์กลางของการศึกษา

หมาน แบะมะหามะซากิ เจ๊ะหะ เรียบเรียงโดย ดลมนรรจ์ บากา ซึ่งต่อมาได้มีการพิมพ์ครั้งที่สองในปีพ.ศ. 2549 โดยสำนักพิมพ์ซิลค์เวอร์มบุ๊กส์ โดยชื่อเรื่องมีการเปลี่ยนแปลงเล็กน้อยเป็น *ประวัติศาสตร์ราชอาณาจักรมลายูปัตตานี*

⁴⁹ ปียดา ชลวร, *ประวัติศาสตร์ปัตตานีในคริสต์ศตวรรษที่ 16-18 จากบันทึกของจีน วิวิว และญี่ปุ่น*, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ซิลค์เวอร์ม, 2554, หน้า 9.

ศาสนาอิสลาม กลุ่มคนในดินแดนดังกล่าวเป็นคนมลายู ซึ่งมีแบบแผน ประเพณี วิถีชีวิต และวัฒนธรรมแบบมลายู

กำเนิดของรัฐปัตตานียังคงค่อนข้างคลุมเครือ เชื่อกันว่าดินแดนที่เป็นที่ตั้งของรัฐปัตตานีเคยเป็นที่ตั้งของอาณาจักรลังกาสุกะมาก่อน ลังกาสุกะปรากฏชื่อในพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับวันวลิต (ฟอนพลีต) ชาวฮอลันดา ลังกาสุกะอยู่ทางตอนเหนือของลำน้ำปัตตานี ลังกาสุกะเป็นเมืองท่าอิสระ ดูแลเส้นทางการค้าจากตะวันออกไปยังตะวันตกผ่านทางคอคอคกระ

ด้วยข้อจำกัดด้านเวลาที่ผ่านไปเนิ่นนานแล้วและหลักฐานที่อยู่รอดมาถึงปัจจุบันมีจำกัด ทำให้สิ่งที่หลงเหลือจนถึงปัจจุบันที่จะศึกษาเรื่องการก่อตั้งรัฐปัตตานีจึงอยู่ในรูปของตำนานเสียเป็นส่วนใหญ่ ตำนานของเคตะห์บอกว่าเจ้าปกครองของปัตตานีมาจากเคตะห์ มีกษัตริย์องค์แรกเป็นผู้หญิง ในขณะที่ *ฮิกายัตปัตตานี* กล่าวว่าคนก่อตั้งรัฐปัตตานีเป็นกษัตริย์ราชวงศ์ศรีวังสาปกครองเมืองชื่อ “โกตา มะฮัลลิกัย” ซึ่งเป็นเมืองตอนในและได้ย้ายเมืองจากดินแดนตอนในมาสู่บริเวณชายฝั่งทะเลและให้ชื่อว่า “ปัตตานี” และต่อมาได้รับศาสนาอิสลามมาเป็นศาสนาของเมือง⁵⁰

หนังสือ *Sejarah Kerajaan Melayu Patani* โดยอิบรอฮิม ชุกรีให้ข้อมูลว่า เดิมตัวเมืองปัตตานีเป็นหมู่บ้านชาวประมงเล็กๆ ซึ่งมีชาวมลายูอาศัยอยู่จำนวนไม่มากนัก ดินแดนทางตอนเหนือของปัตตานีอยู่ภายใต้การปกครองของสยาม ส่วนทางใต้ของปัตตานี อยู่ภายใต้การปกครองของชาวมลายู

เรื่องชื่อของเมืองปัตตานีก็มีที่มาหลากหลาย ในหนังสือ *Sejarah Kerajaan Melayu Patani* บอกว่ามาจากชื่อหัวหน้าหมู่บ้านที่ชื่อว่า “ปัก ตานี” ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่มีทำเลที่ตั้งดี อยู่ติดทะเลมีอ่าวให้เรือมาพักเทียบท่า มีแม่น้ำเชื่อมทะเลกับดินแดนตอนในและสามารถเพาะปลูกข้าวได้ ทำให้กษัตริย์ชื่อ ราชาศรีวังสา ของโกตา มาลิขัยได้ย้ายเมืองมาสร้างใกล้ๆ กับหมู่บ้านของปักตานี และเมืองก็ได้ขยายตัวเจริญเติบโตขึ้น มีคนเข้ามาอาศัยอยู่มากขึ้น มีคนมาติดต่อค้าขายจากหลายถิ่น ทำให้คนทั่วไปเรียกเมืองนี้ว่าเมืองปักตานีตามชื่อหมู่บ้านเดิมเป็นที่มาของชื่อ “ปัตตานี” ซึ่งเป็นที่รู้จักในหมู่พ่อค้าและนักเดินทางชาวต่างชาติ⁵¹ ทฤษฎีที่สอง ปัตตานี มาจากคำว่า Pantai ini ซึ่งหมายความว่า “ชายหาดแห่งนี้” มีที่มาจาก *Hikayat Patani* ที่กล่าวถึงเรื่องเล่าว่าสุนัขไล่เนื้อของสุลต่านอิสมาอิล ซาฮ์ได้ไล่ล่ากระจิงขาว จนมาหยุดที่ชายหาดซึ่งต่อมาก็คือที่ตั้งของอาณาจักรปา

⁵⁰ A. Teeuw and D. K. Wyatt, trs. *Hikayat Patani: The Story of Patani*, vol I and II, The Hague: Martinus Nijhoff, 1970.

⁵¹ Ibrahim Syukri, *Sejarah Kerajaan Melayu Patani*, Bangi: Penerbitan Universiti Kebangsaan Malaysia, 2005, pp. 17-20.

ตานี⁵² นอกจากนี้ยังมีทฤษฎีที่ว่าชื่อ “ปัตตานี” มีที่มาจากชื่อเกษตรกรที่ทำมาหากินอยู่ในบริเวณนั้น ชื่อ โตะตานี (Tok Tani) ซึ่งชาวบ้านเรียกกันว่า เปาะ ตานี (Pak Tani) ต่อมาจนกลายเป็น “ปัตตานี” หรือ “ปัตตานี” คำอธิบายนี้อยู่ในพงศาวดารชื่อ *Tarikh Fathani* และทฤษฎีสุดท้ายคืออธิบายว่า “ปัตตานี” หรือ “ปัตตานี” มาจากภาษาอาหรับว่า “ฟาฏอนี”⁵³ ในขณะทำงานของประพนธ์ เรื่องณรงค์ได้อธิบายสมมติฐานเรื่องชื่อของ “ปัตตานี” หรือ “ปัตตานี” ค่อนข้างแตกต่างไปจากทฤษฎีของการอธิบายที่มีความโน้มเอียงไปทางประวัติศาสตร์ชาตินิยมมลายู⁵⁴ มีผู้ที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับที่มาของชื่อ “ปัตตานี” “ปัตตานี” “ปัตตานี” “ฟาฏอนี” อย่างละเอียดลึกซึ้ง เช่นงานของรัตติยา สาและ และ ประพนธ์ เรื่องณรงค์⁵⁵ บทความ “ตำนานเมืองปัตตานี” ใน สุจิตต์ วงษ์เทศ (บรรณาธิการ). *ประวัติศาสตร์ “ปกปิด” ของ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ รัฐปัตตานี* ใน “ศรีวิชัย” เก่าแก่กว่ารัฐสุโขทัยในประวัติศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มติชน. 2548. หน้า 318-335.

จากหมู่บ้านชาวประมงปัตตานีที่มีคนอาศัยอยู่ไม่มาก ปัตตานีกลายเป็นเมืองที่ขยายใหญ่ขึ้น มีกษัตริย์ปกครอง เดิมคนในปัตตานีนับถือศาสนาพุทธมหายานและฮินดู แต่เมื่อมีการเผยแพร่ศาสนาอิสลามจากอาณาจักรปาไซ กษัตริย์ปัตตานี พญาตุนักปา หรือ ราชานินทรา ได้หันมานับถือศาสนาอิสลามและเปลี่ยนชื่อเป็นสุลต่านอิสมาอิล ชาห์ หรือมูฮัมหมัด ชาห์

Hikayat Patani ได้กล่าวถึงผู้ปกครองปัตตานีไว้ดังนี้⁵⁶

1. ราชาศรีวังสา หรือ พญาตุ กรับ มหาจันนะ ปกครองเมืองโกตา มะฮ์ลิกัย
2. ราชานินทรา หรือ พญาตุนักปา ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็น สุลต่านอิสมาอิล ชาห์ ปกครองปัตตานีและรับศาสนาอิสลาม
3. สุลต่านมุดฮัฟฟาร์ ชาห์ (Sultan Mudhaffar Shah) ค.ศ. ? – 1564 (พ.ศ. 2107)

⁵² A. Teeuw and D. K. Wyatt, trs., *Hikayat Patani: The Story of Patani*.

⁵³ ดูรายละเอียดใน รัตติยา สาและ, “ปัตตานี ดารุสสะลาม (มลายู-อิสลาม ปัตตานี) สู่ความเป็น ‘จังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส’,” ใน สุจิตต์ วงษ์เทศ (บรรณาธิการ), *ประวัติศาสตร์ “ปกปิด” ของ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้: รัฐปัตตานีใน “ศรีวิชัย” เก่าแก่กว่ารัฐสุโขทัยในประวัติศาสตร์*, พิมพ์ครั้งที่ 3, กรุงเทพฯ: มติชน, 2547, หน้า 235-315.

⁵⁴ ดูรายละเอียดใน โรมฎอน ปันจอร์, “การผจญภัยของ “ปัตตานี” ใน “ปัตตานี”: การเมืองของถ้อยคำในประวัติศาสตร์ชาตินิยมมลายูปัตตานี,” หน้า 179-180.

⁵⁵ ดู รัตติยา สาและ, “ปัตตานี ดารุสสะลาม (มลายู-อิสลาม ปัตตานี) สู่ความเป็น ‘จังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส’,” หน้า 235-315. และ ประพนธ์ เรื่องณรงค์, “ตำนานเมืองปัตตานี,” ใน สุจิตต์ วงษ์เทศ (บรรณาธิการ), *ประวัติศาสตร์ “ปกปิด” ของ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ รัฐปัตตานี* ใน “ศรีวิชัย” เก่าแก่กว่ารัฐสุโขทัยในประวัติศาสตร์, หน้า 318-335.

⁵⁶ A. Teeuw and D. K. Wyatt, trs., *Hikayat Patani: The Story of Patani*.

4. สุลต่านมันซูร์ ชาห์ (Sultan Mansur Shah)	ค.ศ. 1564-1572 (พ.ศ. 2107-2115)
5. สุลต่านปาติก สยาม (Sultan Patik Siam)	ค.ศ. 1572-1573 (พ.ศ. 2115-2116)
6. สุลต่านบาร์ดูร์ ชาห์ (Sultan Bardur Shah)	ค.ศ. 1573-1584 (พ.ศ. 2116-2127)
7. รายาฮิจา (Raja Hijau)	ค.ศ. 1584-1616 (พ.ศ. 2127-2159)
8. รายาปิรู (Raja Biru)	ค.ศ. 1616-1624 (พ.ศ. 2159-2167)
9. รายาอุงู (Raja Ungu)	ค.ศ. 1624-1635 (พ.ศ. 2167-2178)
10. รายากูนิง (Raja Kuning)	ค.ศ. 1635-1688 (พ.ศ. 2178-2231)

การมีผู้หญิงขึ้นเป็นผู้ปกครองไม่ใช่เกิดขึ้นที่รัฐปัตตานีเพียงแห่งเดียว แต่บริเวณเมืองอื่นๆ ในคาบสมุทรมุและหมู่เกาะที่มีลักษณะเป็นเมืองท่าก็ปรากฏว่ามีผู้หญิงขึ้นมาเป็นผู้ปกครองเช่นกัน เช่นที่รัฐอาเจะห์ เป็นต้น หลักฐานของชาวตะวันตกได้แก่บันทึกของนิโคลัส เฮอร์แวร์ซ์ (Nicholas Gervaise) ได้อธิบายการปกครองของปัตตานีโดยรายาในทศวรรษ 1680 ไว้ว่า

“ปัตตานีไม่ได้มีขนาดใหญ่ไปกว่าดินแดนอีก 3 แห่ง (ยะโฮร์ จัมบีและเกดะห์) แต่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักมากกว่า โดยเฉพาะในเรื่องของการก่อกบฏและสภาพการปกครองในลักษณะนี้ กล่าวกันว่าราชกรของปัตตานีไม่ชอบกษัตริย์ของตนที่ปกครองอย่างกดขี่ข่มเหง จึงมีการเรียกร้องให้มีการปลดกษัตริย์ออกจากบัลลังก์และยกบัลลังก์ให้กับเจ้าหญิงที่ถูกเรียกว่า “ราชินี” ซึ่งปราศจากอำนาจทางการเมืองใดๆ การบริหารประเทศเป็นไปในนามของราชินี แต่พระองค์ไม่ได้มีโอกาสมีส่วนร่วมในการปกครองเลย ราชินีมีส่วนรับรู้ข้อราชการแผ่นดิน และต้องพอใจเพียงแค่นี้เป็นที่เคารพและสักการะของราชกรเท่านั้น เหล่าขุนนางไม่อนุญาตให้ราชินีเลือกขุนนางหรือใครเข้ามาบริหารประเทศได้ตามใจชอบแต่ไม่ปฏิเสธสิ่งที่พระองค์ต้องการเพื่อความสำราญส่วนตัว พวกขุนนางยังไม่อนุญาตให้พระองค์สมรสแต่สามารถมีคนรักหรือคนที่พระองค์พอใจ มีทรัพย์สินเงินทองในการใช้จ่ายเรื่องเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายและค่าใช้จ่ายในพระราชวัง พระองค์ใช้ชีวิตทุกๆ วันภายในเมืองหลวง พวกเครื่องราชบรรณาการดอกไม้เงินดอกไม้ทองที่จัดส่งให้สยามก็เป็นไปในนามของราชินีไม่ใช่ในนามของขุนนางที่บริหารอาณาจักร”⁵⁷

⁵⁷ A. Teeuw and D. K. Wyatt, trs., *Hikayat Patani: The Story of Patani*, p. 12 อ้างถึงใน ชุติพร วิรุณหะ, *ตำราวิชาการฉบับย่อ สยาม-ปัตตานีใน ‘พื้นที่สีเทา’ บทวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ก่อนค.ศ. 1909 (พ.ศ. 2452)*, ผลผลิต

ข้อความที่ยกมานั้นนอกจากจะอธิบายถึงการปกครองรัฐปัตตานีโดยรายาที่เป็นผู้หญิงแล้ว ยังชี้ชัดว่าปัตตานีค่อนข้างมีอิสระในการปกครองตัวเอง ปัตตานีไม่ได้มองว่าการส่งเครื่องบรรณาการให้สยามนั้นเป็นการอยู่ภายใต้อำนาจการปกครองของสยาม

ยุครุ่งเรืองของปัตตานี

ในราชวงศ์ศรีวังสา หลังจากทีสุลต่านอิสมาอิลเข้ารับศาสนาอิสลาม มีสุลต่านปกครองอีกเก้าองค์ รวมถึงรายาสี่องค์ด้วย ได้แก่ รายาฮีเจา, รายาปีรุ, รายาอูงู และรายากูนิง ซึ่งยุคทองของปัตตานีคือช่วงรัชสมัยของรายาฮีเจา (พ.ศ. 2127-2159) จนถึงรายากูนิง (พ.ศ. 2178-2231) คือตั้งแต่ปลายศตวรรษที่ 16 ถึงกลางศตวรรษที่ 17 ที่มีความรุ่งเรืองทั้งด้านการเมืองและการค้า

การค้าของปัตตานีเจริญรุ่งเรืองขึ้นหลังมะละกาอยู่ภายใต้การปกครองของโปรตุเกสในปี ค.ศ. 1511 ทำให้พ่อค้าชาวอินเดีย มลายู และชาวที่เคยทำการค้าในมะละกาย้ายฐานการค้าไปยังเมืองท่าใกล้เคียงรวมถึงปัตตานีด้วย พ่อค้าต่างชาติที่มาค้าขายกับปัตตานีมีทั้งชาวจีน, ญี่ปุ่น, ยุโรป เช่น โปรตุเกส, ฮอลันดา, อังกฤษ

ชาวยุโรปชาติแรกๆที่เดินทางมายังปัตตานีคือโปรตุเกส ในปีค.ศ. 1509 เรือโปรตุเกสเทียบท่าที่ปัตตานี ในปีค.ศ. 1516 มานูเอล ฟัลโก (Manuel Falco) ได้ตั้งโรงงานโปรตุเกสขึ้นที่ปัตตานี ในปีค.ศ. 1538 บันทึกของแฟร์เนาเมนดิส ปินตู (Fernaõ Mendes Pinto) ระบุว่าพ่อค้าชาวโปรตุเกสราว 300 คนในปัตตานี และรายาฮีเจายังได้อนุญาตให้ชาวต่างชาติเปิดโรงงานได้ในปี ค.ศ. 1602 แม้ว่าจะมีการประท้วงจากชาวโปรตุเกส จีน และญี่ปุ่น⁵⁸

ปิยดา ชลวร ได้ศึกษาประวัติศาสตร์ปัตตานีจากบันทึกของจีน ริวกิว และญี่ปุ่น ที่ช่วยฉายภาพรัฐปัตตานีในยุคจารีต เอกสารราชสำนักริวกิวชื่อ เรคิโดโฮอั้ง หรือ “บันทึกเอกสารล้ำค่าที่ผ่านมาแต่ละสมัย” ซึ่ง

ภายใต้ชุดโครงการความรู้ “การประกอบสร้างประวัติศาสตร์สามจังหวัดชายแดนภาคใต้เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืน” (ปีที่ 3), กรุงเทพฯ: ศูนย์มุสลิมศึกษา สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2558.

⁵⁸ จูฬิตพงค์ จุฬารัตน์ และ เฮลมุท ลูกคัส, “แฟร์เนาเบอร์เกอร์ ปัตตานี และอยุธยา: บริบททางประวัติศาสตร์ การเมือง และเศรษฐกิจ,” ใน เฮลมุท ลูกคัส (บรรณาธิการ); จาริต ดิงศภัทย์ (บรรณาธิการร่วม), *คริสตอฟ คาร์ล แฟร์เนาเบอร์เกอร์: ชาวออสเตรียคนแรกในปัตตานีและกรุงศรีอยุธยา พ.ศ. 2167-2168 (Christoph Carl Fernberger: the First Austrian in Patani and Ayudhya 1624-1625)*, อธิคม แสงไชย, มาเรีย ปรีเปรม และ ณรงค์ พันธ์พุมมี (แปล), กรุงเทพฯ: ศูนย์ยุโรปศึกษาแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2559, 222.

เรียกเมืองปัตตานีว่า “ฟลอต้าหนี”⁵⁹ เอกสารดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่ารัฐปัตตานีมีความเจริญรุ่งเรืองและทำการค้ากับรัฐอื่นๆ ในระดับที่เข้มข้นมาก

ในสมัยรายาอิเจา การติดต่อค้าขายกับต่างชาติเจริญรุ่งเรืองมาก มีเรือสินค้าเข้ามาเทียบท่าอย่างไม่ขาดสาย และเริ่มการค้ากับฮอลันดา สเปน และอังกฤษเป็นครั้งแรก พระองค์ยังพระราชทานพระขนิษฐาอูงแก่สุลต่านแคว้นปาหังเพื่อคานอำนาจกับแคว้นยะโฮร์ ต่อมาในสมัยรายาปิรู ปัตตานีและกลันตันรวมตัวกันเป็นสหพันธรัฐปัตตานี และทรงพระราชทานพระธิดากูนิง ธิดาของพระขนิษฐาอูงกับสุลต่านแคว้นปาหัง แก่ออกญาเดโช บุตรเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช

บันทึกของชาวต่างชาติได้บันทึกไว้ว่า

“พลเมืองปัตตานีมีชายอายุ 16-60 อยู่ถึง 150,000 คน เมืองปัตตานีมีผู้คนหนาแน่น เต็มไปด้วยบ้านเรือน บ้านเรือนราษฎรนับตั้งแต่ประตูราชวังถึงตัวเมืองปลูกสร้างเรียงรายไม่ขาดระยะ หากว่ามีแมวเดินบนหลังคาบ้านหลังแรกไปยังหลังสุดท้าย ก็เดินได้โดยไม่ต้องกระโดดลงบนพื้นดินเลย” และ “ปัตตานีมีแคว้นต่างๆ อยู่ภายใต้การปกครองถึง 43 แคว้น รวมทั้งตรังกานู และกลันตันด้วย”⁶⁰

ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงอำนาจทางการเมืองของปัตตานีในสมัยนั้นที่สามารถมีแคว้นจำนวนมากอยู่ภายใต้การปกครองของปัตตานี

บันทึกการเดินทางของคริสตอฟ คาร์ล แฟร์นแบร์เกอร์ (Christoph Carl Fernberger) นักเดินทางชาวออสเตรียที่พำนักอยู่ที่อยุธยาและปัตตานีระหว่างวันที่ 26 พฤศจิกายน พ.ศ. 2167 – 28 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2168 ซึ่งตรงกับรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมของอยุธยาและรายาอูงของปัตตานี ได้บรรยายถึงการปกครองของรายา รวมถึงความมั่งคั่งของราชอาณาจักรปัตตานีอันเนื่องมาจากการค้าด้วย

ความสัมพันธ์ระหว่างปัต(ปา)ตานีกับสยาม

ความสัมพันธ์ระหว่างปัต(ปา)ตานีกับรัฐอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นรัฐทางเหนือดินแดนปัตตานี เช่น อยุธยา นครศรีธรรมราช สงขลา หรือรัฐที่อยู่ทางใต้ลงไปหรือรัฐหมู่เกาะ เช่น มะกะกา ยะโฮร์ ปาหัง เดดะห์ ดำรงอยู่ในหลายมิติ ทั้งความสัมพันธ์ทางด้านการเมือง สงคราม ความร่วมมือ ศาสนา และการค้า

ครองชัย หัตถา กล่าวว่า ปัตตานีและสยามมีความสัมพันธ์กันมายาวนาน มีชาวสยามไปตั้งถิ่นฐานแถบปัตตานีมาก่อนที่จะมีอาณาจักรสุโขทัยเสียอีก พ.ศ. 1885 (ค.ศ. 1342) อาณาจักรละโว้โยชยาได้มีอำนาจ

⁵⁹ ปียดา ชลวร, *ประวัติศาสตร์ปัตตานีในคริสต์ศตวรรษที่ 16-18* จากบันทึกของจีน ริวกิว และญี่ปุ่น,

⁶⁰ “การต่อสู้ของรัฐปัตตานี ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน” บันทึกของ Alexander Hamilton บทความประวัติเมืองปัตตานี-ปัตตานีนครแห่งสันติ

ปกครองเหนือเมืองปัตตานีซึ่งในขณะนั้นคือเมืองโกตามลหิษย์ของอาณาจักรลังกาสุกะ ชาวเมืองโกตามลหิษย์ยังได้ไปช่วยพระเจ้าอู่ทองสร้างอาณาจักรอยุธยา นอกจากนั้นกรุงศรีอยุธยาและปัตตานียังได้ร่วมกันต่อต้านการขยายอำนาจของมะละกาในคาบสมุทรมลายูด้วย สยามถือว่าปัตตานีเป็นเมืองประเทศราชมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย ปัตตานีได้ส่งดอกไม้เงินดอกไม้ทอง 3 ปีต่อครั้ง แต่ในช่วงที่อาณาจักรมะละกาขยายอำนาจขึ้นมาตอนบนคาบสมุทรมลายูช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 21 ปัตตานีได้ตกเป็นเมืองขึ้นของมะละกาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2003 จนกระทั่งปีพ.ศ. 2054 โปรตุเกสได้เข้าปกครองเมืองมะละกา ทำให้ปัตตานีกลับมาเป็นอิสระ และกลับมาอยู่ภายใต้อำนาจของสยามอีกครั้ง ซึ่งตรงกับสมัยอยุธยา⁶¹

D. G. E. Hall เสนอว่าบางแหล่งข้อมูลของสยามระบุว่ารัฐมลายูทางตอนใต้อยู่ภายใต้อำนาจของสยามตั้งแต่สมัยสุโขทัยในคริสต์ศตวรรษที่ 13 หลักฐานที่ให้ข้อมูลเช่นนี้คือศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงที่ระบุว่า ค.ศ. 1292 ที่ระบุว่าพ่อขุนรามคำแหงได้ส่งคณะบุคคลไปยังตอนใต้ของคาบสมุทรมลายูและได้ยึดอำนาจการปกครองเหนือบรรดารัฐมลายู⁶² แต่ในบรรดารัฐมลายูที่กล่าวถึงนั้นไม่ได้มีชื่ออาณาจักรปัตตานี ต่อมาเมื่อสุโขทัยเริ่มเสื่อมอำนาจและศูนย์กลางของประเทศไทยย้ายมาอยู่ที่อยุธยาแทนในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 14 และอาจกล่าวได้ว่าเป็นยุคที่เริ่มมีความสัมพันธ์ระหว่างอาณาจักรปัตตานีกับสยาม

ทวิศักดิ์ ล้อมลิ้ม อธิบายว่า หัวเมืองมลายู ซึ่งหมายรวมถึงปัตตานี เปรัก กลันตัน และตรังกานู ได้เป็นเมืองขึ้นของไทยมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย และหัวเมืองมลายูก็มีความสัมพันธ์กับรัฐไทยมาตลอดสมัยอยุธยา แต่เมื่ออยุธยาถูกพม่าตีแตกในพ.ศ. 2310 หัวเมืองมลายูเหล่านี้ก็เป็นอิสระตลอดสมัยกรุงธนบุรี ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น รัชกาลที่ 1 ได้สั่งให้ยกทัพไปตีเมืองปัตตานี และหัวเมืองมลายูอื่นๆ ก็ยอมมาขึ้นต่อไทยเหมือนก่อน ทำให้ไทยได้ปกครองหัวเมืองมลายูมาตลอดสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยเขาได้อ้างอิงหลักฐานของทางการไทย เช่น หลักฐานจากศิลาจารึกหลักที่หนึ่ง พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ และงานศึกษาของนักวิชาการต่างประเทศโดยเฉพาะในยุคอาณานิคม⁶³

หัวใจหลักของความสัมพันธ์ระหว่างปัตตานีกับยุคนั้นคือการที่ฝ่ายรัฐไทยถือว่าปัตตานีเป็นประเทศราชหรือเมืองขึ้น จากการที่ปัตตานีส่งเครื่องราชบรรณาการให้อยุธา ทวิศักดิ์ เผือกสม เสนอว่าผู้ที่สถาปนามุมมองเช่นนี้คือ สมเด็จพระยาตากษัตริย์ราชานุภาพ ที่ได้นิพนธ์ในงานทางประวัติศาสตร์ชิ้นหนึ่งไว้ว่า

⁶¹ ครอบชัย หัตถา, *ประวัติศาสตร์ปัตตานี สมัยอาณาจักรโบราณถึงการปกครอง 7 หัวเมือง*, กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551, หน้า 80-81.

⁶² D. G. E. Hall, *A History of South-East Asia*, 1966, p. 116.

⁶³ ทวิศักดิ์ ล้อมลิ้ม, *ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับมลายูในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น*, กรุงเทพฯ: แพร่พิทยา, 2516, หน้า 1-7.

“ปัตตานีเป็นเมืองขึ้นของไทยมาแต่ดึกดำบรรพ์”⁶⁴ ซึ่งทวีศักดิ์ วิเคราะห์ว่าวลีว่า “ดึกดำบรรพ์” นั้นน่าจะหมายถึงอาณาจักรสุโขทัย⁶⁵ ในขณะที่ปัตตานีมองการส่งเครื่องราชบรรณาการว่าแค่การยอมรับการมีอำนาจที่เข้มแข็งกว่าของอยุธยาในบางช่วงเท่านั้น และการส่งเครื่องราชบรรณาการก็ไม่ได้กระทำอย่างต่อเนื่อง หากแต่มีบางช่วงที่ปัตตานีไม่ส่งเครื่องราชบรรณาการเช่นกัน จึงมีอาจกล่าวได้ว่าปัตตานีอยู่ภายใต้การครอบครองหรือเป็นเมืองขึ้นของอยุธยา

ชวลีพร วิรุณหะเสนอว่าในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 16-17 ซึ่งเป็นช่วงที่พอจะมีหลักฐานที่มากพอที่จะสืบสาวความเป็นมาของรัฐปัตตานีได้ก็พบว่าโครงสร้างอำนาจภายในรัฐปัตตานียังคงอยู่ในลักษณะของการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างราชสำนักกับท้องถิ่นต่างๆ ซึ่งได้แก่ชุมชนที่อยู่ตามลุ่มน้ำย่อยๆ หลายสายและชุมชนที่อยู่ตอนในซึ่งต่างมีผู้ปกครองชุมชนของตนเอง โยงใยเข้าด้วยกันอย่างหลวมๆ นอกจากนี้ *Hikayat Patani* ยังพูดถึงการเคลื่อนย้ายพระราชวังของกษัตริย์ซึ่งถือเป็นศูนย์กลางอำนาจของรัฐไปยังท้องที่ต่างๆ ซึ่งทำให้ได้ข้อสรุปว่ากระบวนการสร้างรัฐปัตตานีไม่ได้เกิดขึ้นในลักษณะหรือระดับเดียวกับอยุธยา กล่าวอีกอย่างได้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างปัตตานีกับสยามเป็นไปในลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างรัฐใหญ่ (อยุธยา) และรัฐเล็ก (ปัตตานี)⁶⁶

อย่างไรก็ตาม ก่อนหน้าคริสต์ศตวรรษที่ 16 พบหลักฐานของชาวต่างชาติที่กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างปัตตานีกับสยามในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 15 คือบันทึก “ซูมา โอเรียนเทิล” (Suma Oriental) ของ Tome Pires ที่ชาวโปรตุเกสกล่าวถึงปัตตานีกับสยามไว้ว่าในตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่ 14 สมเด็จพระบรมราชาที่ 1 แห่งอยุธยาได้รับพระธิดาของเจ้าผู้ปกครองปัตตานีมาเป็นพระสนมและต่อมาได้ส่งพระโอรสที่เกิด

⁶⁴ Damrong Rachanuphap, “Historical Background to the Dispatches of Luang Udomsombhat,” in *Rama III and the Siamese Expedition to Kedah in 1839: The Dispatches of Luang Udomsombhat*, trans. Cyrill Skinner, ed. Justin Corfield (Clayton, Victoria: Center of Southeast Asian Studies, Monash University, 1993), pp. 1-31. อ้างใน ทวีศักดิ์ เผือกสม, “ณ ที่ซึ่งแสงเทียนสลับเลื่อน: ประวัติศาสตร์นิพนธ์ปัตตานีในสถานการณ์สู้รบ,” *จิรวัดน์ แสงทอง และทวีศักดิ์ เผือกสม (บรรณาธิการฉบับภาษาไทย), ไทยใต้ มลายูเหนือ: ปฏิสัมพันธ์ทางชาติพันธุ์บนคาบสมุทรแห่งความหลากหลาย*, (แปลจาก *Thai South and Malay North: Ethnic Interactions on a Plural Peninsula*) นครศรีธรรมราช: หลักสูตรอาเซียนศึกษา สำนักวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ และ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2560, หน้า 83.

⁶⁵ ทวีศักดิ์ เผือกสม, “ณ ที่ซึ่งแสงเทียนสลับเลื่อน: ประวัติศาสตร์นิพนธ์ปัตตานีในสถานการณ์สู้รบ,” หน้า 83.

⁶⁶ ชวลีพร วิรุณหะ, *ตำราวิชาการฉบับย่อ สยาม-ปัตตานีใน ‘พื้นที่สีเทา’ บทวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ก่อนค.ศ. 1909 (พ.ศ. 2452)*, ผลิตภายใต้ชุดโครงการความรู้ “การประกอบสร้างประวัติศาสตร์สามจังหวัดชายแดนภาคใต้เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืน” (ปีที่ 3), กรุงเทพฯ: ศูนย์มุสลิมศึกษา สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2558.

จากพระสมณนี้ไปครองเมืองเตมาเซะก⁶⁷ Tome Pires ยังเสนอว่าอิทธิพลของสยามก่อนข้างเข้มข้นที่ปาตานี แต่กระนั้นก็ตามปาตานีก็เป็นรัฐที่เป็นอิสระในการดำเนินนโยบายต่างๆ ในรัฐของตัวเอง⁶⁸

Nik Anuar Nik Mahmud เสนอว่าการที่หลักฐานของสยามบางแหล่งระบุว่าหลังจากที่มะละกาดก เป็นอาณานิคมของโปรตุเกสใน ค.ศ. 1511 แล้วปาตานีก็ตกอยู่ภายใต้การควบคุมของอยุธยา ซึ่งคำกล่าวนั้น ก่อนข้างอ่อนเพราะในช่วงเวลานั้นปาตานีก็เป็นรัฐที่เข้มแข็ง และถึงแม้ว่าอาจกล่าวได้ว่าปาตานีตกเป็น ประเทศราชของอยุธยาสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 จริงก็เป็นได้แค่ช่วงเวลาสั้นๆ เนื่องจากหลังสมัยพระ รามาธิบดีที่ 2 อยุธยาอ่อนแอลงจากปัญหาภายใน และอาณาจักรรอบๆ รวมถึงปาตานีได้ถือโอกาสโจมตี อยุธยา ทำให้ปาตานีปลอดจากการถูกคุกคามจากรัฐอื่นๆ⁶⁹

หลักฐานฝ่ายไทยซึ่งมักจะเป็นหลักฐานที่ปรากฏในสมัยรัตนโกสินทร์ได้ระบุว่าปาตานีมีการส่งเครื่อง ราชบรรณาการถวายกษัตริย์ไทยทุก 3 ปีตามหน้าที่ประเทศราช โดยได้ระบุรายละเอียดของเครื่องราช บรรณาการว่าประกอบไปด้วย ต้นไม้เงินต้นไม้ทองอย่างละต้น และสิ่งของมีค่าอื่นๆ อีก⁷⁰ บันทึกของลาลูแบร์ (La Loubere) ทูตชาวฝรั่งเศสที่เดินทางมาอยุธยาสมัยสมเด็จพระนารายณ์ช่วงปี พ.ศ. 2230-2231 (ค.ศ. 1687-88) ก็ได้ยืนยันว่าปาตานีต้องส่งต้นไม้เงินต้นไม้ทองถวายกษัตริย์อยุธยาทุกสามปี⁷¹

ในช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 16 ถึงสิ้นคริสต์ศตวรรษที่ 17 ปาตานีมีศึกสงครามจำนวนมาก โดยมาก เป็นสงครามกับกองทัพที่อยุธยาส่งไป แต่ไม่เพียงแต่อยุธยาเท่านั้นที่ปาตานีทำสงครามด้วย ปาตานียังมี สงครามและความขัดแย้งกับดินแดนอื่นๆ ที่อยู่ใกล้เคียงและรัฐมลายูอื่นๆ ด้วยเช่นกัน⁷²

หลักฐานของไทยที่กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างรัฐปาตานีกับอยุธยาที่มีความขัดแย้งครั้งแรกคือ พระ ราชพงศาวดารอยุธยา⁷³ที่ได้กล่าวถึงสุลต่านมุดฮัฟฟาร์ ชาห์ (Sultan Mudhaffar Shah) ซึ่งสิ้นพระชนม์ใน

⁶⁷ Tome Pires, *The Suma Oriental*, translated and edited by A. Cortesao, London: Hakluyt Society, 1944.

⁶⁸ Ramli Ahmad, "Pergerakan Pembebasan Patani," p. 9.

⁶⁹ นิก อนุอาร์ นิก มะฮ์มุด, *ประวัติศาสตร์การต่อสู้อาณาจักรมลายูปาตานี 1785-1954*, อับดุลรอยะ ปาแนมาแล และ อัดลา กร หนะฮียาแหว (แปล). กรุงเทพฯ: ศูนย์มุสลิมศึกษา สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2554, หน้า 17. อนึ่ง ชื่อผู้ แต่งหนังสือเล่มนี้ในภาษามลายูหรือมาเลเซียคือ Nik Anuar Nik Mahmud ซึ่งควรจะถอดเสียงเป็นตัวเขียนไทยว่า นิก อันวาร นิก มะหมุด ไม่ใช่ นิก อนุอาร์ นิก มะฮ์มุด

⁷⁰ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, *รายงานสืบราชการเมืองปากใต้แลแหลมมลายู ร.ศ. 107*

⁷¹ ลาลูแบร์, *จดหมายเหตุลาลูแบร์*

⁷² ชูสิทธิ์ วิรุณหะ, *ตำราวิชาการฉบับย่อ สยาม-ปาตานีใน 'พื้นที่สี่เทา' บทวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ก่อนค.ศ. 1909 (พ.ศ. 2452)*, หน้า 51.

ค.ศ. 1564 หลังจากที่ยกทัพมาช่วยอยุธยาสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิทำสงครามกับพม่าคราวสงครามช้างเผือก (ค.ศ. 1563-1564) พงศาวดารไทยบันทึกว่าสุลต่านมุดฮัฟฟาร์ ซาห์ก่อกองกบฏโจมตีพระราชวังจนสมเด็จพระมหาจักรพรรดิต้องเสด็จหนีออกไปนอกพระราชวังเป็นการชั่วคราวขณะที่ขุนนางข้าราชการต่อสู้อันกระทั้งเอาชนะฝ่ายปัตตานีได้ ดังที่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ระบุว่า

“ขณะนั้นพระยาดานีศรีสุริยต่าน ยกทัพเรือยาหยับ 200 ลำเข้ามาช่วยราชการสงคราม ถึงทอดอยู่หน้าวัดกุฎบางกะจะ รุ่งขึ้นยกเข้ามาทอดอยู่ประตูชัย พระยาดานีศรีสุริยต่านได้ทีกลับเป็นกบฏ ก็ยกเข้าในพระราชวัง สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้าไม่ทันรู้เสด็จลงเรือพระที่นั่งศรีสักหลาดหนีไปเกาะมหาพราหมณ์ และเสนาบดีมนตรีมุขพร้อมกันเข้าในพระราชวัง สะพัดไล่ชาวตานีแตกฉานลงเรือรุดหน้าหนีไป ฝ่ายมุขมนตรีทั้งปวงก็ออกไปเชิญเสด็จสมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชพระเจ้าช้างเผือก เสด็จเข้าสู่พระราชนิเวศมหาสถาน”⁷⁴

ซึ่งสอดคล้องกับ พระราชพงศาวดารอยุธยาฉบับหลวงประเสริฐฯ ที่ได้บันทึกว่า

“...ครั้งนั้นพญาศรีสุลต่านพญาตานีมาช่วยการศึก พญาตานีนั้นเปนขบถและคุมชาวตานีทั้งปวงเข้าในพระราชวัง ครั้นแลเข้าในพระราชวังได้ เอาช้างเผือกมาขี้อยู่ ณ ท้องสนาม แล้วจึงลงช้างออกไป ณ ทางตะแลงแกง แลชาวพระนครเอาพวนชิงไว้ด้วยชาวตานีๆ นั้นตายมาก แลพญาตานีนั้นลงสำเภาหนีไปรอด”⁷⁵

ขณะที่ *Hikayat Patani, Sejarah Kerajaan Melayu Patani* (ประวัติราชอาณาจักรมลายูปะตานี) และ *Pergerakan Pembebasan Patani* ก็ได้ให้ข้อมูลถึงเหตุการณ์นี้ไว้เช่นกันว่าปัตตานีมีการติดต่อกับอยุธยา โดยในปีค.ศ. 1563 (พ.ศ. 2106) สุลต่านมุดฮัฟฟาร์ ซาห์ ได้นำกองทัพปัตตานีได้เดินทางไปยังอยุธยาเมื่อทราบข่าวว่าพม่ายกกองทัพมาตีเมืองสยาม โดยมีความตั้งใจที่จะตีอยุธยา จากสาเหตุครั้งที่พระองค์เสด็จเยือนอยุธยาแล้วกษัตริย์อยุธยาให้การต้อนรับไม่สมศักดิ์ศรี เมื่อสุลต่านมุดฮัฟฟาร์ ซาห์ นำกองทัพถึงอยุธยาแล้วเห็นว่าพม่ายกกำลังล้อมเมืองอยุธยาอย่างหนาแน่น ก็นำกำลังเข้าเข้าสู่ราชสำนักสยามทันที ทหาร

⁷³ พระราชพงศาวดารอยุธยาไม่ว่าจะเป็นฉบับหลวงประเสริฐฯ หรือ ฉบับพันจันทนุมาศต่างให้ข้อมูลตรงกัน

⁷⁴ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา, หน้า 101.

⁷⁵ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา, หน้า 411.

อยุธยาได้ต่อต้านกองทัพปัตตานี ทำให้ทหารปัตตานีต้องถอยทางเรือ และสุดท้ายปัตตานีเสด็จสวรรคตอย่างกะทันหันหลังจากที่ขบวนเรือออกไปถึงปากแม่น้ำพระยา⁷⁶

หลังจากเหตุการณ์ดังกล่าวความสัมพันธ์ระหว่างปัตตานีกับสยามก็เสื่อมทรามลง จนถึงสมัยรายาฮียา ในหนังสือเรื่อง *ประวัติศาสตร์อาณาจักรมลายูปัตตานี* ได้ให้ภาพว่าในยุคของรายาฮียา (ครองราชย์ ค.ศ. 1584-1616) อาณาจักรปัตตานีมีความเจริญรุ่งเรืองมาก มีคณะทูตานุทูตจากหลากหลายเมืองมาเชื่อมสัมพันธไมตรีกับปัตตานี รวมถึงญี่ปุ่นซึ่งก่อนหน้านี้ไม่เคยสนใจปัตตานีก็เริ่มให้ความสนใจและส่งคณะทูตมาที่ปัตตานี⁷⁷ สำหรับความสัมพันธ์กับอาณาจักรสยามนั้น อิบรอฮิมอธิบายว่า

“ส่วนความสัมพันธ์กับอาณาจักรสยามนั้นก็เพิ่มกระชับแน่นแฟ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมืองสายซึ่งตั้งอยู่ใกล้อาณาจักรปัตตานี ปรากฏว่ามีเรือสินค้าทั้งสองประเทศได้แล่นไปมาหาสู่กัน ชาวสยามได้มาค้าขายที่ปัตตานีและชาวปัตตานีก็ได้ไปทำการค้าที่เมืองสาย ขณะเดียวกันรายาปัตตานีและพระเจ้าแผ่นดินสยามต่างส่งคณะราชทูตกระชับสัมพันธไมตรีซึ่งกันและกัน”⁷⁸

จากข้อความที่ยกมานี้ชี้ให้เห็นว่าความสัมพันธ์กับสยามค่อนข้างเป็นมิตรและราบรื่น และยังมีความสัมพันธ์ที่ตั้งอยู่บนความเท่าเทียมกันได้ จากการที่ต่างฝ่ายต่างส่งคณะราชทูตไปมาซึ่งกันและกัน

แต่อย่างไรก็ตาม *ประวัติศาสตร์อาณาจักรมลายูปัตตานี* กล่าวว่าความรุ่งเรืองของอาณาจักรปัตตานีทำให้อาณาจักรอยุธยาคิดครอบครองปัตตานี ในปี ค.ศ. 1603 (พ.ศ. 2146) ในสมัยสมเด็จพระนเรศวร อยุธยาได้ส่งกองเรือมายังปัตตานี แต่รายาฮียาสามารถต้านทานการบุกของสยามได้และได้รับความช่วยเหลือด้านอาวุธและปืนใหญ่จากบรรดาพ่อค้าชาวยุโรป⁷⁹

หลักฐานบันทึกของ คริสตอฟ คาร์ล แฟร์นแบร์เกอร์ ชาวออสเตรีย ที่ได้เดินทางไปปัตตานีระบุว่าราวปี ค.ศ. 1624 (พ.ศ. 2167) ความสัมพันธ์ระหว่างปัตตานีกับสยามไม่สู้จะดีนัก โดยบันทึกบอกว่า

⁷⁶ A. Teeuw and D. K. Wyatt, trs., *Hikayat Patani*, 160-61. อิบรอฮิม ชุกรี (นามแฝง). *ประวัติศาสตร์อาณาจักรมลายูปัตตานี*, หะสัน หมัดหมาน และมะหามะซาคี เจ๊ะหะ (แปล). ดลมนรจ์ บากา (เรียบเรียง). ปัตตานี: โครงการจัดตั้งสถาบันสมุทรรัฐเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา, 2541, หน้า 13. และ Ramli Ahmad, “Pergerakan Pembebasan Patani,” p. 11.

⁷⁷ อิบรอฮิม ชุกรี (นามแฝง). *ประวัติศาสตร์อาณาจักรมลายูปัตตานี*, หน้า 15.

⁷⁸ อิบรอฮิม ชุกรี (นามแฝง). *ประวัติศาสตร์อาณาจักรมลายูปัตตานี*, หน้า 15. เน้นโดยผู้วิจัย

⁷⁹ อิบรอฮิม ชุกรี (นามแฝง). *ประวัติศาสตร์อาณาจักรมลายูปัตตานี*, หน้า 17.

“เมื่อข้าพเจ้าเดินทางมาถึงท่าเรือ ข้าพเจ้าก็รับรายงานตัวต่อนายท่าหรือจารินโญ ซึ่งมีหน้าที่เก็บภาษีจากเรือทุกลำที่เข้ามาจอด และแจ้งว่าข้าพเจ้านำสินค้าใดมาขายบ้าง จากนั้นนายท่าได้ขอให้ข้าพเจ้ากลับขึ้นเรือซึ่งข้าพเจ้าก็ปฏิบัติตามที่เขาบอก ในตอนนั้นเองนายท่าได้บอกกับข้าพเจ้าว่าใครก็ตามที่เดินทางมาจากสยามจะไม่ได้รับอนุญาตให้ขึ้นฝั่ง เพราะพระราชินี (แห่งราชอาณาจักรปัตตานี) และพระเจ้าแผ่นดินสยามไม่ได้มีสัมพันธไมตรีเป็นมิตรต่อกัน”⁸⁰

และ

“เมื่อหลายปีก่อนเกิดข้อพิพาทครั้งใหญ่ระหว่างราชอาณาจักรเบทาเนียน⁸¹กับสยาม ทำให้ทั้งสองราชอาณาจักรกลายเป็นศัตรูและทำสงครามรบราฆ่าฟันกัน พระราชินีของเบทาเนียนองค์ปัจจุบันขึ้นครองราชย์หลังจากพระสวามีของพระองค์สิ้นพระชนม์ ตอนนี้ทั้งสองอาณาจักรกลายเป็นศัตรูคู่อาฆาตกัน”⁸²

ข้อความที่ยกมานั้นนอกจากจะชี้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยากับปัตตานีไม่ได้เป็นมิตรกันในช่วงเวลาดังกล่าวแล้ว ยังมีความหมายว่าอยุธยาไม่ได้สามารถครอบครองหรือมีอำนาจเหนือปัตตานีได้ตลอดทุกช่วงเวลาในประวัติศาสตร์

ต่อมาในปี ค.ศ. 1632 (พ.ศ. 2175) ในสมัยรายาอูง (ครองราชย์ ค.ศ. 1624-1635) มีสงครามครั้งสำคัญที่ยาวนานกับอยุธยาซึ่งตรงกับสมัยพระเจ้าปราสาททอง แต่อยุธยาก็ไม่สามารถเอาชนะได้ ในขณะนั้นปัตตานีมีความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจและเป็นพันธมิตรกับยะโฮร์และโปรตุเกสที่มายึดมะละกา ปัตตานีสามารถต้านทานการปราบปรามของสยามได้หลายครั้ง

⁸⁰ เฮลมุท ลูคัส (บรรณาธิการ); จาริต ดิงศภัทย์ (บรรณาธิการร่วม), *คริสตอฟ คาร์ล แฟร์นแบร์เกอร์: ชาวออสเตรียคนแรกในปัตตานีและกรุงศรีอยุธยา พ.ศ. 2167-2168 (Christoph Carl Fernberger: the First Austrian in Patani and Ayudhya 1624-1625)*, อธิคม แสงไชย, มาเรีย ปรีเปรม และ ณรงค์ พันธ์พุมมี (แปล), กรุงเทพฯ: ศูนย์ยุโรปศึกษาแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2559, หน้า 176-77.

⁸¹ หมายถึงปัตตานี

⁸² เฮลมุท ลูคัส (บรรณาธิการ); จาริต ดิงศภัทย์ (บรรณาธิการร่วม), *คริสตอฟ คาร์ล แฟร์นแบร์เกอร์: ชาวออสเตรียคนแรกในปัตตานีและกรุงศรีอยุธยา พ.ศ. 2167-2168 (Christoph Carl Fernberger: the First Austrian in Patani and Ayudhya 1624-1625)*, 182.

ในขณะที่บันทึกของชาวต่างชาติระบุว่าปาตานีเป็นฝ่ายเริ่มรุกโดยโจมตีพัทลุงและสงขลาและยึดเรือสินค้าที่เดินทางจากอยุธยาจะไปปัตตานี แม้ว่าอยุธยาจะส่งชาวต่างชาติไปเป็นตัวแทนเจรจาในค.ศ. 1632 แต่ปาตานีก็ปฏิเสธที่จะเจรจาด้วย⁸³

Hikayat Patani ให้ข้อมูลว่าในค.ศ. 1633 มีหลักฐานระบุว่าปาตานียินดีจะให้ความช่วยเหลือด้านกำลังคนแก่ลูกชายของยามาดา⁸⁴ที่นครศรีธรรมราชให้ก่อกบฏต่อสยามด้วย⁸⁵ อยุธยาถึงส่งกองทัพกำลังพล 10,000 นายลงไปทำสงครามกับปาตานี แต่สำเร็จได้แค่ปราบความไม่สงบที่นครศรีธรรมราช ปีรุ่งขึ้นอยุธยาโจมตีปาตานีอีกครั้งโดยใช้กำลังคนจากนครศรีธรรมราช ตะนาวศรี เกดะห์ พัทลุง และทหารรับจ้างอื่นๆ รวมทั้งขอความช่วยเหลือจากต่างชาติด้วย ขณะที่ปาตานีได้รับความช่วยเหลือจากยะโฮร์และปาหัง⁸⁶ แต่อยุธยาก็ยังไม่สามารถเอาชนะปาตานีได้ในคราวนั้นจึงตั้งใจจะส่งทัพไปใหม่ในปีค.ศ. 1636 แต่รายาอูงสิ้นพระชนม์เสียก่อน รายากูนิงผู้ครองราชย์ต่อไม่ยอมทำสงครามกับอยุธยาจึงขอหย่าศึกและยอมอ่อนน้อมต่อสยามอีกครั้ง⁸⁷

Ramli Ahmad อธิบายว่าในปี ค.ศ. 1636 อยุธยาได้จัดเตรียมกองทัพใหญ่เพื่อมาตีปาตานี แต่ก่อนหน้าที่จะยกทัพมาโจมตี กษัตริย์อยุธยาได้ส่งสาส์นมายังรายากูนิงเพื่อขอให้ปาตานียอมอยู่ภายใต้อำนาจของอยุธยา ด้วยคำแนะนำจากพ่อค้าฮอลันดา รายากูนิงจึงยอมส่งสาส์นกลับไปพร้อมกับดอกไม้เงินดอกไม้ทองซึ่งเป็นเครื่องหมายว่าปาตานียอมรับอำนาจของอยุธยา⁸⁸

หลังจากนั้นก็ในช่วงที่ความขัดแย้งระหว่างปาตานีกับสยามสงบลงในช่วงทศวรรษ 1650 และ 1660 เมื่อสมเด็จพระนารายณ์สิ้นพระชนม์ในปีพ.ศ. 2231 (ค.ศ. 1688) ความขัดแย้งระหว่างปาตานีกับอยุธยาก็ปะทุขึ้นใหม่ ปาตานีโจมตีสงขลาในพ.ศ. 2232 (ค.ศ. 1689) ต่อมาในช่วงปีพ.ศ. 2234-2235 (ค.ศ. 1691-92) ปัตตานีต่อต้านอำนาจของอยุธยาอีกและอยุธยาได้เข้าโจมตีจนทำให้รายากูนิงต้องพาผู้คนหลบขึ้นไปอยู่บนภูเขาและพยายามโจมตีทัพสยามโดยทำให้แม่น้ำเป็นพิษ แต่ผลปรากฏว่าปัตตานีพ่ายแพ้และกลับมาส่ง

⁸³ *รวมบันทึกประวัติศาสตร์อยุธยาของฟาน ฟลิต (วัน วลีต)*, กรุงเทพฯ: โขติวงศ์ ปรีณัติ, 2546, หน้า 56.

⁸⁴ ยามาดาหรือออกญาเสนาภิมุขถูกราชสำนักอยุธยาส่งไปเป็นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชและถูกฆ่าตายเมื่อพ.ศ. 2172 (ค.ศ. 1629)

⁸⁵ A. Teeuw and D. K. Wyatt, trs., *Hikayat Patani: The Story of Patani*, p. 17.

⁸⁶ A. Teeuw and D. K. Wyatt, trs., *Hikayat Patani: The Story of Patani*, p. 17.

⁸⁷ A. Teeuw and D. K. Wyatt, trs., *Hikayat Patani: The Story of Patani*, p. 18.

⁸⁸ Ramli Ahmad, "Pergerakan Pembebasan Patani," pp. 12-13.

บรรณาการให้สยามอีกครั้ง หลังจากนั้นไม่ปรากฏการสู้รบระหว่างปัตตานีกับอยุธยาอีกจนกระทั่งอยุธยาเสียกรุงใน พ.ศ. 2310 (ค.ศ. 1767)⁸⁹

3.2 สนธิสัญญาแองโกล-สยามปี 1909

ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐปัตตานีกับอยุธยาดำเนินไปแบบลุ่มๆ ดอนๆ ตั้งแต่เกิดความรุนแรงขึ้นเมื่อคราวกองทัพปัตตานีไปช่วยอยุธยารบแล้วเกิดขัดแย้งกันจนนำไปสู่การปะทะที่ทำให้สุลต่านปัตตานีสิ้นพระชนม์ นับแต่นั้นมาความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับปัตตานีก็ตกต่ำลง ทำสงครามกันบ้างประปราย แต่เมื่อมีการผลัดแผ่นดินในอาณาจักรปัตตานีหลังการสวรรคตของรายากูนิง ปัตตานีก็เริ่มเสื่อมอำนาจ ประกอบกับอยุธยามีศึกสงครามกับพม่าทำให้ความหวังโยกย้ายพลต่อดินแดนทางตอนใต้ลดน้อยลงไป จนสมัยต้นรัตนโกสินทร์พ.ศ. 2328 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้ส่งกองทัพไปปราบปัตตานีซึ่งตรงกับสมัยของสุลต่านมูฮัมหมัด

หลังจากการยกทัพไปปราบปรามปัตตานี สยามสามารถควบคุมปัตตานีได้โดยให้ปัตตานีอยู่ภายใต้การควบคุมของเจ้าเมืองสงขลา ประเทศไทยได้แต่งตั้งผู้ปกครองเมืองปัตตานี ซึ่งหลังจากนั้นก็ได้มีการก่อกบฏโดยผู้นำเก่าเชื้อสายมลายูอยู่หลายครั้ง และบางครั้งเป็นผู้นำที่สยามแต่งตั้งให้เป็นผู้ปกครองปัตตานีเอง จนนำไปสู่การแยกเมืองปัตตานีออกเป็น 7 หัวเมือง ได้แก่ เมืองปัตตานี เมืองยะหริ่ง เมืองสายบุรี เมืองหนองจิก เมืองรามัน เมืองระแงะ และเมืองยะลา โดยมีเจ้าเมืองหรือพระยาเมืองดูแลแต่ละหัวเมือง

การแยกเมืองปัตตานีออกเป็น 7 หัวเมืองเกิดขึ้นเมื่อใด ยังเป็นประเด็นที่ยังมีความเห็นไม่ตรงกันในหมู่นักวิชาการ ทวีศักดิ์ ล้อมลิ้มกล่าวว่าเกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 1 เนื่องจากพระยาปัตตานีก่อการกบฏ ยกทัพขึ้นมาตีสงขลา แต่เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชและเจ้าเมืองสงขลาช่วยกันต้านทัพจากปัตตานีไว้ได้ ทำให้ทัพปัตตานีถอยไป รัชกาลที่ 1 จึงจัดระเบียบการปกครองหัวเมืองปัตตานีใหม่ โดยให้แบ่งแยกเป็น 7 หัวเมือง⁹⁰ สอดคล้องกับงานศึกษาของ ชวลีย์ ณ ถลาง ที่ให้ข้อมูลตรงกันว่ารัชกาลที่ 1 มีพระราชโองบายแบ่งปัตตานีออกเป็น 7 หัวเมืองเนื่องจากพระยาปัตตานีคิดก่อกบฏและในขณะนั้นบ้านเมืองปัตตานีไม่สงบสุข มีโจรผู้ร้ายชุกชุม จึงได้มีพระราชดำริแยกปัตตานีออกเป็น 7 หัวเมือง โดยแต่ละเมืองมีเจ้าเมืองปกครองเป็นอิสระแยกออกจาก

⁸⁹ ชวลีย์ ณ ถลาง, *ตำราวิชาการฉบับย่อ สยาม-ปัตตานีใน 'พื้นที่สีเทา'* บทวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ก่อนค.ศ. 1909 (พ.ศ. 2452), หน้า 53.

⁹⁰ ทวีศักดิ์ ล้อมลิ้ม, *ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับมลายูในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น*, หน้า 35-36.

กันโดยขึ้นตรงต่อเจ้าเมืองสงขลา⁹¹ กอบแก้ว สุวรรณทัต-เพียร ก็กล่าวว่าการแบ่งอาณาจักรปัตตานีออกเป็น 7 หัวเมืองเกิดในสมัยรัชกาลที่ 1⁹²

นอกจากนั้นแล้วยังมีนักวิชาการที่เสนอว่าการแบ่งการแบ่งหัวเมืองปัตตานีเกิดในสมัยรัชกาลที่ 2 ได้แก่ พรณงาม เเงาธรรมสาร⁹³ และ ทวีศักดิ์ เผือกสม⁹⁴ ในขณะที่หนังสือที่เขียนโดยกลุ่ม PULO ระบุว่า การแยกเมืองปัตตานีเป็น 7 เมืองเกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2413 (ค.ศ. 1870) ในสมัยรัชกาลที่ 4⁹⁵

การแบ่งปัตตานีออกเป็น 7 หัวเมืองถือเป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญของประวัติศาสตร์ปัตตานี นั่นคือการที่รัฐไทยเข้าไปควบคุมอำนาจทางการเมืองการปกครองโดยตรง ซึ่งต่างจากสมัยอยุธยาที่ไม่ได้มีการควบคุมในด้านการเมืองการปกครองโดยตรงแบบนี้ หลังการแบ่งปัตตานีออกเป็น 7 หัวเมืองก็เกิดการกบฏโดยพระยาเมืองต่างๆ ซึ่งทำให้ทางส่วนกลางต้องส่งกำลังไปปราบ

หลักฐานฝ่ายไทยมีมุมมองและถือว่า หัวเมืองทั้ง 7 เป็นหัวเมืองชั้นนอกของสยาม เป็นส่วนหนึ่งของสยาม ในขณะที่หัวเมืองทั้ง 7 มองตนเองว่าเป็น “หัวเมืองประเทศราช” และยังมี “พระราชา” ซึ่งมีอำนาจในการปกครองตนเอง

มุมมองนักวิชาการไทย ชูสิทธิ์ วิรุณหะเห็นว่าการแบ่งปัตตานีออกเป็น 7 หัวเมืองนั้น เกิดจากบริบทที่สำคัญของประการคือ ประการแรกคือ ความต้องการของสยามในการลดทอนอำนาจของปัตตานี และประการที่สอง คือสถานการณ์ในภูมิภาคที่การรุกคืบของอาณานิคมทำให้สยามต้องจัดระเบียบความสัมพันธ์และกระชับอำนาจให้มั่นคงขึ้น⁹⁶

⁹¹ ชวลีย์ ณ กลาง, *ประเทศราชสยามสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว*, กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ และ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2541, หน้า 66-67.

⁹² Kobkua Suwannathat-Pian, *Thai-Malay Relations: Traditional Intra-Regional Relations from the Seventeenth to the Early Twentieth Century*, Singapore: Oxford University Press, 1988, p. 161.

⁹³ ดู พรณงาม เเงาธรรมสาร, “การปกครองหัวเมืองภาคใต้ทั้ง 7 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว,” *วิทยานพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*, 2519, หน้า 23-27.

⁹⁴ ทวีศักดิ์ เผือกสม, “ณ ที่ซึ่งแสงเทียนสลับเลื่อน: ประวัติศาสตร์นิพนธ์ปัตตานีในสถานการณ์สู้รบ,” หน้า 89.

⁹⁵ The Central Committee, the Department of Information of the PULO, *Patani Case*, King Abdulaziz University, Press, 1981, p. 1.

⁹⁶ ชูสิทธิ์ วิรุณหะ, *ตำราวิชาการฉบับย่อ สยาม-ปัตตานีใน ‘พื้นที่สีเทา’ บทวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ก่อนค.ศ. 1909 (พ.ศ. 2452)*

การปรับเปลี่ยนนโยบายการปกครองต่อหัวเมืองมลายูในสมัยรัชกาลที่ 3 ที่สยามมอบอำนาจการบริหารให้อยู่ในการดูแลของผู้ปกครองมลายู โดยที่สยามไม่เข้าไปแทรกแซงกิจการภายในของเมืองต่างๆ ขอเพียงให้เจ้าเมืองมลายูทุกเมืองส่งเครื่องราชบรรณาการดอกไม้เงินดอกไม้ทองทุกๆ สามปีแก่กรุงเทพฯ พร้อมทั้งต้องรับปากว่าจะไม่ทรยศต่อสยาม

กรณีเจ้าแขกเจ็ดหัวเมือง พ.ศ. 2444-2445 (ค.ศ. 1901-1902)

เมื่อดินแดนแถบภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ซึ่งรวมถึงสยามเผชิญหน้ากับการคุกคามของลัทธิล่าอาณานิคมอย่างเข้มข้นขึ้นส่งผลต่อการปกครองหัวเมืองทางใต้ สยามปรับเปลี่ยนนโยบายการปกครองต่อหัวเมืองมลายูเนื่องจากการรุกรานของมหาอำนาจตะวันตกกำลังคุกคามและสร้างความหวาดกลัวให้กับสยาม สยามเกรงว่าหากสยามไม่กระชับอำนาจในการปกครองเหนือดินแดนหัวเมืองมลายู มหาอำนาจตะวันตกอาจจะเข้าครอบครองดินแดนดังกล่าวเสียเอง

ข้อตกลงสนธิสัญญาร่วมกันระหว่างอังกฤษและฝรั่งเศสในวันที่ 15 มกราคม ค.ศ. 1896 (พ.ศ. 2439) ยอมรับอธิปไตยของสยามเฉพาะบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาเท่านั้น แต่ไม่ได้มีการระบุถึงบรรดารัฐมลายูทางตอนเหนือ จึงทำให้สยามมีความกังวล Nik Anuar Nik Mahmud เสนอว่าข้อตกลงนี้ไม่ได้รับประกันความเป็นเอกราชและอธิปไตยของสยาม แต่ให้โอกาสสยามในการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการปกครองส่วนภูมิภาคแบบใหม่⁹⁷ อันนำไปสู่การปฏิรูปหัวเมืองมลายูในที่สุด

ในปีพ.ศ. 2439 (ค.ศ. 1896) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงดำริให้มีการปฏิรูปการปกครองหัวเมืองให้เป็นแบบมณฑลเทศาภิบาล มีการรวมหัวเมืองต่าง ๆ ให้เป็นหนึ่งเขตที่เรียกว่า “มณฑล” แต่ละมณฑลจะมีผู้ว่าราชการมณฑลที่เรียกว่า “ข้าหลวงเทศาภิบาล” เป็นผู้รับผิดชอบดูแลซึ่งขึ้นตรงต่อรัฐมนตรีกรมมหาดไทย ซึ่งเป็นการรวมศูนย์อำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง หมายความว่าเจ้าเมืองหัวเมืองมลายูจะไม่มีอำนาจในการปกครองตนเอง สยามมีนโยบายให้หัวเมืองปัตตานีทั้ง 7 อยู่ในความรับผิดชอบของมณฑลนครศรีธรรมราช ไทรบุรี ปัตตานี และสตูลให้รวมเป็นมณฑลไทรบุรี ส่วนกัณฑ์ตันและตรังกานูอยู่ในความดูแลของข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ต ซึ่งในขณะนั้นมีทั้งสิ้น 18 มณฑล การอำนาจของเจ้าเมืองโดยแต่งตั้งข้าหลวงใหญ่ที่เป็นคนสยามแทนบรรดาราชาเดิมนำไปสู่ความไม่พอใจของบรรดาเจ้าพระยาเมือง และนำไปสู่การต่อต้านตามมา

⁹⁷ Nik Anuar Nik Mahmud, *Sejarah Perjuangan Melayu Patani 1785-1954*, p. 26.

ในหนังสือ *ปาตานี...ประวัติศาสตร์และการเมืองในโลกมลายู* กล่าวว่าสยามได้ส่งข้าราชการและผู้สำเร็จราชการไปประจำหัวเมืองมลายูทั้งเจ็ด โดยที่ผู้สำเร็จราชการที่ถูกส่งไปนั้นไม่มีความรู้ทางภาษาและขนบธรรมเนียมของชาวมลายูเลย ทำให้เกิดปัญหาขึ้น โดยเฉพาะในปีตตานีผู้สำเร็จราชการคนแรกมีความขัดแย้งอย่างหนักกับเติงกูสุไลมานเจ้าเมืองปาตานี จนกระทั่งกรุงเทพฯ ต้องเรียกตัวกลับเป็นการด่วน ซึ่งในขณะที่สยามกำลังพิจารณาแต่งตั้งผู้สำเร็จราชการไปแทนคนเก่า เป็นช่วงเวลาเดียวกับที่สยามและอังกฤษตกลงทำอนุสัญญาฉบับขึ้นมา⁹⁸

ระเบียบการปกครองท้องที่ พ.ศ. 2442 (ค.ศ. 1899) ค่อยๆ ลิดรอนอำนาจของเจ้าเมืองมลายูลง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องการเก็บภาษี ผสมโรงกับการประพฤติปฏิบัติตัวของข้าราชการสยามที่ถูกส่งไป “ชาวมลายูจะต้องยืนร่วมในพิธีกรรมทางศาสนาพุทธต่อหน้ารูปเคารพ และข้าราชการสยามมักจะเรียกชาวมลายูปาตานีว่า “แขก” อันหมายถึงผู้มาเยือนหรือผู้มาอาศัย”⁹⁹ ชาวมลายูปาตานีเห็นว่าสยามได้พยายามทำลายวัฒนธรรมของชาวมลายูมุสลิมโดยการออกกฎหมายและกฎข้อบังคับต่าง ๆ ที่ขัดต่อหลักคุณธรรมในศาสนาอิสลาม พยายามนำพิธีกรรมของพุทธศาสนาเข้าไปในสังคมมลายูมุสลิม

ในปี พ.ศ. 2444 (ค.ศ. 1901) ประเทศไทยได้ออกกฎข้อบังคับสำหรับปกครองบริเวณเจ็ดหัวเมือง รศ. 120 (พ.ศ. 2444) เพื่อจัดวางแบบแผนวิธีการปกครองและตำแหน่งหน้าที่ราชการของหัวเมืองทั้ง 7 ให้เป็นระเบียบเรียบร้อยตามสมควรแก่กาลสมัย และเพื่อให้เกิดความสุขแก่อาณาประชาราษฎร์ทั่วไป¹⁰⁰ กระทรวงมหาดไทยได้รวมหัวเมืองทั้ง 7 เข้าด้วยกันเรียกว่า บริเวณเจ็ดหัวเมือง ให้อยู่ภายใต้การปกครองของข้าหลวงซึ่งเรียกว่า ข้าหลวงบริเวณ ประจำอยู่ที่เมืองปัตตานี

ปิยนาล บุนนาค ได้เสนอว่ากฎข้อบังคับสำหรับปกครองบริเวณเจ็ดหัวเมือง รศ. 120 (พ.ศ. 2444/ค.ศ. 1901) มีวัตถุประสงค์เพื่อให้การปกครองหัวเมืองทั้ง 7 เป็นไปด้วยความราบรื่น ทั้งยังเคารพต่อศาสนาและวัฒนธรรมอิสลาม แต่ผู้นำของหัวเมืองทั้ง 7 ไม่พอใจเพราะถูกลิดรอนอำนาจลงเนื่องจากส่วนกลางส่งข้าราชการไปปกครองตามระบบเทศาภิบาล บรรดาเจ้าพระยาเมืองจึงมีปฏิกริยาต่อต้านนโยบายดังกล่าว

⁹⁸ อารีฟิน บินจิ, อ. ลอแมน และ ชูชัยมีย์ อิสมาแอล, *ปาตานี...ประวัติศาสตร์และการเมืองในโลกมลายู*, หน้า 216-217.

⁹⁹ อารีฟิน บินจิ, อ. ลอแมน และ ชูชัยมีย์ อิสมาแอล, *ปาตานี...ประวัติศาสตร์และการเมืองในโลกมลายู*, หน้า 220-221.

¹⁰⁰ กองประสานราชการ กรมการปกครอง, *สิ่งที่น่ารู้เกี่ยวกับจังหวัดชายแดนภาคใต้ เอกสารประกอบการศึกษาอบรมภาษามลายูแก่ข้าราชการจังหวัดชายแดนภาคใต้* (พระนคร: โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น, 2512), หน้า 43. อ้างใน ปิยนาล บุนนาค, *นโยบายการปกครองของรัฐบาลต่อชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้* (พ.ศ. 2475 - 2516), กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546, หน้า 89.

โดยเฉพาะรายาเมืองปัตตานี สายบุรี และระแงะ และในที่สุดรายาทั้งสามก็ถูกรัฐบาลลงโทษด้วยการถูกถอดยศและเนรเทศ¹⁰¹

เต็งกูอับลูก กาดเอร์ กามารุดดีนเจ้าเมืองปาตานีได้คัดค้านนโยบายนี้ของประเทศไทย และได้ขอความช่วยเหลือไปยัง Sir Frank Swettenham ข้าหลวงใหญ่ปกครองอาณานิคมช่องแคบมลายูให้ช่วยปาตานีและรัฐมลายูอื่นๆ จากการรุกรานของสยาม แต่ Swettenham ไม่สามารถยื่นมือเข้าไปยุ่งได้เนื่องจากสัญญาฉบับปี 1897 ที่รับรู้ว่ปาตานีเป็นอาณานิคมของสยาม¹⁰²

เมื่อเต็งกูอับลูก กาดเอร์ กามารุดดีน ไม่สามารถฟังอังกฤษได้ จึงได้ประชุมกับเจ้าเมืองมลายูคนอื่นๆ และตกลงกันว่าจะก่อการกบฏต่อสยามในปลายปีพ.ศ. 2444 (ค.ศ. 1901) ได้มีการสังอาวุธ พวกเขาเชื่อว่าหากเกิดการกบฏที่ปาตานี ฝรั่งเศสจะโจมตีทางตะวันออกเฉียงเหนือของสยาม¹⁰³

ฝ่ายอังกฤษเมื่อทราบข่าวนี้ก็เกิดความกังวลอย่างยิ่ง เนื่องจากว่าหากเกิดความวุ่นวายขึ้นจะเป็นโอกาสให้ชาติยุโรปอื่นๆ เข้ามายุ่งเกี่ยวกับบริเวณดังกล่าวซึ่งจะส่งผลกระทบต่อดินแดนอาณานิคมมลายูของตน Swettenham จึงได้เจรจากับเต็งกูอับลูก กาดเอร์ กามารุดดีนที่สิงคโปร์เมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. 2444 (ค.ศ. 1901) และขอให้ เต็งกูอับลูก กาดเอร์ กามารุดดีนชะลอแผนการก่อนโดยให้สัญญาว่าจะช่วยแก้ปัญหาระหว่างปาตานีกับสยาม

ในเดือนเดียวกันนี้ สยามได้ส่งพระยาศรีสหเทพไปที่ปาตานีเพื่อพบเต็งกูอับลูกกอดเอร์ เจ้าเมืองปาตานี และได้สอบถามเหตุผลของความไม่พอใจของชาวปาตานีต่อผู้สำเร็จราชการที่ถูกส่งมาประจำปาตานี ซึ่งเจ้าเมืองปาตานีก็ได้ชี้แจงไปว่า การแต่งตั้งผู้สำเร็จราชการและข้าราชการสยามมาอยู่ที่ปาตานีและหัวเมืองมลายูอื่นๆ เป็นการลดทอนอำนาจและสถานะของเจ้าเมืองเดิม และก่อความเดือดร้อนให้กับประชาชนโดยเฉพาะในเรื่องการจัดเก็บภาษีและการเปลี่ยนแปลงทางด้านวัฒนธรรม วันรุ่งขึ้นพระยาศรีสหเทพได้เข้าพบเต็งกูอับลูกกอดเอร์อีกครั้ง และได้ขอให้เจ้าเมืองปาตานีลงนามในหนังสือที่พระยาศรีสหเทพอ้างว่า

¹⁰¹ ปิยนาด บุนนาค, *นโยบายการปกครองของรัฐบาลต่อชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ (พ.ศ. 2475 - 2516)*, หน้า 90.

¹⁰² Nik Anuar Nik Mahmud, "Perjanjian Bangkok (1909) dan Isu Ketinggalan Patani dan Implikasinya," *Majlis Wacana Warisan: 100 Tahun Perjanjian Bangkok 1909*, Auditorium Arkib Negara Malaysia, 12-13 Mei 2009, p. 3.

¹⁰³ Nik Anuar Nik Mahmud, "Perjanjian Bangkok (1909) dan Isu Ketinggalan Patani dan Implikasinya," p. 3.

“หนังสือฉบับนั้นเป็นคำร้องเรียนของเต็งกูอับดุลกอดเอร์ เพื่อจะนำเสนอต่อสมเด็จพระยา
ดำรงฯ รัฐมนตรีกรมมหาดไทยพิจารณา มิใช่เป็นเอกสารสัญญาและไม่มีข้อผูกพันใดๆ กับเต็ง
กูอับดุลกอดเอร์ แต่...เต็งกูอับดุลกอดเอร์ไม่ยินยอมลงนามในเอกสารนั้น และได้ขอให้ล่ามแปล
เป็นภาษามลายูเสียก่อน พระยาศรีสหเทพจึงได้จัดให้มีคนมาแปล และให้คำรับรองอีกว่าใน
หนังสือฉบับนั้นไม่ได้เกี่ยวกับสัญญาและมีข้อผูกมัดใดๆ หากจะมีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงขึ้น
ใหม่ก็สามารถจะทำได้ในภายหลัง เมื่อได้ฟังคำรับรองอย่างแข็งขันเช่นนั้น เต็งกูอับดุลกอดเอร์
จึงได้ยินยอมลงนามในเอกสารฉบับนั้น จากนั้นพระยาศรีสหเทพจึงได้ออกเดินทางไปยัง
สิงคโปร์ทันที”¹⁰⁴

แต่ทว่าเมื่อเต็งกูอับดุลกอดเอร์ให้เลขานุการของท่านแปลใหม่ พบว่าเอกสารดังกล่าวเป็นเอกสารที่ให้การ
ยอมรับปกครองตามระเบียบการบริหารราชการแผ่นดิน ร.ศ. 116 และเป็นกรยอมรับการแต่งตั้งปลัดเมือง
จากชาวสยามซึ่งเป็นผู้มีอำนาจเต็ม

พระยาศรีสหเทพได้กลับมาที่ปัตตานีอีกครั้ง และในวันที่ 13 พฤศจิกายน พ.ศ. 2444 (ค.ศ. 1901) ได้
มีการประชุมหารือกันในเรื่องรูปแบบการปกครองหัวเมืองมลายู แต่เต็งกูอับดุลกอดเอร์ไม่ยอมเข้าร่วมประชุม
ด้วย ก่อนเดินทางกลับกรุงเทพฯ พระยาศรีสหเทพได้เข้าพบเต็งกูอับดุลกอดเอร์ เพื่อให้ลงนามเห็นชอบแต่เต็งกู
อับดุลกอดเอร์ปฏิเสธไม่ยอมลงนาม และยังได้ทำหนังสือคัดค้านมอบให้พระยาศรีสหเทพเพื่อนำไปถวายแด่
รัชกาลที่ 5 แต่ทว่าทางกรุงเทพฯ ไม่ได้ให้ความสนใจต่อการคัดค้านดังกล่าว วันที่ 16 ธันวาคม พ.ศ. 2444
(ค.ศ. 1901) สยามได้ออกระเบียบบริหารราชการ 7 หัวเมืองมลายู (มณฑลปัตตานี) ร.ศ. 120

Swettenham ได้พบกับรัชกาลที่ 5 ที่สิงคโปร์ต้นปี พ.ศ. 2445 (ค.ศ. 1902) เขาได้หารือเรื่องปัญหา
หัวเมืองมลายูกับรัชกาลที่ 5 และได้เสนอทางแก้ปัญหาดังนี้

1. สยามถอนกำลังทหารจากปัตตานีและให้อำนาจการปกครองแก่เจ้าเมืองมลายู
2. สยามแต่งตั้งที่ปรึกษาชาวอังกฤษที่ปัตตานี
3. สยามให้อาณัติแก่อังกฤษในการเจรจากับเจ้าเมืองมลายูในกิจการภายนอกให้กับสยามด้วย
ข้อตกลงว่าสยามจะไม่แทรกแซงในกิจการภายในของปัตตานี

สยามได้ส่งผู้แทนพระองค์ คือพระยาศักดิ์เสนีย์ลงไปเจรจากับเจ้าเมืองมลายูเพื่อให้ลงนามยินยอม
เห็นชอบกับระเบียบการปกครองใหม่ พ.ศ. 2445 เจ้าเมืองคนอื่นๆ ยอมลงนาม แต่เต็งกูอับดุลกอดเอร์ กามารุด

¹⁰⁴ อารีฟิน บินจิ, อ. ลอแมน และ ซูฮัยมียี อิสมาแอล, *ปัตตานี...ประวัติศาสตร์และการเมืองในโลกมลายู*, หน้า 228-229.

ดิน ไม่ยอมลงนามในเอกสารสัญญา นำไปสู่การถูกควบคุมตัวและถูกกล่าวหาว่าเป็นกบฏ ถูกตัดสินจำคุกเป็นเวลา 10 ปี โดยนำตัวที่คุมขังที่จังหวัดพิษณุโลก¹⁰⁵

สำหรับรัฐไทยมองว่าการกระทำของเจ้าเมืองปัตตานีเป็นการก่อกบฏ เป็นการกระด้างกระเดื่องต่ออำนาจรัฐผู้ปกครอง

สำหรับชาวปัตตานีมองการที่รัฐไทยเข้าไปควบคุมปัตตานีแบบรวมศูนย์อำนาจเข้าส่วนกลางว่าทำให้**ปัตตานีสถิตินสถานะอำนาจแบบเดิม** อิบรอฮิม ชุกรี เขียนไว้ว่า

“ปีค.ศ. 1902 เป็นปีที่เมืองปะตานีสถิตินอำนาจอย่างสิ้นเชิง นั่นคือการสูญเสียอธิปไตยของบรรดารายาและชาวเมืองปะตานี สิทธิเสรีภาพและความเป็นเอกราชอยู่ใต้อำนาจของพระเจ้ากรุงสยามโดยสิ้นเชิง นับเป็นปีแห่งอัปยศที่สุดในประวัติศาสตร์เมืองปะตานี”¹⁰⁶

และฝ่ายปัตตานียังระบุการกระทำของสยามว่าเป็นการกระทำที่ใช้วิธีแข็งกร้าว นั่นคือการหลอกรายาปัตตานี เติงกู้อับดุลกอเดร์ กามารุดดิน ให้ไปที่สำนักงานกงมนตรีว่าจะมีการปรึกษาหารือ แต่เมื่อไปแล้วรายาปัตตานีกลับถูกจับกุมตัว และองคมนตรีได้นำเติงกู้อับดุลกอเดร์ กามารุดดินไปกรุงเทพฯ เพื่อให้รายาปัตตานีลงนามยินยอม แต่เติงกู้อับดุลกอเดร์ กามารุดดิน ไม่ยินยอมจึงถูกส่งตัวไปคุมขังที่พิษณุโลกเป็นเวลา 9 เดือน¹⁰⁷ หลังจากได้รับการปล่อยตัวในปีพ.ศ. 2448 (ค.ศ. 1905) เติงกู้อับดุล กาดเอร์ กามารุดดิน ได้กลับไปอยู่ที่ปัตตานี แล้วก็ได้อพยพไปอยู่ที่กลันตันในปีพ.ศ. 2458 (ค.ศ. 1915) และได้สิ้นพระชนม์ในปี พ.ศ. 2476 (ค.ศ. 1933)¹⁰⁸ PULO ได้วิเคราะห์ว่าความล้มเหลวในการต่อต้านของชาวมลายูปัตตานีเป็นผลจากปัจจัยสองประการได้แก่

¹⁰⁵ อารีฟิน บินจิ, อ. ลออแมน และ ชูฮัยมีย์ อิสมาแอล, *ปัตตานี...ประวัติศาสตร์และการเมืองในโลกมลายู*, หน้า 240.

¹⁰⁶ อิบรอฮิม ชุกรี, *ประวัติศาสตร์อาณาจักรมลายูปะตานี*, หน้า 43. อังใน ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, *ความรุนแรงกับการจัดการ “ความจริง”: ปัตตานีในรอบกึ่งศตวรรษ*, หน้า 89.

¹⁰⁷ อิบรอฮิม ชุกรี (นามแฝง), *ประวัติศาสตร์อาณาจักรมลายูปะตานี*, หน้า 43. Ramli Ahmad ระบุว่าเติงกู้อับดุลกอเดร์ กามารุดดินถูกคุมขังเป็นเวลา 2 ปี 9 เดือน, p. 19. ส่วน อารีฟิน บินจิ, อ. ลออแมน และ ชูฮัยมีย์ อิสมาแอล, *ปัตตานี...ประวัติศาสตร์และการเมืองในโลกมลายู*, ระบุว่า 27 เดือน, หน้า 246.

¹⁰⁸ อิบรอฮิม ชุกรี (นามแฝง), *ประวัติศาสตร์อาณาจักรมลายูปะตานี*, หน้า 42-43. และ Ramli Ahmad, “Pergerakan Pembebasan Patani,” p. 19. อารีฟิน บินจิ, อ. ลออแมน และ ชูฮัยมีย์ อิสมาแอล, *ปัตตานี...ประวัติศาสตร์และการเมืองในโลกมลายู*, ระบุว่า เติงกู้อับดุลกอเดร์ กามารุดดินกลับไปถึงปัตตานีปี พ.ศ. 2447 (ค.ศ. 1904) และในปี พ.ศ. 2449 (ค.ศ. 1906) ได้เดินทางออกจากปัตตานีไปยังกลันตันและฟานักที่กลันตันจนกระทั่งเสียชีวิต

ประการแรก ผู้นำและเชื้อพระวงศ์มลายูส่วนใหญ่ถูกจับและคุมขัง ประการที่สอง มหาอำนาจเจ้าอาณานิคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งคืออังกฤษเข้าข้างฝ่ายสยาม¹⁰⁹

เดช บุญนาค ได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ในตอนนี่ว่า

“สำหรับนักประวัติศาสตร์มลายู ปีพ.ศ. 2445 เป็นปีของการล่มสลายครั้งสุดท้ายของชาติปัตตานี เป็นการสูญเสียอำนาจอธิปไตยของรายนและการทำลายอธิราชของชาวมลายูในประเทศปัตตานีและการจำหน่ายสิทธิเสรีภาพ อิศรภาพของปัตตานีในมือของสยาม ปีนี้จึงเป็นปีสุดท้ายที่โชคร้ายที่สุดของประวัติศาสตร์ราชอาณาจักรมลายูปัตตานี”¹¹⁰

เดือนตุลาคม ค.ศ. 1902 อังกฤษยอมรับว่ารัฐมลายูทางเหนือเป็น “รัฐมลายูของสยาม”

Davies นักข่าวของ *Singapore Free Press* เรียกสัญญาฉบับนี้เป็น “จุดดำ” ในประวัติศาสตร์ชาวมลายูปัตตานี¹¹¹

Nik Anuar Nik Mahmud ได้กล่าวว่า

“สิ่งที่ตามมาภายหลังการ ‘ปล้นอำนาจ’ นั่นคือระบบบริหารรัฐมลายูที่มีแต่ความวุ่นวาย โกลาหล มีแต่ความโหดร้าย กงสุลอังกฤษที่สงขลาเห็นว่าคนมลายูปัตตานีถูกปกครองโดยระบอบการปกครองที่โหดร้าย เขากังวลว่าหากว่าความโหดร้ายนั้นดำเนินต่อไป ความวุ่นวายอย่างใหญ่หลวงจะเกิดขึ้นในดินแดนนั้น”¹¹²

แม้ว่าสยามจะสามารถคุมอำนาจเหนือรัฐมลายูทางตอนเหนือไว้ได้ แต่ก็ไม่มีหลักประกันว่าอำนาจนั้นจะมั่นคงยาวนาน ทางฝ่ายอังกฤษก็มีผู้ที่ต้องการให้อังกฤษปกครองดินแดนมลายูทางเหนือเพื่อความมั่นคงและปลอดภัย เมื่อเผชิญหน้ากับภัยคุกคามเช่นนั้น สยามจึงได้ตั้งที่ปรึกษาผู้เชี่ยวชาญด้านกฎหมายจากฮาร์เวิร์ด ได้แก่ศาสตราจารย์ Edward Strobel และ Jens Westengard หน้าที่ของสองผู้เชี่ยวชาญคือทำอย่างไรก็ได้

¹⁰⁹ Majlis Permesyaratan Rakyat Melayu Patani (The Patani Malay Consultative Congress), *Hidup Mati Bangsa Melayu Patani*. Barisan Bersatu Kemerdekaan Patani (Bersatu), 1997, p. 18.

¹¹⁰ เดช บุญนาค (เขียน) ภรณ์ กาญจนรัชฎิติ (แปล), *การปกครองระบบเทศาภิบาลของประเทศสยาม พ.ศ. 2435-2458*, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2548, หน้า 195.

¹¹¹ R. D. Davies, *Siam in the Malay Peninsula (A Short Account of the Position of Siam in the States of Kelantan, Patani, Legeh and Siam)*, Singapore: Fraser and Neave, Limited, Printers, 1902.

¹¹² Nik Anuar Nik Mahmud, “Perjanjian Bangkok (1909) dan Isu Ketinggalan Patani dan Implikasinya,” p. 4.

ให้สยามคงมีอำนาจเหนือรัฐมลายูทางเหนือโดยเฉพาะอย่างยิ่งปาตานี ไม่ให้ถูกยึดโดยอังกฤษหรือประเทศมหาอำนาจอื่นๆ หนึ่งในวิธีการเพื่อบรรลุเป้าหมายนี้คือการแบ่งแยกพื้นที่

Nik Anuar Nik Mahmud ได้อธิบายว่า

“ในการประชุมกับ Sir Ralph Paget ผู้แทนของอังกฤษที่กรุงเทพฯ Strobel ได้เสนอแผนการแบ่งภูมิภาครัฐมลายูทางเหนือ ข้าหลวงการต่างประเทศของอังกฤษเห็นด้วยกับข้อเสนอของ Strobel เพราะสอดคล้องกับความต้องการของอังกฤษที่จะขยายอิทธิพลไปจนถึงคอโคดกระ”

และ

“ในการประชุมกับ Strobel, Paget ได้เสนอให้สยามยกกรรมสิทธิ์มลายูทางเหนือทั้งหมดรวมถึงปาตานีให้แก่อังกฤษ ในความเห็นของ Paget ปาตานีเป็นรัฐที่ก่อให้เกิดปัญหากับสยาม ตั้งแต่ยุคก่อนหน้านั้นคนมลายูปาตานีไม่ต้องการอยู่ใต้อำนาจการปกครองของสยาม ซึ่งเห็นได้จากการต่อต้านสยามที่ปาตานี สถานการณ์ที่ปาตานีแย่งเมื่อสยามยกเลิกระบบราชาเดิมนอกจากนี้ประชาชนที่ปาตานีมีความคล้ายคลึงกับคนทางฝั่งกลันตัน ไม่ว่าจะเป็ในด้านวัฒนธรรม ภาษา และศาสนา”¹¹³

แต่ว่าข้อเสนอของ Paget ถูกปฏิเสธอย่างหนักแน่นโดย Strobel

ในที่สุดรัฐไทยก็สามารถจัดตั้งมณฑลปัตตานีได้สำเร็จในปีพ.ศ. 2449 (ค.ศ. 1906) มณฑลปัตตานีไม่ต้องขึ้นต่อมณฑลนครศรีธรรมราชอีกต่อไป หัวเมืองทั้ง 7 ถูกยุบรวมกันเป็น 4 เมือง โดยเมืองปัตตานี เมืองหนองจิก เมืองยะหริ่งถูกยุบรวมกันเป็นเมืองปัตตานี เมืองรามันกับเมืองยะลาถูกยุบรวมกันเป็นเมืองยะลา ส่วนเมืองระแงะกับเมืองสายบุรีคงไว้เช่นเดิม

อนึ่ง เหตุผลหรือข้ออ้างหนึ่งของรัฐไทยในการปฏิรูปการปกครองดินแดน 7 หัวเมืองหรือมณฑลปัตตานีคือความเดือดร้อนของราษฎรในหัวเมืองทั้ง 7 จากสภาพการปกครองที่มีเจ้าเมืองแบบเดิม ตัวอย่างเช่นในเมืองยะหริ่ง ราษฎรได้เข้าชื่อกันฟ้องร้องพระยาเยหริ่งต่อกรมการเมืองสงขลาเป็นจำนวนมากว่าได้รับความเดือดร้อนจากการปกครองของพระยาเยหริ่งตั้งตัวอย่างคำร้องของหนิควร ซึ่งเป็นหลานพระยาเยหริ่งกับว่า

¹¹³ Nik Anuar Nik Mahmud, “Perjanjian Bangkok (1909) dan Isu Ketinggalan Patani dan Implikasinya,” p. 5.

ไพร่ ร้องเรียนกล่าวโทษพระยาพะหริ่งและแม่กองว่า “...เข้าปล้นบ้านหนิควรและฆ่าบุตรภรรยาและบ่าวไพร่ และเก็บทรัพย์สมบัติไป...”¹¹⁴ นอกจากนี้ยังปรากฏความเดือดร้อนของราษฎรในเมืองอื่น ๆ ด้วยเช่นกัน

การปฏิรูปการปกครองในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือการตั้งอำนาจการปกครองจากหัวเมืองต่าง ๆ เข้าสู่ส่วนกลาง อันนำไปสู่การกระชับการควบคุมหัวเมืองปาดานีแบบเข้มข้นมากขึ้น ก่อให้เกิดปฏิกิริยาต่อต้านการกระชับอำนาจของสยามจากเจ้าเมืองปาดานีเดิม ซึ่งการตั้งอำนาจการปกครองเช่นนี้เกิดขึ้นกับพื้นที่ในภูมิภาคต่าง ๆ ไม่ใช่แค่เพียงพื้นที่หัวเมืองปาดานีแห่งเดียว และก็เกิดการต่อต้านขึ้นเช่นกัน เช่น เกิดขบถผู้มีบุญในภาคอีสาน และขบถเงี้ยวเมืองแพร่ในภาคเหนือ เป็นต้น

อาณานิคมกับสนธิสัญญาข้อตกลงเขตแดนระหว่างสยามกับอังกฤษ (Anglo-Siamese Treaty 1909) ปี พ.ศ. 2452 (ค.ศ. 1909)

ตั้งแต่ปีพ.ศ. 2445 (ค.ศ. 1902) ปัตตานีได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของรัฐไทยที่ถูกควบคุมและปกครองโดยกรุงเทพ ต่อมาสนธิสัญญากำหนดเขตแดนระหว่างสยามกับอังกฤษที่กระทำในปี พ.ศ. 2452 (ค.ศ. 1909) นำไปสู่การที่รัฐปาดานีถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของรัฐไทยอย่างเป็นทางการเมื่อฝ่ายสยามและอังกฤษได้กำหนดเขตแดนและยอมรับอำนาจในการปกครองเหนือดินแดนรัฐมลายูอย่างชัดเจน สนธิสัญญานี้บ่งชี้ว่าทำให้มณฑลปาดานีและสตูลกลายเป็นส่วนหนึ่งของรัฐไทย ในขณะที่กัลังตัน ตรังกานู เคดาห์ และเปอร์ลิสอยู่ในการปกครองของอังกฤษ กล่าวอีกอย่างหนึ่งได้ว่าสนธิสัญญาปี พ.ศ. 2452 (ค.ศ. 1909) ได้แบ่งแยกรัฐปาดานีจากรัฐมลายูอื่นๆ ในคาบสมุทรมลายู

สยามในทางสามแพร่งของข้าอำนาจ

การคุกคามและรุกคืบของจักรวรรดินิยมตะวันตกโดยเฉพาะอังกฤษและฝรั่งเศสส่งผลอย่างยิ่งต่อการดำเนินนโยบายการปกครองหัวเมืองต่างๆ ของสยาม วิกฤตการณ์ปากน้ำ ร.ศ. 112 เมื่อวันที่ 13 กรกฎาคม ค.ศ. 1893 ที่ฝรั่งเศสได้ส่งเรือรบ 2 ลำและเรือนำร่อง 1 ลำมาถึงกรุงเทพฯ และได้มีการปะทะกับทหารไทยเพื่อกดดันให้สยามเพิกถอนการอ้างสิทธิ์เหนือดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง ความขัดแย้งยุติลงเมื่อสยามยอมลงนามในสนธิสัญญา ค.ศ. 1893 ตามข้อเรียกร้องของฝรั่งเศส

¹¹⁴ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกราชรัชกาลที่ 5 ม.49/58 เจ้าพระยาพลเทพที่สมุหกลาโหมทูลกรมหมื่นสมมตอมรพันธ์ ที่ 152/15410 ลงวันที่ 24 ตุลาคม ร.ศ. 112 อ้างใน สมโชติ อ๋องสกุล, “การปฏิรูปการปกครองมณฑลปัตตานี (พ.ศ. 2449-2474),” ปริญญาณิพนธ์หลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2521, หน้า 87.

หลังจากนั้นอังกฤษและฝรั่งเศสตกลงทำปฏิญญาเมื่อวันที่ 15 มกราคม พ.ศ. 2439 (ค.ศ. 1896) เพื่อกำหนดให้ดินแดนตรงกลางระหว่างอาณานิคมของทั้งสองซึ่งคือสยามเป็นรัฐกันชน ซึ่งในปฏิญญาดังกล่าวไม่ได้มีข้อกำหนดถึงดินแดนภาคใต้และมลายู หมายความว่าไม่ได้มีการรับประกันว่าดินแดนดังกล่าวจะไม่ถูกยึด สยามกังวลกับข้อตกลงในปฏิญญานี้ เนื่องจากกลัวมหาอำนาจทั้งสองจะเข้าไปแทรกแซงดินแดนที่สยามถือว่าเป็นดินแดนที่อยู่ภายใต้อำนาจของสยาม สยามและอังกฤษจึงทำอนุสัญญาลับขึ้นในปี พ.ศ. 2440 (ค.ศ. 1897) อนุสัญญานี้กำหนดให้ดินแดนตั้งแต่เมืองบางสะพานจนสุดแหลมมลายูเป็นเขตอิทธิพลของอังกฤษ โดยสยามไม่อาจยกหรือโอนดินแดนส่วนนี้ให้แก่มหาอำนาจอื่นใด แลกกับการที่อังกฤษรับรองอธิปไตยในดินแดนส่วนนี้ให้สยามและรับปากที่จะร่วมกันต่อต้านมหาอำนาจอื่นใดที่จะเข้ามายึดหรือครอบครองดินแดนส่วนนี้¹¹⁵

สนธิสัญญาข้อตกลงเขตแดนระหว่างสยามกับอังกฤษ มีการลงนามกันเมื่อวันที่ 10 มีนาคม พ.ศ. 2452 (ค.ศ. 1909) และมีการแลกเปลี่ยนสัตยาบันที่กรุงลอนดอน วันที่ 9 กรกฎาคม พ.ศ. 2452 (ค.ศ. 1909) ระหว่างราล์ฟ พาเจ็ต (Ralph Paget) ทูตอังกฤษประจำกรุงเทพฯ เป็นผู้แทนอังกฤษ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระยามหาวชิราวุธ¹¹⁶ รัฐมนตรีกระทรวงต่างประเทศสยาม เป็นผู้แทนสยาม สำคัญของข้อตกลงคือการที่สยามต้องโอนสิทธิ์เหนือดินแดนมลายูได้แก่ กลันตัน ตรังกานู ไทรบุรี เปอร์ลิส และเกาะใกล้เคียงให้แก่อังกฤษเพื่อแลกกับการยกเลิกอนุสัญญาลับ ค.ศ. 1897 ยกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขตและเงินกู้สำหรับสร้างทางรถไฟสายใต้ของสยาม

ความไม่ลงรอยของสนธิสัญญานี้ส่งผลต่อการดำเนินนโยบายของประเทศไทยต่อปัตตานี ในทางตรงกันข้ามก็ส่งผลต่อการต่อต้านของชาวมลายูปาตานีอย่างต่อเนื่องเช่นกัน มุมมองรัฐไทยต่อสนธิสัญญานี้คือการที่มองว่าหัวเมืองปาตานีเป็นส่วนหนึ่งของรัฐไทย และการที่ไทยต้องยอมสละอำนาจเหนือดินแดนรัฐกลันตัน ตรังกานู ไทรบุรี และปลิศ นั่นคือการที่ไทยเสียดินแดนมลายูให้กับมหาอำนาจอังกฤษ และเป็นวาทกรรม “เสียดินแดน” เป็นวาทกรรมที่รัฐไทยใช้มาตลอด เมื่อก้าวถึงช่วงเวลาที่ยุทธศาสตร์หน้ากับลัทธิอาณานิคมและจำเป็นต้องใช้นโยบายดังกล่าวเนื่องจากถูกบีบโดยประเทศมหาอำนาจและเพื่อคงเอกราชของชาติเอาไว้

¹¹⁵ ฐนพงศ์ ลือจรรย์ชัย, *เสียดินแดนมลายู: ประวัติศาสตร์ชาติฉบับ Plot Twist*, กรุงเทพฯ: มติชน, 2562, หน้า 84.

¹¹⁶ ในหนังสือ *ปาตานี...ประวัติศาสตร์และการเมืองในโลกมลายู*, หน้า 248. ระบุนว่า หม่อมราชวงศ์ ทิววงศ์ วัชรการ รัฐมนตรีต่างประเทศสยาม ซึ่งน่าจะเป็นต้นทางในการอ้างอิงชื่อนี้ในบทความและเอกสารชิ้นอื่นๆ ที่กล่าวถึงเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์นี้

มุมมองปาตานีนั้น มีความเห็นว่าปาตานีไม่ได้ต้องการเป็นส่วนหนึ่งของรัฐไทย การลงนามในสนธิสัญญากำหนดเขตแดนระหว่างสยามกับอังกฤษกระทำโดยไม่ได้ถามความสมัครใจของชาวมลายูปาตานีเลย การกระทำของรัฐไทยเป็นการยึดปาตานีเป็นอาณานิคม ข้อสัญญาต่าง ๆ ในสนธิสัญญาไม่ได้มีประโยชน์ต่อชาวมลายูปาตานีเลย

หนังสือ *ปาตานี...ประวัติศาสตร์และการเมืองในโลกมลายู* ได้ระบุว่าสาระสำคัญของข้อตกลงมี 6 ข้อ “6. ข้อสุดท้าย อังกฤษสัญญาว่าจะไม่เข้ายุ่งเกี่ยวกับปัญหาทางการเมืองในดินแดนที่มอบให้กับสยาม เช่น สตูล และปาตานี * (ดูสนธิสัญญา สหราชอาณาจักรกับสยาม 1909 ใน ภาคผนวก 2)”¹¹⁷ อย่างไรก็ตาม ข้อความในสนธิสัญญาดังกล่าวไม่มีส่วนไหนที่มีความหมายเหมือนอย่างทีหนังสือเล่มนี้กล่าวถึง

Nik Anuar Nik Mahmud เสนอว่าสนธิสัญญาดังกล่าวมีนัยยะสำคัญอย่างยิ่งต่อความมั่นคงและเสถียรภาพในภูมิภาคนี้ ภายใต้สนธิสัญญานี้สยามตกลงที่จะยอมยกเลิกการอ้างสิทธิเหนือกลันตัน, ตรังกานู, เคดาห์ และเปอร์ลิส แต่อย่างไรก็ตามสนธิสัญญานี้ไม่ได้กล่าวอย่างตรง ๆ ถึงสถานะของปาตานี ซึ่งได้แก่จังหวัดปัตตานี, ยะลา, นราธิวาส และสตูลในปัจจุบัน

เติงกู้อับดุลกอเดร์ กามารุดดีนได้พยายามดำเนินการเรียกร้องดินแดนปาตานีกลับคืนมาโดยหวังจะฟื้นอังกฤษ แต่ทว่าไม่ประสบผลสำเร็จ

3.3 รัฐนิยมในสมัยจอมพล. ปิบูลสงคราม

การเปลี่ยนแปลงการปกครองพ.ศ. 2475 (ค.ศ. 1932) โดยกลุ่มนายทหารหนุ่มและข้าราชการพลเรือนภายใต้การนำของนายปรีดี พนมยงค์ และพระยาพหลพลพยุหเสนา เป็นการเปลี่ยนผ่านรัฐชาติไทยเข้าสู่รัฐสมัยใหม่ ในเหตุการณ์ครั้งนี้มีผู้นำมุสลิมจากกรุงเทพเข้าร่วมด้วย ได้แก่ นายแช่ม พรหมยงค์ หรือ หะยีซัมซุดดีน มุสต่อฟา (Haji Samsuddin Mustapha) และนายบรรจง ศรีจรูญ หรือ หะยีวาฮับ (Haji Wahab)

การเปลี่ยนแปลงการปกครองส่งผลต่อการจัดการการปกครองในหัวเมืองมลายู โดยมีการยกเลิกระบบเทศาภิบาลมาเป็นการปกครองส่วนภูมิภาค หัวเมืองมลายูทั้งเจ็ดแต่เดิมถูกเปลี่ยนเป็นจังหวัดชายแดนภาคใต้

¹¹⁷ อารีฟิน บินจิ, อ. ลอแมน และ ชูฮัยมีย์ อิสมาแอล, *ปาตานี...ประวัติศาสตร์และการเมืองในโลกมลายู*, หน้า 249.

สำหรับรัฐประชาชาติที่กำเนิดใหม่จำเป็นต้องมีการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของประชาชน ในช่วงแรกหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง รัฐบาลได้ประกาศนโยบายในการปกครองประเทศตามหลัก 6 ประการของคณะราษฎรที่มุ่งรักษาความเป็นเอกราชและความปลอดภัยในประเทศ รวมทั้งการให้ความสุขสมบูรณ์ของราษฎรในด้านเศรษฐกิจ การทำให้ราษฎรได้สิทธิเสมอภาคกันทางกฎหมาย เช่นเดียวกับการมีเสรีภาพและอิสรภาพ ตลอดจนการให้การศึกษาอย่างเต็มที่แก่ราษฎร¹¹⁸ ในตอนแรกการเปลี่ยนแปลงการปกครองดังกล่าวได้รับการสนับสนุนจากชาวมลายูมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้เพราะผู้ก่อการปฏิวัติได้นำเสนอรูปแบบการปกครองที่มีรัฐธรรมนูญที่ให้ความสำคัญกับเรื่องเสรีภาพและความเสมอภาคที่เท่าเทียมกันแก่ทุกคนในสังคม

อย่างไรก็ตามการปฏิวัติสยามได้นำไปสู่การที่ความรู้สึกชาตินิยมสยามเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะข้อความในรัฐธรรมนูญที่ระบุว่า สยามเป็นราชอาณาจักรหนึ่งเดียวและไม่สามารถแยกได้ ทำให้ผู้นำสยามใช้นโยบายการปกครองสยามโดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในด้านศาสนา เชื้อชาติ ภาษา และวัฒนธรรมของสยาม มุมมองของรัฐบาลคือนโยบายของรัฐนั้นใช้กับประชาชนทุกกลุ่มอย่างเสมอภาคกันไม่ว่าจะเป็นกลุ่มเชื้อชาติใด หรือศาสนาใด แต่สำหรับชาวมลายูมุสลิมซึ่งมีประวัติศาสตร์ ศาสนาและวัฒนธรรมแตกต่างอย่างชัดเจนจากประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศซึ่งเป็นชาวพุทธ ทำให้เกิดความรู้สึกว่านโยบายของรัฐบาลนั้นเป็นการทำลายอัตลักษณ์ของชาวมลายูมุสลิม ดังที่สุรินทร์ พิศสุวรรณ ได้วิพากษ์นโยบายของรัฐไทยที่มีต่อชาวมลายูมุสลิมในสมัยนั้นว่า

“นโยบายของคณะราษฎรทางการศึกษานั้นได้รับการปฏิบัติอย่างเต็มที่ ในระยะแรก การศึกษาภาษาไทยและหลักสูตรการประถมศึกษาของรัฐบาลถูกมองในแง่ร้ายเป็นนโยบายผสมกลมกลืนทำลายเอกลักษณ์ไปเสีย แลผมยังมีนโยบายเศรษฐกิจและการปกครองอื่นๆ ตามมา อาจจะทำให้ชาวมลายูมุสลิมต้องสูญเสียภาษาและวัฒนธรรมของตนไปเร็วยิ่งขึ้น”¹¹⁹

อย่างไรก็ตามนโยบายของรัฐที่ส่งผลต่ออัตลักษณ์ของชาวมลายูมุสลิมที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ทวีความเข้มข้นขึ้นในยุคสมัยรัฐบาลของจอมพลป. พิบูลสงคราม โดยเฉพาะในช่วงแรกที่จอมพลป. พิบูลสงคราม

¹¹⁸ รอง ศยามานนท์, *ประวัติศาสตร์ไทยในระบอบรัฐธรรมนูญ* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2520), หน้า 55-56. อ้างถึงใน ปิยนาด บุณนาค, *นโยบายการปกครองของรัฐบาลต่อชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้* (พ.ศ. 2475 - 2516), หน้า 97.

¹¹⁹ สุรินทร์ พิศสุวรรณ, *นโยบายประสมประสานชาวมลายูมุสลิมในประเทศไทยสมัยรัตนโกสินทร์*, กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2525, หน้า 5.

ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ระหว่างปี พ.ศ. 2481- 2487 ที่นโยบายต่างๆ ของรัฐบาลเน้นการสร้างชาติ ให้มีความสำคัญกับลัทธิชาตินิยมสยามอย่างยิ่ง

รัฐไทยในสมัยรัฐบาลจอมพลป. พิบูลสงคราม ระหว่างปี พ.ศ. 2481- 2487 เป็นยุคสร้างชาติ ชูลัทธิชาตินิยมไทย โดยใช้นโยบายสร้างชาติผ่านระบบการศึกษาภาคบังคับ รวมถึงในด้านวัฒนธรรม สังคม และกฎหมาย ก็ถูกใช้เพื่อเป็นเครื่องมือในการสร้างความรู้สึกชาตินิยมไทยผ่านนโยบายผสมกลมกลืน สำหรับการส่งเสริมการสร้างชาติในด้านวัฒนธรรม รัฐบาลได้ประกาศใช้รัฐนิยมจำนวน 12 ฉบับตั้งแต่ พ.ศ. 2482 – 2485 ซึ่งรัฐนิยมที่ส่งผลต่อชาวมลายูมุสลิมใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้มี 3 ฉบับได้แก่

รัฐนิยมฉบับที่ 3 เรื่องการเรียกชื่อชาวไทยซึ่งกำหนดให้เลิกการเรียกชาวไทยโดยชื่อที่ไม่ต้องตามเชื้อชาติและความนิยมของผู้ถูกเรียก แต่ให้ใช้คำว่า ไทย แก่ชาวไทยทั้งหมดโดยไม่แบ่งแยก รอง ศยามานนท์เสนอว่ารัฐบาลต้องการสร้างความเป็นปึกแผ่นมั่นคงของประเทศและความกลมเกลียวสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชนชาติไทยทั่วทุกภาคของประเทศ¹²⁰

รัฐนิยมฉบับที่ 9 เรื่องภาษาและหนังสือกับหน้าที่พลเมืองดี ซึ่งกำหนดให้ชนชาติไทยถือเป็นพลเมืองดีที่จะต้องศึกษาให้รู้หนังสือไทย

รัฐนิยมฉบับที่ 10 เรื่องเครื่องแต่งกายของประชาชนชาวไทย กำหนดให้คนไทยต้องแต่งกายตามที่รัฐบาลกำหนดไว้ว่าเป็นสุภาพชน

รัฐนิยามกำหนดไม่ให้ชาวมุสลิมสวมเครื่องแต่งกายแบบมุสลิม เพราะเป็นเครื่องแต่งกายที่ไม่สมควร ไม่เป็นอารยะ ห้ามไม่ให้สอนภาษามลายูในโรงเรียน ห้ามไม่ให้พูดภาษามลายูในการติดต่อราชการ ให้เปลี่ยนชื่อใหม่เป็นชื่อไทย ให้แต่งกายแบบไทย พูดภาษาไทยและใช้ประเพณีไทย ในพ.ศ. 2484 ยังได้มีการยกเลิกข้อยกเว้นเกี่ยวกับครอบครัวและมรดกสำหรับชาวไทยมุสลิมโดยให้ใช้กฎหมายแพ่งและพาณิชย์สำหรับชาวมลายูมุสลิม

รัฐนิยามที่ระบุเกี่ยวกับการแต่งกายแบบชาวมุสลิมว่าไม่สมควร ไม่เป็นอารยะ ที่จริงแล้วไม่ใช่เฉพาะการแต่งกายของชาวมุสลิม แต่ยังรวมถึงการแต่งกายในรูปแบบอื่นๆ ด้วยที่ถูกมองว่าไม่เป็นอารยะ เช่น การเปลือยอก เป็นต้น

¹²⁰ รอง ศยามานนท์, *ประวัติศาสตร์ไทยในระบอบรัฐธรรมนูญ*, หน้า 112. อ่างโน ปิยนาด บุนนาค, *นโยบายการปกครองของรัฐบาลต่อชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ (พ.ศ. 2475 - 2516)*, หน้า 101.

รัฐบาลได้ตั้งสภาวัฒนธรรมของรัฐบาลในปีพ.ศ. 2483 (ค.ศ. 1940) เพื่อสร้างความเข้าใจและเผยแพร่ชนบทธรรมเนียมประเพณีไทยที่เน้นความเป็นชาตินิยมไทยไปทั่วประเทศ

มุมมองรัฐไทย การใช้รัฐนิยมเป็นการสร้างชาติให้มีอารยะ ทำให้ชาติเจริญทัดเทียมนานาประเทศ

ในขณะที่ชาวปัตตานีนั้นมองว่าการประกาศใช้นโยบายรัฐนิยมและการตั้งสภาวัฒนธรรมของรัฐบาลส่งผลกระทบต่อชาวมลายูมุสลิมที่สี่จังหวัดภาคใต้ ถือเป็นกรเหยียบย่ำอัตลักษณ์ของชาวมลายูมุสลิม

“ประชาชนชาวมลายูที่อยู่ในจังหวัดปัตตานี ยะลา นราธิวาส และสตูลมีความรู้สึกว่าคุณค่าสิ่งเช่นนี้สร้างความเดือดร้อนให้แก่พวกเขาเป็นอย่างมาก เพราะชาวมลายูถูกห้ามไม่ให้แต่งกายตามวัฒนธรรมมลายู ห้ามไม่ให้ตั้งชื่อมลายู ห้ามพูดภาษามลายู และห้ามนับถือศาสนาอิสลาม นอกจากนั้น สภาวัฒนธรรมยังได้ออกคำสั่งห้ามใช้ภาษามลายูในสถานที่ราชการทุกแห่ง เจ้าหน้าที่ที่พูดภาษามลายูก็ถูกสั่งห้ามไม่ให้พูดกับชาวบ้านที่มาติดต่อราชการอย่างเด็ดขาด ดังนั้นชาวมลายูจำเป็นต้องรู้ภาษาไทยเพื่อใช้ติดต่อกับทางราชการ หากไม่แล้วก็จะต้องจ้างบุคคลอื่นที่พูดภาษาไทยได้ให้เป็นล่ามโดยไม่คำนึงว่าฐานะนั้นจะสำคัญหรือไม่

กฎหมายที่ออกโดยสภาวัฒนธรรมยังได้กำหนดอีกว่าศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติ ดังนั้นอิสลามจึงเป็นศาสนาที่ต้องห้าม นอกจากนี้แล้วกิจกรรมอะไรก็ตามที่เป็นการส่งเสริมศาสนาอิสลามเป็นที่ยกเว้นห้ามเช่นเดียวกัน ด้วยกฎหมายนี้ทำให้ชาวมลายูที่อำเภอสายบุรีถูกบังคับให้กราบไหว้พระพุทธรูป และพระพุทธรูปจะถูกตั้งตามโรงเรียนต่างๆ ซึ่งนักเรียนของโรงเรียนเหล่านี้เป็นมุสลิมก็จะถูกบังคับให้กราบไหว้

ข้าราชการมุสลิมซึ่งมีจำนวนน้อยนิดได้ถูกบังคับให้เปลี่ยนชื่อเป็นไทย และไม่มีโอกาสที่จะได้สัมผัสตำแหน่งราชการในระดับสูง ห้ามชาวมลายูไม่ให้ศึกษาในสถาบันทหารอีกด้วย

ปีค.ศ. 1941 กฎหมายที่ออกโดยสภาวัฒนธรรมได้ถูกบังคับใช้อย่างเคร่งครัดภายใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ส่วนเนื้อหาของกฎหมายได้กำหนดให้ชาวมลายูทุกคนต้องแต่งกายตามวัฒนธรรมของชาวตะวันตก ผู้ใดขัดขืนจะต้องถูกจับกุมและถูกลงโทษด้วยวิธีการต่างๆ บางครั้งตำรวจจะลงโทษชาวมลายูที่ขัดขืนด้วยการทำร้ายร่างกาย ซึ่งสร้างความไม่พอใจให้แก่ประชาชนเป็นอย่างมากโดยเฉพาะบรรดาปวงปราชญ์ (อูลามาอ) มีหลายครั้งหลายคราที่ตำรวจไทยได้ฉีกทำลายและเหยียบย่ำเสื่อคลุมยาวและผ้าโพกหัวของพวกเขาเสีย ส่วนผู้หญิง

มลายูที่สามเส้าแขนยาวและคลุมหัวนั้นจะถูกตำรวจสยามถีบและทุบตีด้วยด้ามปืนในขณะที่พวกเขากำลังจับจ่ายซื้อของที่ตลาด”¹²¹

ข้อความที่ยกมาสะท้อนความคับข้องหมองใจของคนมลายูในพื้นที่สี่จังหวัดชายแดนภาคใต้ที่มีต่อนโยบายชาตินิยมของรัฐบาลไทยในช่วงเวลาดังกล่าว

ในหนังสือ *ปาตานี...ประวัติศาสตร์และการเมืองในโลกมลายู* ก็ได้พูดถึงผลกระทบของการใช้นโยบายชาตินิยมไว้ว่า

“จากนโยบายชาตินิยมของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามได้ก่อให้เกิดความวุ่นวายเดือดร้อนแก่ชาวมลายูปาตานีเป็นการทั่วไป เติงกูบุตรา บินเติงกูอับลุมตอเลียบ บุตรชายอดีตเจ้าเมืองสายบุรีก็ถูกจับกุมฐานกระทำความผิดกฎหมายวัฒนธรรม ด้วยการนุ่งใส่รัง สวมหมวกกะปิเยาะไปละหมาดโดยไม่ยอมนุ่งกางเกง สวมหมวกแบบฝรั่ง จึงได้เป็นมูลเหตุที่ชาวมลายูเริ่มต้นต้านรัฐบาลไทย เริ่มก่อตัวมากขึ้นเนื่องจากนโยบายชาตินิยมดังกล่าวขัดต่อศาสนา วัฒนธรรมประเพณีของชาวมลายูมุสลิม”¹²²

Nik Anuar Nik Mahmud ได้เสนอว่า

“...การปฏิวัติสยามได้เพิ่มความรู้สึกชาตินิยมในกลุ่มชาวสยามที่จะกดขี่ชาวมลายู โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคสมัยที่รัฐอยู่ภายใต้รัฐบาลของจอมพล ป. พิบูลสงคราม 1938-1944 ที่ต้องการทำให้ชาวมลายูกลายเป็นคนสยาม และเปลี่ยนชาวมุสลิมให้เป็นชาวพุทธผ่านนโยบายชาตินิยม ส่งผลให้ชาวมลายูที่ปาตานีถูกกดขี่ ชาวมลายูที่ปาตานีไม่ได้รับการส่งเสริมให้ใส่ชุดตามจารีตความเชื่อของพวกเขา ไม่ได้รับอนุญาตให้ใช้ชื่อมลายู-อาหรับ ถูกบังคับให้เปลี่ยนชื่อเป็นชื่อสยาม พร้อมๆ กับไม่ได้รับอนุญาตให้ใช้ภาษามลายูและการเขียนแบบยาวี พวกเขาถูกบังคับให้แต่งกายตามแบบตะวันตกเช่นผู้ชายต้องสวมหมวก ส่วนผู้หญิงใส่ชุดกระโปรงยาวหรือกระโปรงสั้น.....รัฐบาลพิบูลสงครามได้ทำการเหยียดหยามชาวมลายูมุสลิมปาตานีที่นับ

¹²¹ อิบรอฮีม ชุกรี (นามแฝง), *ประวัติศาสตร์อาณาจักรมลายูปาตานี*, หน้า 47.

¹²² อารีฟิน บินจิ, อ. ลออแมน และ ชูฮัยมียี อิสมาแอล, *ปาตานี...ประวัติศาสตร์และการเมืองในโลกมลายู*, หน้า 259.

ถือศาสนาอิสลามด้วยการบังคับให้พวกเขาเคารพพระพุทธรูป ซึ่งทำให้ชาวมลายูปาตานีไม่สามารถอดทนได้อีกต่อไปจึงเลือกที่จะย้ายไปอยู่ที่รัฐกลันตัน”¹²³

ปิยนาด บุนนาค ได้เสนอว่าผลจากการใช้นโยบายรัฐนิยมผสมผสานชาวไทยมุสลิมของรัฐบาลจอมพลป. พิบูลสงคราม ถูกนำไปเป็นสิ่งปลุกเร้าความรู้สึกชาตินิยมในหมู่ชาวปัตตานีในการต่อสู้เพื่อเอกราชของชาวมลายูปัตตานีในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง¹²⁴

ในขณะที่สุรินทร์ พิศสุวรรณ เห็นว่า นโยบายของรัฐบาลจอมพลป. พิบูลสงครามเป็นนโยบายที่ใช้การบีบบังคับเพื่อผสมกลมกลืนทางเชื้อชาติและเป็นนโยบายที่ล้มเหลวอย่างสิ้นเชิง¹²⁵

ต่อมาในปีพ.ศ. 2487 (ค.ศ. 1944) รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ยกเลิกตำแหน่งตะโตะกะอูมิของจังหวัดปัตตานี ยะลา นราธิวาส และสตูล และยกเลิกการบังคับใช้กฎหมายอิสลามว่าด้วยมรดกและครอบครัวที่เคยได้รับอนุญาตให้บังคับใช้กับชาวมลายูมุสลิมใน 4 จังหวัดชายแดนใต้ก่อนหน้านี้

Nik Anuar Nik Mahmud กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ว่า

“...สาเหตุอื่นที่เป็นชนวนให้คนมลายูโกรธแค้นคือการที่รัฐภายใต้การนำของจอมพล ป. พิบูลสงครามพยายามทำลายระบบกฎหมายอิสลาม ตั้งแต่ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ดำเนินการปฏิรูปการบริหารการปกครอง ในส่วนกิจการที่เกี่ยวกับพิธีสมรสและทรัพย์สินมรดกได้รับการยกเว้นจากกฎหมายแห่งรัฐสยาม และได้มอบให้กับสำนักงานคณะกรรมการอิสลามในพื้นที่เป็นผู้ดำเนินการ แต่ในช่วงสมัยของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ข้อยกเว้นนี้ถูกยกเลิก ใน ค.ศ. 1944 ตำแหน่งดาโต๊ะยุติธรรมถูกยกเลิกไป ปัญหาทุกอย่างที่เกี่ยวข้องกับการแต่งงาน การหย่าร้างและทรัพย์สินมรดกจะต้องดำเนินการตามกฎหมายแพ่งและพาณิชย์”¹²⁶

¹²³ Nik Anuar Nik Mahmud, “Perjuangan Tengku Mahmood Mahyiddeen,” in Nik Anuar Nik Mahmud dan Mohd Zamberi A. Malek (eds.), *Tamadun dan Sosio-Politik Melayu Patani*, Kuala Lumpur: Persatuan Sejarah Malaysia, 2007, p. 124.

¹²⁴ ปิยนาด บุนนาค, *นโยบายการปกครองของรัฐบาลต่อชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ (พ.ศ. 2475 - 2516)*, หน้า 104.

¹²⁵ สุรินทร์ พิศสุวรรณ, เจื่อนใจทางการเมืองที่นำไปสู่การละเมิดสิทธิมนุษยชน, หน้า 19. อ้างใน ปิยนาด บุนนาค, *นโยบายการปกครองของรัฐบาลต่อชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ (พ.ศ. 2475 - 2516)*, หน้า 105.

¹²⁶ นิก อนุอาร์ นิก มะฮ์มุด, *ประวัติศาสตร์การต่อสู้อำนาจจักรมลายูปาตานี 1785-1954*, หน้า 73.

ต่อมาในปีพ.ศ. 2488 (ค.ศ. 1945) รัฐบาลได้มีการประกาศใช้พระราชกฤษฎีกาว่าด้วยการศาสนาปฐมภักดิ์ในกิจการศาสนาของชาวไทยมุสลิม พระราชกฤษฎีกานี้ก่อให้เกิดการจัดตั้งสถาบันหลายระดับเพื่อทำหน้าที่เชื่อมประสานระหว่างประชาคมมุสลิมกับรัฐบาล ประกอบด้วยสถาบันต่างๆ คือ ตำแหน่งจุฬาราชมนตรี สถาบันการศึกษาที่เป็นของมุสลิมภายใต้การบริหารของชาวมุสลิมเอง คณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย และกรรมการอิสลามประจำจังหวัดสำหรับจังหวัดที่มีประชากรผู้นับถือศาสนาอิสลามอยู่มาก¹²⁷ อย่างไรก็ตามพระราชกฤษฎีกาฉบับนี้ถูกวิจารณ์ว่า เน้นทัศนคติของรัฐบาลที่ต้องการให้ชาวมุสลิมกลายมาเป็นคนไทย โดยใช้คำว่า ประชาชนชาวไทยที่นับถืออิสลาม ในพระราชกฤษฎีกา

สุรินทร์ พิศสุวรรณ ได้แสดงความคิดเห็นต่อพระราชกฤษฎีกาฉบับนี้ว่า

“...ในแง่หนึ่ง รัฐบาลต้องการที่จะลบรอยบาดหมางซึ่งเกิดจากนโยบายรัฐนิยมของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ระหว่างปี พ.ศ. 2481-2487 แต่อีกแง่หนึ่งก็คือการเข้าไปมีส่วนควบคุมบทบาทของผู้นำศาสนาของชาวมุสลิมให้อยู่ภายใต้การดูแลของเจ้าหน้าที่ของรัฐอย่างใกล้ชิดยิ่งขึ้นนั่นเอง นับเป็นการนำเอานโยบายที่รัฐทำกับศาสนจักรหรือคณะสงฆ์มาปรับใช้กับชาวมุสลิมนั่นเอง”¹²⁸

ในขณะที่ปิยนาค บุณนาค เห็นว่า

“แม้จะเห็นด้วยกับ ดร. สุรินทร์เกี่ยวกับเหตุผลในการประกาศใช้พระราชกฤษฎีกานี้ แต่ผู้วิจัยก็เห็นว่ารัฐบาลได้ดำเนินนโยบายดังกล่าวอย่างเหมาะสมกับสถานการณ์และความเป็นไปได้ในขณะนั้น กับทั้งเป็นหน้าที่โดยตรงของรัฐบาลที่จะต้องให้ความอุปถัมภ์ผู้นับถือศาสนาอิสลามอย่างใกล้ชิดเพื่อความเป็นปึกแผ่นภายในประเทศ แม้จะถูมองว่าเป็นการควบคุมก็ตาม”¹²⁹

ต่อมาในปี พ.ศ. 2489 (ค.ศ. 1946) นอกจากการประกาศใช้พระราชกฤษฎีกาว่าด้วยการศาสนาปฐมภักดิ์ฝ่ายอิสลาม พุทธศักราช 2488 แล้ว รัฐบาลยังได้ออกประกาศใช้พระราชบัญญัติว่าด้วยการใช้กฎหมายอิสลาม

¹²⁷ “พระราชกฤษฎีกาว่าด้วยการศาสนาปฐมภักดิ์ฝ่ายอิสลาม พุทธศักราช 2488”, ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม 62 ตอนที่ 26 ลงวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2488. อ้างใน ปิยนาค บุณนาค, *นโยบายการปกครองของรัฐบาลต่อชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ (พ.ศ. 2475 - 2516)*, หน้า 115.

¹²⁸ สุรินทร์ พิศสุวรรณ, *นโยบายประสมประสานชาวมุสลิมในประเทศไทยสมัยรัตนโกสินทร์*, หน้า 11.

¹²⁹ ปิยนาค บุณนาค, *นโยบายการปกครองของรัฐบาลต่อชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ (พ.ศ. 2475 - 2516)*, หน้า 117.

ในเขตจังหวัดปัตตานี นราธิวาส ยะลา และสตูล พุทธศักราช 2489 เพื่อแก้ไขการที่รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ยกเลิกตำแหน่งคอะโต๊ะกือของจังหวัดปัตตานี ยะลา นราธิวาส และสตูล และยกเลิกการบังคับใช้กฎหมายอิสลามว่าด้วยมรดกและครอบครัวเมื่อปี พ.ศ. 2487 แต่อย่างไรก็ตาม นโยบายนี้ไม่ได้รับความร่วมมือจากบรรดาผู้นำศาสนาส่วนใหญ่

ข้อเสนอ 7 ประการของหะยีสุหลง: วีรบุรุษหรือกบฏ

“รัฐไทยอยากเหยียบฮัจยีสุหลง¹³⁰ให้จมดิน ไม่อยากให้พูดอะไรเกี่ยวกับฮัจยีสุหลงทั้งนั้น นี่คือรัฐไทย ตั้งแต่ต้นมาจนถึงทุกวันนี้ รัฐไทยก็มองอย่างนี้ ก็เลยแก้ปัญหาไม่ได้”¹³¹

เด่น โต๊ะมีนา

ภายหลังจากที่สยามมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางการเมืองครั้งใหญ่ รวมถึงในพื้นที่ชายแดนใต้ มีการออกกฎหมายควบคุมหลายฉบับที่ส่งผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตของชาวมุสลิมที่ปาตานี หะยีสุหลงจึงได้เสนอข้อเสนอ 7 ประการแก่รัฐบาล แต่ทว่ารัฐบาลมองว่าสิ่งที่หะยีสุหลงเรียกร้องนั้นเป็นการก่อกบฏ และหะยีสุหลงถูกดำเนินคดี แม้ว่าจะได้รับการปล่อยตัวแต่ในเวลาต่อมา ในปีพ.ศ. 2497 (ค.ศ. 1954) หะยีสุหลงได้หายตัวไป ซึ่งชาวบ้านเชื่อกันว่าเจ้าหน้าที่รัฐเป็นผู้อยู่เบื้องหลังการหายตัวไปของหะยีสุหลง

พ.ศ. 2488 (ค.ศ. 1945) หลังสงครามโลกครั้งที่สองยุติลงเมื่อญี่ปุ่นประกาศยอมแพ้สงคราม จอมพล ป. พิบูลสงครามที่ร่วมมือกับญี่ปุ่นสูญเสียตำแหน่งนายกรัฐมนตรี นายควง อภัยวงศ์ ได้รับการแต่งตั้งเป็นนายกรัฐมนตรีโดยปรีดี พนมยงค์ และในเดือนมิถุนายน ปีเดียวกันนั่นเอง นายควง ได้แต่งตั้งนายแช่ม พรหมยงค์ เป็นจุฬาราชมนตรี วันที่ 30 กรกฎาคม พ.ศ. 2488 (ค.ศ. 1945) แต่งตั้งหะยีสุหลงเป็นประธานคณะกรรมการกลางอิสลามปัตตานี

หะยีสุหลง เกิดที่หมู่บ้านอาเนาะรู จังหวัดปัตตานีเมื่อปี ค.ศ. 1895 ท่านเป็นเหลนของด่วน มีนา หรือ หะยี ชัยนัล อบิดิน บิน มุฮัมหมัด (Haji Zainal Abidin bin Muhammad) ซึ่งเป็นนักวิชาการสอนศาสนาที่มีชื่อเสียงท่านหนึ่ง หะยีสุหลงได้รับการศึกษาเบื้องต้นที่โรงเรียนปอเนาะ เมื่ออายุได้ 12 ปี หะยีสุหลงถูกส่งตัวไปศึกษาต่อที่เมกะห์ หะยีสุหลงกลับมายังปัตตานีในค.ศ. 1924 และได้เริ่มอาชีพครูสอนศาสนาที่บ้านเกิด

¹³⁰ สกัดตามต้นฉบับ

¹³¹ ทวีพร คุ่มเมธา, “ชาวปาตานีรำลึก 61 ปีการหายสาบสูญ ฮัจยีสุหลง โต๊ะมีนา; รัฐไทยสออดกในการแก้ปัญหา 3 จังหวัด,” ประชาไท, <https://prachatai.com/journal/2015/08/60842> (เข้าถึงเมื่อวันที่ 13 สิงหาคม 2562).

หะยีสุหลงยังได้ริเริ่มกิจกรรมทางด้านสังคมต่างๆ มากมาย จนกลายเป็นคนที่ชาวบ้านในพื้นที่เคราพ นับถือ ทางการจึงมักเข้าไปหาเพื่อขอคำแนะนำชี้แนะหรือขอการสนับสนุนจากหะยีสุหลงหากจะทำให้ให้การ ดำเนินนโยบายเป็นไปอย่างราบรื่น¹³²

จากการประท้วงของชาวบ้านบะลุกาสาเมาะและการเรียกร้องของผู้นำจังหวัดปัตตานี นายกรัฐมนตรี หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์จึงตกลงจะส่งคณะผู้ตรวจการณเพื่อศึกษาพื้นที่ 4 จังหวัดภาคใต้ คณะนำโดยนาย ประกอบ บุญประสบ เทศาภิบาลหัวเมืองฝ่ายใต้ โดยมีจุฬาราชมนตรี แชม พรหมยงค์ และนายอัปดุลเลาะห์ หลัง ปูเต๊ะ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดสตูลร่วมด้วย คณะผู้ตรวจราชการเดินทางมาถึงปัตตานีเมื่อวันที่ 3 มิถุนายน ค.ศ. 1947

ก่อนที่คณะผู้ตรวจราชการจะเดินทางมาถึงปัตตานี หะยีสุหลงได้ประชุมกับบรรดาคณะกรรมการ อิสลาม ผู้นำศาสนา และผู้นำต่างๆ ในปัตตานี เมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2490 (ค.ศ. 1947) มีผู้เข้าร่วม ประชุมประมาณ 100 คนเศษ¹³³ เพื่อรวบรวมความต้องการและข้อเสนอจากสังคมมุสลิมปาตานีที่จะเสนอให้ คณะผู้ตรวจราชการดังกล่าว และผลของการประชุม หะยีสุหลง ได้ยื่นหนังสือเรียกร้องผ่านคณะผู้ตรวจ ราชการให้รัฐบาลสนองความต้องการของชาวมลายูซึ่งมี 7 ประการ ดังต่อไปนี้

1. รัฐบาลต้องแต่งตั้งบุคคลคนหนึ่งที่ได้รับเลือกจากประชาชนเพื่อดำรงตำแหน่งสูงสุดและมีอำนาจ ในการปกครอง 4 จังหวัดนี้ คือ ปัตตานี ยะลา นราธิวาส และสตูล บุคคลผู้นี้จะต้องเป็นมุสลิมที่ เกิดในจังหวัดใดจังหวัดหนึ่งของ 4 จังหวัดนี้และตำแหน่งนี้จะต้องเป็นตลอดชีพ
2. ภาษาอารบิกและรายได้ต่างๆ ที่เก็บได้จาก 4 จังหวัดนี้จะต้องนำมาใช้เพื่อให้เกิดประโยชน์ภายใน พื้นที่นี้เท่านั้น
3. รัฐบาลจะต้องจัดให้มีการเรียนการสอนวิชาภาษามลายูในโรงเรียนประถมศึกษาตั้งแต่ชั้นปีที่ 1 ถึง ปีที่ 4
4. ข้าราชการที่จะปฏิบัติหน้าที่ใน 4 จังหวัดนี้จะต้องเป็นมุสลิมที่เกิดในพื้นที่จำนวน 80 เปอร์เซ็นต์
5. รัฐบาลจะต้องใช้ภาษามลายูควบคู่กับภาษาสยามเพื่อติดต่อราชการในพื้นที่
6. รัฐบาลจะต้องให้อำนาจแก่คณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดเพื่อออกกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับ อิสลามโดยมีบุคคลตามข้อ 1 ให้การยินยอม

¹³² นิก อนุอาร์ นิก มะฮ์มุด, *ประวัติศาสตร์การต่อสู้อาณานิคมมลายูปาตานี 1785-1954*, หน้า 75.

¹³³ อารีฟิน บินจิ, อ. ลออแมน และ ซูฮัยมีย์ อิสมาแอล, *ปาตานี...ประวัติศาสตร์และการเมืองในโลกมลายู* ระบุว่าเป็นการ ประชุมประจำปีของสมาคมสมาจักรปัตตานี, หน้า 285.

7. รัฐบาลจะต้องจัดตั้งศาลอิสลามใน 4 จังหวัดนี้โดยมีอำนาจเด็ดขาดในการพิจารณาตัดสินที่เกี่ยวกับการแต่งงานและมรดกซึ่งมีมุสลิมเป็นคู่กรณี¹³⁴

งานของ Ramli Ahmad ได้กล่าวถึงผู้ยื่นข้อเสนอ 7 ประการสามคน คือ Haji Sulong Abdul Kadir, Wan Othman, Haji Ishak dan Wan Ahmad¹³⁵ ไม่ได้มีเฉพาะแค่หะยีสุหลงเป็นคนเดียว และข้อเสนอ 7 ประการในภาษามลายูเขียนด้วยอักษรโรมันความว่า

- (i) Hendaklah Kerajaan Siam Thai mengadakan seorang yang berjawatan tinggi dengan berkuasa penuh memerintah atas empat wilayah iaitu Patani, Yata, Narathiwat dan Satul, yang dilantik daripada seorang (Melayu) Islam yang diperanakkan dalam salah satu wilayah ini dengan dipilih oleh rakyat jelata sendiri. Orang yang memegang jawatan ini hendaklah dikekalkan selama-lamanya dengan tidak bertukur ganti;
- (ii) Sekalian hasil mahsol yang didapati dalam empat wilayah ini hendaklah dibelanjakan untuknya semata-mata;
- (iii) Hendaklah kerajaan mengadakan pelajaran bahasa Melayu dalam sekolah-sekolah di empat wilayah hingga sampai darjah empat;
- (iv) Pegawai-pegawai kerajaan dalam empat wilayah hendaklah 80% jumlahnya daripada orang-orang Islam yang diperanakkan dalam wilayah-wilayah ini;
- (v) Hendaklah kerajaan menggunakan Bahasa Melayu dalam pejabat kerajaan bersama-sama dengan bahasa Siam;
- (vi) Hendaklah kerajaan membenarkan Majlis Ugama Islam mengeluarkan undang-undang sendiri yang bekenaan dengan adat-istiadat Ugama Islam dengna perstujuan orang yang berjawatan tinggi itu;
- (vii) Hendaklah kerajaan mengasingkan Mahkamah Shariah daripada mahkamah kerajaan yang ada dalam wilayah itu, dan berkuasa menghukum perbicarannya dengan bebas.¹³⁶

¹³⁴ อิบรอฮีม ชุกกรี (นามแฝง), *ประวัติราชอาณาจักกรมมลายูปัตตานี*, หน้า 51-52.

¹³⁵ Ramli Ahmad, "Pergerakan Pembebasan Patani," p. 44.

ข้อเรียกร้อง 7 ประกาศของหะยีสุหลงเป็นหนึ่งในเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ปาตานีที่ยังคงมีข้อถกเถียงที่ไม่ลงรอยกันมากที่สุดเหตุการณ์หนึ่ง โดยเฉพาะต่อสถานะหรือภาพจำต่อหะยีสุหลงของสังคมไทย

มุมมองรัฐไทยคือมองว่า ข้อเรียกร้องของหะยีสุหลงเป็นการก่อกบฏ ทำลายอำนาจอรัฐ ต้องการเปลี่ยนแปลงอำนาจการปกครองของรัฐไทย ซึ่งเป็นสิ่งที่รัฐไทยยอมรับไม่ได้

นันทวรรณ กุ์สว่าง มีความเห็นสอดคล้องกับมุมมองของรัฐไทยว่า

“แม้จะมีได้กล่าวอย่างตรงไปตรงมาก็ตาม แต่จะเห็นได้ว่าจุดมุ่งหมายสูงสุดของข้อเรียกร้อง 7 ประการดังกล่าวแล้วคือการฟื้นฟูดินแดนทั้ง 4 จังหวัดให้เป็นรัฐอิสระรัฐหนึ่งใต้การปกครองของคนในท้องถิ่นนั่นเอง”¹³⁷

ในขณะที่มุมมองที่เอนเอียงไปทางปาตานีเห็นว่าข้อเสนอหะยีสุหลงเป็นเพียงความต้องการที่จะให้ชาวมลายูมุสลิมที่ปัตตานีได้มีวิถีชีวิตที่สอดคล้องกับหลักความเชื่อทางศาสนา

สุรินทร์ พิศสุวรรณ กล่าวว่า

“จะเห็นได้ว่าสิ่งที่หะยีสุหลงเสนอนั้นคือการจัดตั้งดินแดนที่มีความเป็นตัวของตัวเองในทางวัฒนธรรมเท่านั้น ไม่ใช่การแบ่งแยกทางการเมืองอย่างเด็ดขาดในความคิดของหะยีสุหลง ข้อเสนอทั้ง 7 ข้อเป็นเงื่อนไขต่ำสุดที่ชาวมลายูมุสลิมต้องการ ถ้าหากพวกเขาจะรักษาเอกลักษณ์ทางภาษา ศาสนา และวัฒนธรรมของตนเอาไว้ให้ได้”¹³⁸

หนังสือ *ปาตานี: ประวัติศาสตร์และการเมืองในโลกมลายู* กล่าวถึงข้อเรียกร้อง 7 ประการว่า

“ข้อเรียกร้องดังกล่าวของท่านหะยีสุหลงไม่มีเจตนาที่จะฝ่าฝืนต่อกฎหมายรัฐธรรมนูญของรัฐบาลไทยหรือเจตนาจะแบ่งแยกการปกครองสี่จังหวัดออกไป แต่เป็นการแก้ไขปัญหาคความเดือดร้อนของประชาชนทางด้านเศรษฐกิจหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 และการปฏิบัติโดยมิชอบจากเจ้าหน้าที่รัฐในขณะนั้น”¹³⁹

¹³⁶ Ramli Ahmad, “Pergerakan Pembebasan Patani,” p. 44-45.

¹³⁷ นันทวรรณ กุ์สว่าง, *ปัญหาชาวไทยมุสลิมในสี่จังหวัดภาคใต้*, หน้า 16. อ้างใน ปิยนาด บุนนาค, *นโยบายการปกครองของรัฐบาลต่อชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ (พ.ศ. 2475 - 2516)*, หน้า 121.

¹³⁸ สุรินทร์ พิศสุวรรณ, *นโยบายประสมประสานชาวมลายูมุสลิมในประเทศไทยสมัยรัตนโกสินทร์*, หน้า 18.

¹³⁹ อารีฟิน บินจิ, อ. ลออแมน และ ซูฮัยมีย์ อิสมาแอล, *ปาตานี... ประวัติศาสตร์และการเมืองในโลกมลายู*, หน้า 286.

สารนิพนธ์ของ Ramli Ahmad เสนอว่าหะยีสูลงไม่ได้ต้องการจะตั้งรัฐอิสลาม หากแต่ว่าต้องการให้ความสำคัญกับศาสนาอิสลามเท่านั้น โดย Ramli Ahmad อ้างอิงจากงาน *Sejarah Kerajaan Melayu Patani* และคำแถลงการณ์ของ GAMPAR ความว่า

“...bukanlah pula kita bertakbur hendak berdiri bersendirinya sebulat-bulatnya kerana kita sedarkan kelemahan dan kekurangan segala-segalanya di diri kita...tetapi oleh sebab keadaan orang-orang Islam Melayu kita khususnya dan Islamamnya yang ada di bawah pemerintahan Siam itu sudah terletak daripada segala-gala hak kemanusiaan dan keadilan yang berlawanan bahkan segala tujuan dan dasar undang-undang tubuh (Rattanon) Kerajaan Siam sendiri yang mengaku kepada segala hak kerakyatan dan aliran demokrasi bagaimana difahamkan oleh sekalian penduduk dunia ini, maka terpaksa kita mengambil langkah yang tersebut di bawah ini.”¹⁴⁰

ข้อความที่ยกมาแปลได้ว่า

“...ไม่ใช่ว่าพวกเราจะยื่นกรณต้องการยื่นด้วยตัวเองทั้งหมด (หมายถึงเป็นเอกราช – ผู้วิจัย) เพราะว่าพวกเราตระหนักดีถึงความอ่อนแอและบกพร่องทั้งหมดในหมู่พวกเราเอง...แต่ทว่าเนื่องจากสภาพการณ์ชาวมุสลิมมลายูโดยเฉพาะอย่างยิ่งและชาวมุสลิมโดยทั่วไปที่อยู่ภายใต้การปกครองของสยามนั้นอยู่ห่างไกลจากทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็นสิทธิมนุษยชนและความยุติธรรมซึ่งตรงข้ามกับเป้าหมายและหลักการของร่างกฎหมาย (รัฐธรรมนูญ) ราชอาณาจักรสยามเองที่ยอมรับสิทธิของพลเมืองทั้งหมดและแนวคิดประชาธิปไตยที่เป็นที่เข้าใจของประชาคมโลก ดังนั้นพวกเราจำใจต้องดำเนินการตามวิธีดังกล่าวนี้”

จะเห็นได้ว่าในแถลงการณ์ดังกล่าวของ GAMPAR ยังยืนยันถึงการให้ความสำคัญกับอัตลักษณ์ของชาวมลายูมุสลิม เช่นเดียวกับ Nik Anuar Nik Mahmud ที่ได้แสดงความเห็นต่อข้อเรียกร้องนี้ว่า

¹⁴⁰ Ramli Ahmad, “Pergerakan Pembebasan Patani,” p. 54.

“จากข้อเรียกร้องดังกล่าวเป็นที่ประจักษ์ชัดว่าหะยีสุหลงไม่ได้เรียกร้องดินแดนที่เป็นเอกราช แต่ต้องการอิสรภาพในการปกครองตนเองรวมทั้งมีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมและการเมือง เป็นของตนเองภายในดินแดนมลายูแห่งนี้”¹⁴¹

แต่อย่างไรก็ตาม ในงานของ Muhammad Kamal K. Zaman เรื่อง *Fatani 13 Ogos*¹⁴² ซึ่งเขียนเกี่ยวกับชีวประวัติของหะยีสุหลงได้กล่าวว่า หะยีสุหลงได้สนับสนุนขบวนการต่อสู้ของชาวมลายูปาตานี และได้ร่วมมือกับ Tengku Mahmud Muhaiyiddin ในการต่อต้านรัฐไทย โดยพวกเขาได้ใช้สองยุทธวิธี คือวิธีใต้ดิน และวิธีเปิดเผย หะยีสุหลงให้ Tengku Mahmud Muhaiyiddin ดำเนินการก่อตั้งขบวนการใต้ดิน ส่วนวิธีเปิดเผยหรือบนดินนั้นหะยีสุหลงได้ก่อตั้ง Majlis Agama Islam Fatani (MAIF) ขึ้น¹⁴³

เช่นเดียวกับหนังสือ *Harimau Malaya: Biografi Tengku Mahmood Mahyiddeen* ที่ได้กล่าวถึงการต่อสู้ของหะยีสุหลงว่าเป็นส่วนหนึ่งของขบวนการที่ต้องการแยกปาตานีออกจากสยาม

เอกสารของ PULO ได้พูดถึงหะยีสุหลงไว้ว่า ในขณะที่ Tengku Mahmud Mahyuddin ก่อตั้งขบวนการ GAMPAR ที่มาเลเซียนั้น หะยีสุหลงได้ก่อตั้งองค์กรที่ชื่อว่า Gerakan Rakyat Patani หรือ GRP ในจังหวัดภาคใต้ GRP ทำงานประสานกับ GAMPAR โดยมีเป้าหมายเช่นเดียวกันนั่นคือให้ปาตานีไปรวมกับมาเลเซีย¹⁴⁴

ภายหลังการยื่นเอกสารข้อเรียกร้อง 7 ประการของหะยีสุหลงต่อรัฐบาลไทย ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่ส่งผลต่อสถานการณ์ในปัตตานี นั่นคือการทำรัฐประหารโดยพลโทผิน ชุณหะวัณ เมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2490 (ค.ศ. 1947) โดยให้นายควง อภัยวงศ์เป็นนายกรัฐมนตรี

ในวันที่ 12 มกราคม พ.ศ. 2491 (ค.ศ. 1948) เทศาภิบาลมณฑลปัตตานีให้จับกุมตัวหะยีสุหลงในข้อกล่าวหาว่าร่วมกันสมคบคิดวางแผนแบ่งแยกดินแดน

หะยีสุหลงได้บันทึกเกี่ยวกับเหตุการณ์ครั้งนี้เอาไว้ว่า

¹⁴¹ Nik Anuar Nik Mahmud, *Sejarah Perjuangan Melayu Patani 1785-1954*, p. 71.

¹⁴² ในคำนำหนังสือ *Fatani 13 Ogos* ที่ประพันธ์โดย Muhammad Kamal K. Zaman ได้ระบุว่าข้อมูลที่นำมาเรียบเรียงในงานชิ้นนี้เป็นเหตุการณ์และความทรงจำที่หะยีสุหลงได้ถ่ายทอดหรือเล่าให้คนในครอบครัวฟังในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่

¹⁴³ Muhammad Kamal K. Zaman, *Fatani 13 Ogos*, Kota Bharu, p. 15.

¹⁴⁴ Majlis Permesyaratan Rakyat Melayu Patani (The Patani Malay Consultative Congress), *Hidup Mati Bangsa Melayu Patani*. Barisan Bersatu Kemerdekaan Patani (Bersatu), 1997, p. 21.

“เมื่อวันศุกร์ที่ 16 มกราคม ค.ศ. 1948 กองกำลังตำรวจกลุ่มหนึ่งได้เดินทางไปยังบ้านของข้าพเจ้าตามคำสั่งของพระรัตนภักดี ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลปัตตานีพร้อมด้วยหนังสือหมายจับเพื่อจับกุมข้าพเจ้าพร้อมทั้งตรวจค้นห้องต่างๆ ในบ้านของข้าพเจ้า ด้วยเหตุผลที่ข้าพเจ้าทำหนังสือให้ เติงกู มะฮ์มุด มะฮ์ยิติน บิน เติงกู อับดุล กาเดร์ กษัตริย์ปัตตานีเป็นตัวแทนในการนำเสนอข้อเรียกร้อง 7 ประการ ให้แก่รัฐบาลไทย/สยามตั้งแต่วันที่ 3 เมษายน ค.ศ. 1947

ด้วยหลักฐานหนังสือที่ขอให้ เติงกู มะฮ์มุด มะฮ์ยิติน เป็นตัวแทนนี้ ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลจึงสั่งให้จับกุมข้าพเจ้าในครั้งนี้”¹⁴⁵

วันที่หะยีสุหลงถูกจับกุมตัวก็มีการบันทึกคลาดเคลื่อนไม่ตรงกันในหลายแหล่งข้อมูล กฤตยา อาชวนิจกุล, กุลภา วจนสาระ และ หทัยรัตน์ เสียงดิง เขียนในบทความเรื่อง “ความรุนแรงและความตายภายใต้นโยบายรัฐ: กรณีสามจังหวัดชายแดนภาคใต้” ว่า กรณีการจับกุมหะยีสุหลงเกิดขึ้นวันที่ 10 มกราคม พ.ศ. 2490¹⁴⁶ ประเด็นนี้สำคัญเนื่องจากจะทำให้เข้าใจว่า กรณี “บะลุกาสาเมาะ” ที่เกิดขึ้นในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2490 เป็นแรงกระเพื่อมจากกรณีการจับกุมหะยีสุหลง ทั้งที่จริงๆ แล้ว กรณี “บะลุกาสาเมาะ” เกิดก่อนการจับกุมหะยีสุหลง ในหนังสือเรื่อง *ชบวนการปลดแอกสาธารณรัฐปัตตานี* ก็ได้พูดว่าเหตุการณ์ที่บะลุกาสาเมาะเกิดขึ้นหลังจากการจับกุมตัวหะยีสุหลง

“ปีนั้นหลังจากนายหะยีสุหลงถูกจับเป็นครั้งแรก ก็เกิดความวุ่นวายขึ้นใน 3 จังหวัด ปัตตานี ยะลา และนราธิวาส เมื่อวันที่ 26 เมษายน 2491 เกิดการปะทะกันที่หมู่บ้านดุซงญอ ตันหยงมัส ระหว่างชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่รัฐบาล ที่จังหวัดยะลาเกิดขึ้นที่หมู่บ้านบลูกาสาเมาะ ตะลุบัน ที่จังหวัดนราธิวาส จนถึงกับตายกันหลายศพ และบางคนได้ออกไปยังรัฐกลันตัน และเคดาห์”¹⁴⁷

อย่างไรก็ตาม เป็นความจริงที่ว่าภายหลังจากการจับกุมและดำเนินคดีกับหะยีสุหลง ได้เกิดการปะทะกันระหว่างฝ่ายรัฐบาลและชาวมลายูมุสลิมในหลายพื้นที่ในปัตตานีและนราธิวาส

¹⁴⁵ นิก อนุอาร์ นิก มะฮ์มุด, *ประวัติศาสตร์การต่อสู้อาณานิคมมลายูปัตตานี 1785-1954*, หน้า 100.

¹⁴⁶ กฤตยา อาชวนิจกุล, กุลภา วจนสาระ และ หทัยรัตน์ เสียงดิง, “ความรุนแรงและความตายภายใต้นโยบายรัฐ: กรณีสามจังหวัดชายแดนภาคใต้,” หน้า 5.

¹⁴⁷ มูฮัมหมัด หลุย อาลี (บรรณาธิการ), *ชบวนการปลดแอกสาธารณรัฐปัตตานี*, ยะลา: แนวร่วมนักศึกษามุสลิม, 2518, หน้า 38.

ความคลาดเคลื่อนของกรณีหะยีสุหลงปรากฏในประเด็นอื่นๆ อย่างเช่น จำนวนปีที่หะยีสุหลงถูกตัดสินจำคุก ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ระบุว่าหะยีสุหลงถูกพิพากษาจำคุกด้วยข้อหาหมิ่นประมาทรัฐบาลไทยเป็นเวลา 4 ปี 8 เดือน¹⁴⁸ ในขณะที่ กฤตยา อาชวนิจกุล, กุลภา วจนสาระ และ หทัยรัตน์ เสียงดัง เขียนว่าหะยีสุหลงถูกตัดสินจำคุก 7 ปีในข้อหาโจมตีรัฐบาล¹⁴⁹ ส่วนคดีแบ่งแยกดินแดนศาลยกฟ้อง

หะยีสุหลงได้รับการปล่อยตัวเมื่อวันที่ 20 มิถุนายน พ.ศ. 2495 หลังจากถูกจำคุกอยู่สามปีครึ่ง ต่อมาหะยีสุหลงถูกตำรวจสันติบาลเชิญไปพบที่หน่วยสันติบาลสงขลา บริเวณแหลมทราย อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา หะยีสุหลงกับ นายอะหมัด โต๊ะมีนา บุตรชายและเพื่อนอีกสองคน ได้แก่ นายแวสะแม มุฮัมหมัด และ นายเจ๊ะสะเฮาะ ยูโซ๊ะออกเดินทางไปยังจังหวัดสงขลาเพื่อพบตำรวจสันติบาลในเช้าวันที่ 13 สิงหาคม พ.ศ. 2497 (ค.ศ. 1954) แต่ทว่าทั้งสี่คนหายตัวไปอย่างไร้ร่องรอยนับตั้งแต่บัดนั้น¹⁵⁰

เหตุการณ์การหายตัวไปของหะยีสุหลงทำให้ความรู้สึกต่อต้านและหวาดระแวงซึ่งกันและกันระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐกับชาวมลายูมุสลิมที่สามจังหวัดภาคใต้ทวีความรุนแรงขึ้น

3.4 เหตุการณ์ที่ดุขงญอ: กบฏดุขงญอ / ดุขงญอลุกขึ้นสู้ / สงครามดุขงญอ

เหตุการณ์ที่เป็นที่รู้จักกันว่า “กบฏดุขงญอ” เป็นเหตุการณ์การปะทะกันระหว่างเจ้าหน้าที่ตำรวจกับชาวบ้าน ที่หมู่บ้านดุขงญอ อำเภอระแงะ จังหวัดนราธิวาสเมื่อปีพ.ศ. 2491 (ค.ศ. 1948) และเป็นเหตุการณ์ที่นักวิชาการมุสลิมบางท่านเห็นว่าเป็นการปะทะกันระหว่างตำรวจกับชาวบ้านมุสลิมที่มีความรุนแรงที่สุด¹⁵¹

Nik Anuar Nik Mahmud นักวิชาการมลายูก้าวถึงที่เรียกเหตุการณ์ดุขงญอว่าเป็น “การลุกขึ้นสู้” ที่ไม่ได้มีการเตรียมการไว้ล่วงหน้าแต่อย่างใด โดยเขาได้อธิบายว่า

¹⁴⁸ ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, *ความรุนแรงกับการจัดการ “ความจริง”: ปัตตานีในรอบกึ่งศตวรรษ*, หน้า 155.

¹⁴⁹ กฤตยา อาชวนิจกุล, กุลภา วจนสาระ และ หทัยรัตน์ เสียงดัง, “ความรุนแรงและความตายภายใต้นโยบายรัฐ: กรณีสามจังหวัดชายแดนภาคใต้,” หน้า 5.

¹⁵⁰ ดุราเยอะเอียดไน เฉลิมเกียรติ ขุนทองเพชร, และ อารีฟิน บินจิ, อ. ลออแมน และ ชูฮัยมีย์ อีสมาแอล, *ปัตตานี... ประวัติศาสตร์และการเมืองในโลกมลายู*, หน้า 297.

¹⁵¹ อิมรอน มะลูลีม, *วิเคราะห์ความขัดแย้งระหว่างรัฐบาลไทยกับมุสลิมในประเทศไทย: กรณีศึกษากลุ่มมุสลิมในเขตจังหวัดชายแดนภาคใต้* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อิสลามิคอะเคเดมี, 2538), หน้า 157. อังโน ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, *ความรุนแรงในการจัดการ “ความจริง”: ปัตตานีในรอบกึ่งศตวรรษ*, หน้า 112.

“การจลาจลที่เกิดขึ้นไม่ได้มีการวางแผนไว้ล่วงหน้า แต่เป็นการกระทำที่เกิดขึ้นทันทีทันใดซึ่งเป็นผลจากการกระทำที่เหยียดหยามของเจ้าหน้าที่ตำรวจสยามต่อชาวบ้านหมู่บ้านดงขงญอ กล่าวกันว่าฝ่ายเจ้าหน้าที่ตำรวจได้ยิงเข้าไปยังกลุ่มชาวบ้านที่กำลังจัดงานบุญเมื่อวันที่ 20 เมษายน ค.ศ. 1948 เจ้าหน้าที่ตำรวจสงสัยว่าชาวบ้านที่กำลังรวมตัวกันนั้นเพื่อต่อต้านรัฐ ชาวบ้านจึงได้ตอบโต้และกดดันให้ฝ่ายเจ้าหน้าที่ตำรวจถอนกำลังออกไปยังต้นยางมัส ในข้อกล่าวหาของตำรวจที่ส่งไปยังสำนักงานกรมตำรวจระบุว่า มีกองโจรมลายุประมาณ 1,000 คนกำลังเตรียมการเพื่อก่อการกบฏ”¹⁵²

ในวันที่ 25 เมษายน พ.ศ. 2491 ได้มีเจ้าหน้าที่ตำรวจ 60 คน เข้ามาเสริมกำลังที่ต้นยางมัส ขณะที่ชาวบ้านดงขงญอก็เตรียมพร้อมที่จะเผชิญหน้ากับตำรวจที่เชื่อว่ากำลังเตรียมการจะกวาดล้างชาวมลายู วันที่ 27 เมษายน พ.ศ. 2491 รัฐบาลส่งเครื่องบินรบมาร่อนเหนือฟ้าหมู่บ้านดงขงญอ เรือรบกลางทะเลบางนราภิถูกสั่งให้เทียบท่าเรือเพื่อเตรียมส่งทหารมาสมทบกับกำลังตำรวจ วันที่ 28 เมษายน เกิดการต่อสู้ครั้งร้ายแรงระหว่างชาวบ้านดงขงญอกับเจ้าหน้าที่ตำรวจ

ขจัดภัย บุรุษพัฒนา ได้เล่าในหนังสือเรื่อง *ไทยมุสลิม* ซึ่งเป็นงานเขียนที่มีมุมมองไปในทางเดียวกับมุมมองของทางการว่า

“นับแต่ได้มีการจับกุมนายหะยีสุหลงกับพรรคพวกเมื่อเดือนมกราคม 2490¹⁵³ ชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้มักจะจับกลุ่มมั่วสุมกัน ส่อไปในทางก่อการร้ายขึ้น ทางการได้พยายามติดตามสอดส่องความเคลื่อนไหวตลอดมา บรรดาผู้ที่หวาดระแวงซึ่งเกรงว่าจะถูกจับก็หลบหนีออกนอกประเทศไป คณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดปัตตานีก็ยุบเลิกไป ขณะเดียวกันพรรคการเมืองของมลายูบางพรรคตลอดจนหนังสือพิมพ์บางฉบับได้ลงข่าวยุ่งปลุกปั่นสนับสนุนเหตุการณ์ในจังหวัดชายแดนใต้ให้เกิดการต่อต้านรัฐบาลเพื่อที่จะแบ่งแยกดินแดนจังหวัดชายแดนภาคใต้ไปรวมกับมลายูให้ได้

ต่อมาในเดือนมกราคม 2491 สถานการณ์ทางจังหวัดชายแดนใต้ไม่เป็นที่น่าไว้วางใจ ทางรัฐบาลจึงได้ส่งกำลังตำรวจไปรักษาความสงบเพิ่มเติมไว้ที่จังหวัดนราธิวาส ในปีเดียวกันนั่นเอง คือเมื่อวันที่ 28 เมษายน 2491 ได้เกิดกบฏขึ้นที่หมู่บ้านดงขงญอ ตำบลละแฉะ อำเภอ

¹⁵² Nik Anuar Nik Mahmud, *Sejarah Perjuangan Melayu Patani 1785-1954*, p. 87.

¹⁵³ ที่จริงต้องเป็นปี พ.ศ. 2491

ระแงะ จังหวัดนราธิวาส โดยมีนายหะยี ติงงาแม หรือมะติงงา ตั้งตนเป็นหัวหน้านำสมัครพรรคพวกเข้าปะทะยิงต่อสู้กับฝ่ายตำรวจ การปะทะได้ดำเนินไปเป็นเวลานานถึง 36 ชั่วโมง เหตุการณ์จึงได้สงบลง หลังจากนั้นได้ทำการจับกุมนายหะยะมะ กำนันตำบลตันหยงมัส อำเภอระแงะ และนายมุสตาฟาในข้อหากบฏ และถูกส่งไปคุมขังไว้ที่จังหวัดนราธิวาสได้ประมาณปีเศษ ก็หลบหนีจากที่คุมขังไปพร้อมกับโจรจีนคอมมิวนิสต์จนถึงปัจจุบัน”¹⁵⁴

คำอธิบายของขจัดภัย บุรุษพัฒนา คือชาวบ้านชาวมลายูมุสลิมเป็นผู้เริ่มในเหตุการณ์นี้ก่อน เป็นผู้เข้าโจมตียิงต่อสู้กับเจ้าหน้าที่ตำรวจก่อน

ส่วนอิบรอฮีม ชุกรีอธิบายถึงเหตุการณ์ที่ตุงชงญอจากมุมมองของชาวมลายูมุสลิมปาดานีว่า

“วันที่ 28 เมษายน ค.ศ. 1948 (พ.ศ. 2491) ได้เกิดการต่อสู้ครั้งร้ายแรงระหว่างชาวมลายูซึ่งมีจำนวนราวๆ 1,000 คน กับกองกำลังตำรวจที่หมู่บ้านตุงชงญอจังหวัดนราธิวาส การต่อสู้เกิดจากการริเริ่มของฝ่ายตำรวจสยามก่อนโดยที่พวกเขาบุกโจมตีชาวมลายูที่ถูกทางการเชื่อว่ากำลังเตรียมการเพื่อทำการต่อต้านรัฐบาล การต่อสู้ในครั้งนี้ใช้เวลาประมาณ 36 ชั่วโมงซึ่งในที่สุดชาวบ้านได้ยอมแพ้ แต่กองกำลังของชาวมลายูส่วนหนึ่งหนีเข้าไปในป่าเพื่อต่อต้านรัฐบาลในรูปแบบของกองโจรต่อไป ผลของการต่อสู้ทำให้ชาวบ้านชาวมลายูได้สังเวยชีวิตเกือบ 400 คน ซึ่งรวมคนชรา ผู้หญิงและเด็กๆ ส่วนฝ่ายตำรวจได้เสียชีวิตประมาณ 30 คน”¹⁵⁵

และ

“รัฐบาลสยามพยายามปกปิดสาเหตุที่แท้จริงของเหตุการณ์ในครั้งนี้และได้สร้างกระแสข่าวเท็จให้โลกรู้ว่าเป็นการต่อสู้ธรรมดากระหว่างโจรผู้ร้ายกับเจ้าหน้าที่บ้านเมือง แต่อย่างไรก็ตามความจริงก็คือความจริงที่ไม่อาจปกปิดได้ การต่อสู้ในครั้งนี้เป็นสิ่งที่บ่งชี้ชัดเจนที่สุดว่าชาวมลายูหมดความอดทนและไม่พอใจเป็นอย่างมากกับแนวนโยบายของรัฐบาล การ

¹⁵⁴ ขจัดภัย บุรุษพัฒนา, *ไทยมุสลิม*, กรุงเทพฯ: แพร์พิทยา, 2519, หน้า 262-264. อ้างใน ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ, *ความเป็นมาของทฤษฎีแบ่งแยกดินแดนในภาคใต้ของไทย*, หน้า 46-47.

¹⁵⁵ อิบรอฮีม ชุกรี (นามแฝง), *ประวัติศาสตร์อาณาจักรมลายูปัตตานี*, หน้า 53-54. เน้นโดยผู้วิจัย

เสียชีวิตของชาวบ้านในครั้งนีถือเป็นโศกนาฏกรรมครั้งยิ่งใหญ่ในประวัติศาสตร์ของชาวมลายู ในการเรียกร้องความยุติธรรมและความอิสระภาพ”¹⁵⁶

ส่วนนักวิชาการมลายูอีกท่าน Mohd. Zamber A. Malek ได้อธิบายถึงเหตุการณ์ที่ดุซงญอโดยมีรายละเอียดต่างออกไป เขาได้ใช้รายงานของเต็งกูมะห์มุด มะห์ยิดดิน ที่ระบุว่าเหตุการณ์เริ่มจากบ้านดุซงญอมารวมตัวกันประมาณ 60-80 คน และถูกเจ้าหน้าที่ตำรวจเข้าโจมตีกะทันหัน ไม่นานได้ตั้งตัว ชาวบ้านแตกกระเจิงและหนีไปตั้งหลักที่ตันหยงมัส รวมกำลังกันได้ประมาณ 1,000 คน ก็ตัดสินใจประกาศทำ “จีสาด” ชาวบ้านอ้างว่าตำรวจยิงเข้ามาในกลุ่มชาวบ้านก่อน เพราะคิดว่าชาวบ้านรวมกลุ่มกันเพื่อต่อต้านรัฐบาล เหตุการณ์เลวร้ายลงเมื่อชาวบ้านในละแวกใกล้เคียงเข้ามาสมทบด้วยเพราะโกรธแค้นที่ญาติพี่น้องของตนถูกทำร้าย ฝ่ายเจ้าหน้าที่ตำรวจที่กรุงเทพฯ ส่งกำลังสามร้อยกองลงมาในพื้นที่ การปะทะกันเกิดในวันที่ 26 เมษายน พ.ศ. 2491 ระหว่างปะทะกันมีเครื่องบินของทหารอากาศไทย 3 ลำบินวนหาเป้าหมายชาวบ้าน มีรายงานด้วยว่ากองทัพเรือไทยนำเรือรบมาเทียบท่าที่อำเภอวาริชวาส มีข่าวลือว่ากองกำลังไทยต้องการกวาดล้างชาวมลายู การปะทะกันนี้ทำให้ชาวมลายูเสียชีวิตประมาณ 400-600 คน แต่ทางการกล่าวว่ามีเพียง 30-100 คนเท่านั้นที่บาดเจ็บและเสียชีวิต ในขณะที่ฝ่ายตำรวจเสียชีวิต 30 คน เหตุการณ์นี้รู้จักกันในนาม “สงครามโต๊ะเปรักดุซงญอ” (Perang Tok Perak Dusun Nyor) เพราะผู้นำคือ ตวนหะยือับดุล เราะห์มาน เดิมเป็นชาวยุโรปรักและชาวบ้านเรียกกันว่า โต๊ะเปรัก¹⁵⁷

งานเขียนของ W.K. Che Man กล่าวถึงเหตุการณ์นี้และได้ระบุจำนวนผู้ที่เสียชีวิตจากเหตุการณ์ดุซงญอว่าฝ่ายเจ้าหน้าที่ตำรวจเสียชีวิต 30 คน ส่วนฝ่ายมลายูเสียชีวิต 400 คน¹⁵⁸ ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ซึ่งในงานของ Syed Serajul Islam ได้อ้างงานเขียนของ W.K. Che Man และระบุว่าจำนวนผู้ที่เสียชีวิตที่เป็นชาวบ้านมีจำนวนประมาณ 1,100 คน ทั้งๆ ที่ในงานของ Che Man เองระบุเพียง 400 คน¹⁵⁹

ในขณะที่ในรายงานของคณะกรรมการวิสามัญของวุฒิสภาไม่ได้กล่าวถึงเหตุการณ์ดุซงญอในรายละเอียดแต่ได้จัดให้เหตุการณ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของขบวนการแบ่งแยกดินแดน เฉกเช่น ขบวนการ BRN

¹⁵⁶ อิบรอฮีม ชุกรี (นามแฝง), *ประวัติศาสตร์อาณาจักรมลายูปัตตานี*, หน้า 54.

¹⁵⁷ Mohd. Zambari A. Malek, *Umat Islam Patani: Sejarah dan Politik*, Shah Alam: Hizbi, 1993, pp. 210-211.

¹⁵⁸ W.K. Che Man, *Muslim Separatism: The Moros of Southern Philippines and the Malays of Southern Thailand* (Singapore: Oxford University Press, 1990), p. 67.

¹⁵⁹ ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, *ความรุนแรงกับการจัดการ “ความจริง” : ปัตตานีในรอบกึ่งศตวรรษ*, หน้า 121.

(Barisan Revolution National) และ PULO (Patani United Liberation Organization) โดยเรียกเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นที่หมู่บ้านดุซงญอเมื่อปี พ.ศ. 2491 (ค.ศ. 1948) ว่า “การจลาจลดุซงญอ”¹⁶⁰

ข้อมูลที่แตกต่างกันในงานของนักวิชาการแต่ละท่านที่ยกมาคือเรื่องวันที่เกิดเหตุการณ์ดุซงญอว่าเป็นวันที่ 26 หรือ 28 เมษายนกันแน่ และจำนวนชาวบ้านที่เสียชีวิตจากเหตุการณ์ดุซงญอที่ไม่เท่ากันในแต่ละแหล่งข้อมูล โดยรายงานหรือเอกสารของทางการระบุจำนวนอยู่ที่ 30 ถึง 100 คน ในขณะที่งานเขียนของฝ่ายมลายูมุสลิมจะอยู่ที่ 400 ถึง 600 คน

ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ได้ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับกรณีดุซงญอไว้สองประการ ดังนี้ **ประการแรก** กรณีดุซงญอนี้ถูกเรียกด้วยชื่อที่ต่างกัน ฝ่ายทางการเรียกเหตุการณ์นี้ว่าเป็น “กบฏ” หรือ “การจลาจล” ในขณะที่นักวิชาการมลายูเรียกเหตุการณ์นี้ด้วยคำว่า “การลุกขึ้นสู้” (kebangkitan) และ “สงคราม” (perang) **ประการที่สอง** รายงานของทางราชการรายงานว่าเหตุการณ์ดุซงญอเป็นการเตรียมการวางแผนต่อต้านรัฐบาล ในขณะที่ฝ่ายมลายูมุสลิมเห็นว่า เหตุการณ์ดุซงญอเป็นสิ่งที่เกิดอย่างกะทันหัน ไม่ได้มีการเตรียมการไว้ก่อน ไม่ใช่การจลาจลหรือการกบฏทางการเมือง¹⁶¹

หลังเกิดเหตุการณ์ดุซงญอรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามได้ตั้งคณะกรรมการสอบสวนหาข้อเท็จจริง

เหตุการณ์ดุซงญอนี้มีการสร้างอนุสาวรีย์เป็นรูปกระสุนปืนโดยชัยวัฒน์ สถาอานันท์ได้ทำการศึกษาเรื่องนี้อย่างละเอียดโดยเฉพาะในประเด็นการจัดการกับความจริงและความทรงจำของผู้คนที่มิต่อเหตุการณ์ที่ดุซงญอ¹⁶²

ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ อภิปรายเรื่องเหตุการณ์ในปี พ.ศ. 2491 (ค.ศ. 1948) ว่าไม่ใช่การก่อกบฏของคนมลายูมุสลิม และข้อเรียกร้อง 7 ประการก็ไม่ใช่สาเหตุที่แท้จริงที่นำไปสู่การจับกุมและดำเนินคดีกับหะยีสุหลงตามที่นักวิชาการและสาธารณชนเข้าใจกัน แต่ก็ได้มีสิ่งที่เรียกว่า “ความไม่สงบ” และ “การประท้วง” โดยชาวมลายูมุสลิมเกิดขึ้นจริง และเกิดก่อนที่จะมีการจับกุมหะยีสุหลง แต่ทว่าความรุนแรงขึ้นภายหลังที่เขาถูกจับกุมไปแล้ว เหตุการณ์ที่รุนแรงที่สุดคือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นที่หมู่บ้านดุซงญอ ซึ่งคนทั่วไปเข้าใจว่าเหตุการณ์

¹⁶⁰ คณะกรรมาธิการวิสามัญวุฒิสภา, “รายงานการพิจารณาของคณะกรรมาธิการวิสามัญศึกษาปัญหา 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ คือ ปัตตานี ยะลา นราธิวาส สงขลา และสตูล,” กรุงเทพฯ: กองกรรมาธิการ สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา, 2542, บทที่ 2 หน้า 16. อ้างใน ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, *ความรุนแรงกับการจัดการ “ความจริง”: ปัตตานีในรอบกึ่งศตวรรษ*, หน้า 118.

¹⁶¹ ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, *ความรุนแรงในการจัดการ “ความจริง”: ปัตตานีในรอบกึ่งศตวรรษ*, หน้า 121-122.

¹⁶² ดู ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, *ความรุนแรงในการจัดการ “ความจริง”: ปัตตานีในรอบกึ่งศตวรรษ*, หน้า 125-137.

เกิดขึ้นจากการที่หะยีสุหลงถูกจับกุม ในความเห็นของธเนศ เหตุการณ์ที่ดุขงญอถูกทำให้เลื่อนและอยู่ภายใต้
โครงเรื่องของ “กบฏหะยีสุหลง”¹⁶³

ธเนศ ได้มีข้อเสนอว่าการอธิบายเล่าเรื่องเหตุการณ์ดุขงญอตามมุมมองและทัศนะของฝ่ายเจ้าหน้าที่รัฐ
สะท้อนความไม่ไว้วางใจต่อสถานการณ์ความเคลื่อนไหวทางการเมืองในภาคใต้ ซึ่งไม่ใช่เฉพาะที่จังหวัดปัตตานี
เท่านั้น เนื่องจากมีการส่งกำลังตำรวจไปเพิ่มที่จังหวัดนราธิวาสตั้งแต่เดือนมกราคม พ.ศ. 2491 (ค.ศ. 1948)
ซึ่งเป็นช่วงเวลาใกล้เคียงกับการจับกุมหะยีสุหลง ดังนั้นแสดงว่าการเกิดเหตุการณ์ที่ดุขงญอไม่ได้เป็นปฏิกิริยาต่อ
การจับกุมหะยีสุหลง ซึ่งจะทำให้การโจมตีรัฐบาลว่าการจับกุมตัวหะยีสุหลงนำไปสู่การต่อต้านและความวุ่นวาย
ตามมานั้นลดน้ำหนักลงและใช้ไม่ได้¹⁶⁴

3.5 เหตุการณ์ที่สะพานกอตอและการประท้วงที่หน้ามัสยิดกลางปัตตานี

การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและนโยบายของประเทศไทยหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปีพ.ศ. 2475
นำไปสู่การกดทับทั้งทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ อัตลักษณ์ และวัฒนธรรมของชาวมลายู อันนำไปสู่การเกิด
ขบวนการต่อสู้เพื่อเรียกร้องเอกราชจากรัฐไทย กำเนิดและสถานะของขบวนการแบ่งแยกดินแดนเป็นอีกหนึ่ง
ประเด็นในประวัติศาสตร์ปา(ปัต)ตานีที่มีความไม่ลงรอยกันมากที่สุดช่วงหนึ่ง ระหว่างมุมมองของ
ประวัติศาสตร์ชาตินิยมปาตานีที่มองว่าขบวนการต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นนั้นเป็นขบวนการที่ต้องการเรียกร้องเอกราช
จากการปกครองแบบอาณานิคมของประเทศไทยจาก กับ มุมมองของประเทศไทยที่เห็นว่าบุคคลหรือกลุ่มต่าง ๆ ที่
เคลื่อนไหวนั้นมีสถานะเป็นผู้ก่อความไม่สงบ ผู้ก่อการร้าย หรือโจรใต้

ขบวนการแบ่งแยกดินแดน: ผู้เรียกร้องเอกราช/ผู้ก่อการร้าย/ผู้ก่อความไม่สงบ/โจรใต้

หลังจากที่ปาตานีถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของประเทศไทยหลังสนธิสัญญาเขตแดนระหว่างอังกฤษกับ
สยามในปีพ.ศ. 2452 (ค.ศ. 1909) ได้มีปฏิกิริยาต่อต้านขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยในตอนแรกเริ่มจากเจ้าเมืองปา
ตานี ชนชั้นนำ ผู้ซึ่งได้รับกระทบโดยตรงจากการที่ปาตานีโดยผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของประเทศไทย จนนำไปสู่การ
ก่อตั้งกลุ่มขบวนการแบ่งแยกดินแดนในที่สุด

¹⁶³ ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ, *ความเป็นมาของทฤษฎีแบ่งแยกดินแดนในภาคใต้ของไทย*, หน้า 41.

¹⁶⁴ ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ, *ความเป็นมาของทฤษฎีแบ่งแยกดินแดนในภาคใต้ของไทย*, หน้า 48.

รัฐไทยมีมุมมองต่อการเคลื่อนไหวของชาวมลายูมุสลิมปาตานีว่าเป็นภัยต่อความมั่นคงและเอกภาพของชาติตั้งแต่ที่มีปฏิกริยาต่อต้านจากเจ้าเมืองมลายูทั้ง 7 ตั้งแต่ช่วงที่รัฐไทยมีนโยบายปฏิรูปและกระชับการปกครองเหนือดินแดนดังกล่าว หลังจากที่ภูมิรัฐศาสตร์ของภูมิภาคนี้เปลี่ยนไป รัฐชาติต่างๆ กำเนิดขึ้นหลังจากปลดแอกจากเจ้าอาณานิคมนับตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา ในขณะที่เดียวกันเริ่มมีการปรากฏตัวของขบวนการต่อต้านรัฐไทยที่มีเป้าหมายต้องการแบ่งแยกดินแดนอย่างชัดเจน รัฐบาลไทยจึงให้ความสนใจและเริ่มกำหนดนโยบายความมั่นคงเพื่อตอบโต้การต่อต้านจากขบวนการแบ่งแยกดินแดนอย่างจริงจังในช่วงปี พ.ศ. 2502-2509 ประกอบกับในช่วงเวลาดังกล่าวมีการเคลื่อนไหวของขบวนการคอมมิวนิสต์มลายาที่มากเคลื่อนไหวตามรอยต่อบริเวณชายแดนระหว่างประเทศไทยและมาเลเซีย ทำให้รัฐบาลไทยทำการปราบปรามและเข้มงวดกับการเคลื่อนไหวตามแนวชายแดนเพิ่มมากขึ้น

รัฐบาลไทยได้ใช้ทหารควบคุมกับตำรวจในการปราบปรามขบวนการคอมมิวนิสต์ และได้มีการก่อตั้ง South Peace-Keeping Command ภายใต้การนำของแม่ทัพภาค 5 และมีการออกกฎหมายและนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการบริหารการปกครองบริเวณจังหวัดชายแดนใต้ ดังนี้

พ.ศ. 2502 พระราชบัญญัติสภาคความมั่นคงแห่งชาติ

พ.ศ. 2505 มีการตั้งสำนักงานสภาคความมั่นคงแห่งชาติ

พ.ศ. 2507 นโยบายความมั่นคงที่เกี่ยวกับจังหวัดชายแดนภาคใต้ มีหน่วยงานรับผิดชอบ คือ กระทรวงศึกษาธิการด้านภาษา และกระทรวงมหาดไทยด้านการก่อการร้าย

รัฐไทยใช้นโยบายด้านการศึกษาในการจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้น โดยการใช้การศึกษาแบบทางโลกเพื่อบูรณาการชาวมลายูมุสลิมให้เข้าเป็นส่วนหนึ่งของรัฐไทย แต่รัฐไทยไม่ได้ห้ามไม่ให้เด็กชาวมลายูมุสลิมเข้าเรียนที่โรงเรียนปอเนาะ หากแต่ว่าเด็กที่มีอายุ 7 ปีทุกคนต้องเข้าโรงเรียนในโรงเรียนของรัฐตามการศึกษาภาคบังคับ

พ.ศ. 2524 ศูนย์ประสานงานการปกครองจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ศปต.) พัฒนามาเป็นศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ศอ.บต)

มุมมองปาตานี: เรียกร้องเอกราช ไม่ต้องการอยู่ภายใต้อำนาจการปกครองแบบกดขี่โดยรัฐไทย

ในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง Tengku Mahmud Muhyidin บุตรชายของ ตนกู อับดุลกอดร์ สุลต่านองค์สุดท้ายของปาตานี ได้เคลื่อนไหวให้ปัตตานีเป็นอิสระจากสยาม การเคลื่อนไหวนี้ได้รับการ

ตอบสนองจากชนชั้นนำทางการเมืองชาวมุสลิมหลายท่าน เช่น ตนกู ยาลานาเซ บุตรของอดีตเจ้าเมืองสายบุรี ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วในบทที่สาม

Ramli Ahmad เสนอว่าสำนึกเรื่องชาติและการเมืองที่ต้องการจะก่อตั้งเป็นประเทศของชาวมลายูมุสลิมที่ปาตานีเกิดขึ้นช่วงปลายทศวรรษ 1950 และขยายตัวในทศวรรษ 1960 และ 1970 การเกิดพรรคการเมืองทำให้คนมลายูมีสำนึกทางการเมืองมากขึ้น และก่อให้เกิดความรู้สึกชาตินิยมมลายู¹⁶⁵

ชาตินิยมมลายูก่อตัวขึ้นตั้งแต่ทศวรรษ 1920-1930 ในปีค.ศ. 1937 ได้มีการก่อตั้งกลุ่ม Kesatuan Melayu Muda (KMM) ขึ้นที่กัวลาลัมเปอร์ โดยบรรดานักชาตินิยม เช่น Ibrahim Yaakub, Ishak Hajdi Mohamed, Onn Haji Siraj และ Mustaffa Haji Hussin ไม่ว่าจะไป ไม่ว่าจะไป Indonesia Raya หรือ Melayu Raya ครอบคลุมพื้นที่ตั้งแต่คอโคตจรจนถึง Merauke¹⁶⁶ นั้นหมายความว่านักชาตินิยมมลายูในขณะนั้นได้คุยกันและแนวคิดเรื่องรวมชาติที่ประกอบด้วยคนเชื้อสายมลายูเหมือนกันได้เกิดขึ้น ซึ่งปาตานีเข้าร่วมกับแนวคิดนี้ด้วย Ibrahim Yaakub ได้จัดประชุมกับผู้นำปาตานีที่กลันตัน และได้มีการประชุมหารือกันเรื่องแนวคิด Melayu Raya หลังจากการประชุมนี้ได้มีมติให้ทำการเปิดสาขาของ KMM ที่ปาตานีนำโดย Abdul Rashid แต่ในที่สุดไม่มีสาขา KMM ที่ปาตานี อย่างไรก็ตาม Abdul Rashid ได้รับการแต่งตั้งเป็นผู้แทน KMM ในการติดต่อกับผู้นำปาตานีที่อยู่ที่กลันตัน, เคดาห์และเปรัก การทำงานของ KMM ขยายเครือข่ายผ่านโรงเรียนปอเนาะโดยมีการติดต่อครูที่สอนตามโรงเรียนปอเนาะ¹⁶⁷

แม้ว่าจะก่อตั้งสาขา KMM ที่ปาตานีไม่ได้ ความสัมพันธ์ของผู้นำ KMM ที่กลันตันกับผู้นำมลายูที่ปาตานีก็ยังคงแน่นแฟ้น หนึ่งในประจักษ์พยานคือการที่มีตัวแทนจากปาตานีเข้าร่วมประชุม Kongres Malaya Merdeka ที่กัวลาลัมเปอร์เมื่อวันที่ 15 สิงหาคม 1945 ที่ประชุมได้หารือกันเรื่องการเตรียมการเพื่อประกาศเอกราชของประเทศให้สอดคล้องกับการประกาศเอกราชของอินโดนีเซีย แต่เมื่ออินโดนีเซียชิงประกาศเอกราชในวันที่ 17 สิงหาคม 1945 ทำให้ผู้นำ KMM รู้สึกกังวลว่าทำไมไม่รวมเอาชาติมลายูทั้งหมดเข้าไปด้วย และการประกาศเอกราชของอินโดนีเซียส่งผลให้การต่อสู้ของ KMM อ่อนแอลง ในที่สุด Ibrahim Yaakub ยุบองค์กร KMM และหนีไปที่อินโดนีเซีย ส่งผลให้โครงการประกาศเอกราชร่วมกันของชาติของคนมลายูเป็นอันล้มเหลวลงไป และส่งผลให้ผู้นำปาตานีที่หวังว่าจะได้เป็นเอกราชก็ผิดหวังด้วยเช่นกัน แต่อย่างไรก็ตามผู้นำปาตานียังมีความหวังกับอังกฤษว่าอังกฤษจะช่วยให้ปาตานีได้เอกราช

¹⁶⁵ Ramli Ahmad, "Pergerakan Pembebasan Patani," p. 55.

¹⁶⁶ Ramli Ahmad, "Pergerakan Pembebasan Patani," p. 57.

¹⁶⁷ Ramli Ahmad, "Pergerakan Pembebasan Patani," p. 58.

ผู้ที่มิบทบาทสำคัญในการเคลื่อนไหวของขบวนการชาตินิยมมลายูปาตานีคือ Tengku Mahmood Mahyiddeen บุตรชายคนสุดท้ายของสุลต่านปาตานีองค์สุดท้าย เมื่อสงครามโลกครั้งที่สองอุบัติขึ้น Tengku Mahmood Mahyiddeen ได้เสนอตัวเข้าข้างอังกฤษโดยหวังว่าอังกฤษจะช่วยปลดปล่อยปาตานี

วันที่ 21 ธันวาคม ค.ศ. 1941 ประเทศไทยตัดสินใจเข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่สองโดยเป็นพันธมิตรกับ ญี่ปุ่น ญี่ปุ่นได้ตอบแทนด้วยการยกดินแดน, ตรังกานู, เกดดาห์ และ เปอร์ลิสให้แก่ไทย และต่อมาประเทศไทยก็ได้ประกาศสงครามกับอังกฤษในอเมริกาในวันที่ 25 มกราคม ค.ศ. 1942 ตามมาด้วยการที่ญี่ปุ่นยึดสิงคโปร์ได้ Tengku Mahmood Mahyiddeen ได้ลี้ภัยไปอยู่ที่อินเดีย และได้จัดรายการวิทยุของ All India Radio โดยได้รับผิดชอบการออกอากาศภาษามลายูในชื่อ “Suara Harimau Malaya” ซึ่งหมายความว่า “เสียงเสือมลายู” รายการนี้ได้ถ่ายทอดไปทั่วคาบสมุทรมลายูรวมถึงปาตานีด้วย Tengku Mahmood Mahyiddeen ได้เรียกร้องให้ชาวมลายูต่อต้านญี่ปุ่นและสยาม¹⁶⁸

ปิยนาด บุนนาค ได้กล่าวว่า การต่อสู้เพื่อเอกราชของชาวมลายูปัตตานีเกิดขึ้นในช่วงระหว่าง สงครามโลกครั้งที่สอง โดยมี Tengku Mahmud Mahyuddin เป็นผู้นำ โดย Tengku Mahmud Mahyuddin เป็นประสานงานระหว่างกลุ่มชาตินิยมมลายูและผู้นำทางศาสนาในทางตอนเหนือของมลายู และทางตอนใต้ของไทย กับอังกฤษในการสนับสนุนขบวนการต่อสู้เพื่อเอกราชของปัตตานีภายหลังที่สงคราม สิ้นสุดลง¹⁶⁹

ในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง Tengku Mahmud Mahyuddin เป็นผู้นำ “Force 136” ทำสงคราม กบโจรต่อต้านญี่ปุ่นและไทยที่ดินแดนแหลมมลายู Tengku Mahmud Mahyuddin ได้ขอให้อังกฤษเรียกร้อง รัฐบาลไทยให้ดินแดนตั้งแต่คอคอดกระเข้าเป็นส่วนหนึ่งของอังกฤษ แต่ทว่าอังกฤษไม่สามารถทำตามได้ เพราะ ภูมิภาคกบฏและสยามสัญญาจะให้ข้าวสารจำนวน 1,500,000 ตันแก่รัฐบาลอังกฤษในดินแดนมลายูถ้า อังกฤษไม่เรียกร้องดินแดนตรงนั้น ประกอบกับช่วงนั้นดินแดนมลายูในการปกครองของอังกฤษกำลังประสบ วิกฤตอาหาร รัฐบาลอังกฤษจำต้องยอมรับข้าวจากไทย ดังนั้นจึงมีการลงนามในสัญญาสยาม-อังกฤษวันที่ 1 มกราคม ค.ศ. 1946 ทำให้สตูล ปาตานี ยะลา และนราธิวาสเป็นส่วนหนึ่งของไทย¹⁷⁰

¹⁶⁸ Nik Anuar Nik Mahmud, “Perjuangan Tengku Mahmood Mahyiddeen,” in Anuar Nik Mahmud, Nik. Mohd, dan Zamberi A. Malek (eds.), *Tamadun dan Sosio-Politik Melayu Patani*, p. 125.

¹⁶⁹ ปิยนาด บุนนาค, *นโยบายการปกครองของรัฐบาลต่อชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ (พ.ศ. 2475 - 2516)*, หน้า 103.

¹⁷⁰ Ramli Ahmad, “Pergerakan Pembebasan Patani,” pp. 62-63.

ความไม่พอใจและเกลียดชังของชาวบ้านมลายูมุสลิมปาตานีต่อเจ้าที่รัฐยะสมมากขึ้นเรื่อย ๆ จากการปกครองด้วยความแข็งกร้าวของเจ้าหน้าที่รัฐไทย และการปราบปรามความไม่สงบด้วยความรุนแรง รวมถึงการจับกุมผู้นำศาสนา ผู้นำทางการเมืองคนสำคัญ อย่างเช่น หะยีสุหลง Haji Ishak และ Wan Othman และ Wan Ahma เป็นต้น ชาวบ้านมองว่าเป็นการลบหลู่ห่มึนศาสนาของพวกเขา ทำให้ชาวบ้านลุกขึ้นมาปกป้องศาสนา¹⁷¹

นอกจากนี้ยังมีนโยบายอื่น ๆ ของรัฐไทยที่ทำให้ชาวมลายูมุสลิมปาตานีรู้สึกไม่พอใจ ได้แก่ การเปลี่ยนสถาบันการศึกษาอิสลามแบบดั้งเดิม หรือ ปอเนาะ ให้เป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม ในช่วงทศวรรษ 2500 ในสมัยรัฐบาลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เนื่องจากว่ารัฐไทยเห็นว่าปอเนาะเป็นสถาบันที่ขัดขวางนโยบายผสมกลมกลืนของรัฐ เป็นแหล่งกำเนิดผู้นำศาสนาและบ่มเพาะจิตวิญญาณชาตินิยม และนโยบายอพยพชาวไทยพุทธไปอยู่ในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ก็เกิดขึ้นในสมัยรัฐบาลสฤษดิ์เช่นกัน ปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้ทำให้ความไม่พอใจของชาวมลายูปาตานีเพิ่มสูงขึ้นจนไปถึงจุดสูงสุดในการก่อตั้งเป็นขบวนการแบ่งแยกดินแดนต้องการเป็นอิสระออกจากรัฐไทย

ในหนังสือเรื่อง *ขบวนการปลดแอกสาธารณรัฐปัตตานี* เป็นงานที่รวบรวมบทความซึ่งส่วนใหญ่เป็นของขบวนการที่เรียกตัวเองว่า “แนวกู้เอกราชแห่งชาติสาธารณรัฐปัตตานี” แปลเป็นภาษาไทยจากงานในภาษามลายูชื่อ *Suara Siswa* (เสียงนักเรียน) และจัดพิมพ์โดย แนวร่วมนักศึกษามุสลิม ได้ระบุถึงสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในบริเวณ 4 จังหวัดภาคใต้ในช่วงทศวรรษ 2510 ว่าเกิดจากการปกครองที่ไม่เป็นธรรม การกดขี่โดยรัฐไทยในรูปแบบอาณานิคมทั้งทางวัฒนธรรมและเศรษฐกิจ และการใช้ความรุนแรงในการปราบปรามและคุกคามประชาชนในพื้นที่ 4 จังหวัดภาคใต้ทำให้ประชาชนไม่สามารถอดทนต่อไปได้ต้องลุกขึ้นสู้เพื่อเรียกร้องเอกราช¹⁷²

¹⁷¹ สัมภาษณ์ Haji Wan Leh Wan Embong วันที่ 12 พฤษภาคม ค.ศ. 1975 อ้างใน Ramli Ahmad, “Pergerakan Pembebasan Patani,” p. 128.

¹⁷² มูฮัมหมัด หลุย อาลี (บรรณาธิการ), *ขบวนการปลดแอกสาธารณรัฐปัตตานี*, ยะลา: แนวร่วมนักศึกษามุสลิม, 2518, หน้า 1-7.

สายธารประวัติศาสตร์กลุ่มขบวนการแบ่งแยกดินแดน

กำเนิด GEMPAR

หลังเกิดเหตุการณ์ที่หมู่บ้านดุซงญอ มีชาวมลายูมุสลิมอพยพไปอยู่รัฐกลันตัน ฝั่งมาเลเซียเป็นจำนวนมาก ชาวมลายูมุสลิมได้รวบรวมสมาชิกจำนวนหนึ่งจัดตั้ง “ขบวนการประชาชนชาติมลายูปัตตานี” หรือ GAMPAR ย่อจาก Gabungan Melayu Patani Raya มีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองโกตาบารู กลันตัน และมีเครือข่ายอยู่ในรัฐเคดาร์และสิงคโปร์ เอกสาร PULO ระบุว่า Tengku Mahmud Mahyuddin เป็นผู้นำ GAMPAR โดยวัตถุประสงค์ของ GAMPAR ต้องการให้ปัตตานีเป็นส่วนหนึ่งของมาลายา¹⁷³

ต่อในปี พ.ศ. 2502 (ค.ศ. 1959) ผู้นำและสมาชิกจากปัตตานี และผู้นำ GAMPAR Tengku Abdul Jalal bin Tengku Abdul Mattalib ได้รวมกันจัดตั้งเป็นขบวนการใหม่ คือ “ขบวนการแนวหน้าแห่งชาติเพื่อปลดปล่อยปัตตานี” หรือ BNPP ย่อจาก Barisan National Pembebasan Patani (Patani National Liberation Front) ต่อมาชื่อองค์กรนี้ได้เปลี่ยนเป็น Barisan Islam Pembebasan Patani (Patani Islamic Liberation Front) หรือ BIPP

กำเนิด BRN

หลังการถึงแก่อสัญกรรมของ Tengku Mahmud Mahyuddin ในปีพ.ศ. 2497 (ค.ศ. 1954) และกรณีหะยีสุหลงถูกจับกุมและหายตัวไปทำให้การต่อสู้ของขบวนการต่อสู้เพื่อเอกราชของชาวมลายูปัตตานีอ่อนแอลง บรรดาสมาชิกขบวนการที่ต่อสู้อยู่ในป่าเกิดความลี้เลียวว่า จะดำเนินการอย่างไรต่อ จะมอบตัว หรือจะต่อสู้ต่อ ประกอบกับในช่วงเวลาดังกล่าว ประเทศไทยและมาเลเซียดำเนินการปราบปรามคอมมิวนิสต์ ทำให้ยังมีชาวบ้านที่ถูกกดขี่ให้ต้องเข้าป่ามากยิ่งขึ้น จากการถูกกล่าวหาหรือต้องสงสัยว่าเป็นคอมมิวนิสต์ แต่อย่างไรก็ตามการต่อสู้ของผู้ที่เข้าป่าในช่วงเวลาดังกล่าวเป็นการต่อสู้ในแนวทางของการก่อการร้าย ทำการปล้นชิงทรัพย์มากกว่าจะเป็นการเรียกร้องเอกราช¹⁷⁴

การได้รับเอกราชของมาเลเซียจากอังกฤษในวันที่ 21 สิงหาคม พ.ศ. 2500 (ค.ศ. 1957) ทำให้ความรู้สึกชาตินิยมในหมู่ชาวมลายูปัตตานีกลับคืนมา บรรดาผู้นำชาวมลายูปัตตานีทั้งที่อยู่ฝั่งมาเลเซียและปัตตานีที่ก่อนหน้านี้อยู่เจียบๆ เนื่องจากสถานการณ์ทางการเมืองเริ่มเคลื่อนไหวมีการติดต่อกันด้วย

¹⁷³ Majlis Permesyaratan Rakyat Melayu Patani (The Patani Malay Consultative Congress), *Hidup Mati Bangsa Melayu Patani*. Barisan Bersatu Kemerdekaan Patani (Bersatu), 1997, pp. 20-21.

¹⁷⁴ Ramli Ahmad, “Pergerakan Pembebasan Patani,” pp. 81-83.

ความหวังว่าจะสานต่อการต่อสู้ของ GEMPAR และหะยีสุหลง การที่ไม่มีองค์กรทางการเมืองหลังจาก GEMPAR ทำให้ขบวนการอ่อนแอ

ผลจากการประชุมของบรรดาผู้นำในคราวหนึ่งเมื่อต้นปี พ.ศ. 2506 (ค.ศ. 1963) ได้มีการจัดตั้ง “ขบวนการปฏิวัติแห่งชาติ” หรือ BRN ย่อจาก Barisan Revolusi Nasional (National Liberation Front) โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อรวบรวมการเคลื่อนไหวต่อสู้ที่มีอยู่ให้เป็นหนึ่งเดียว โดยมี Haji Mohamed Amin เป็นประธาน และมี Tengku Jalal เป็นรองประธาน

หลังการก่อตั้ง BRN มีการเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่องในบริเวณรอยต่อไทยและมาเลเซีย ผู้นำ BRN ดำริว่าการต่อสู้กับรัฐไทยนั้นต้องใช้วิธีการ “ปฏิวัติ” จึงจะสามารถไปถึงเป้าหมายของการสร้างรัฐอิสระได้ โดยใช้ยุทธวิธีสามประสานได้แก่ วิถีทางการเมือง, เศรษฐกิจ และการทหาร

พื้นฐานของการต่อสู้ของ BRN คือการต่อสู้ด้วยอาวุธ มีการฝึกอาวุธให้เยาวชนที่ Bukit Budor เมื่อฝึกเสร็จแล้วก็จะส่งเยาวชนเหล่านั้นกลับไปยังหมู่บ้าน ยกเว้นคนที่มีหมายเรียกของตำรวจก็จะอาศัยซ่อนตัวในป่า¹⁷⁵ นอกจากนี้ BRN ยังใช้วิถีทางการทูต สร้างความสัมพันธ์และขอความสนับสนุนจากประเทศที่ต่อต้านระบอบการปกครองแบบอาณานิคม

แนวคิดสังคมนิยมของ BRN ไม่ได้ได้รับการยอมรับโดยกลุ่มมลายูมุสลิมที่เคร่งครัดในศาสนา กลุ่มชนชั้นศักดินามลายูเดิมก็รู้สึกต่อต้าน BRN เนื่องจากหลักการต่อต้านระบบศักดินาของ BRN ยิ่งไปกว่านั้นระบบศักดินายังคงดำรงอยู่ที่ปัตตานี ชนชั้นศักดินาเดิมยังได้รับความเคารพอย่างสูงจากชาวมลายู แนวคิดต่อต้านทุนนิยมของ BRN ก็ไปขัดแย้งกับกลุ่มนายทุนที่มีอิทธิพลต่อการทำมาหากินของประชาชนชาวมลายูในพื้นที่

นอกจากรัฐไทยแล้ว BRN ยังไม่ได้รับการยอมรับ อย่างน้อยที่สุดก็จากสามกลุ่มดังที่ได้กล่าวไป กลุ่มที่ให้ยอมรับแนวคิดและอุดมการณ์ของ BRN คือกลุ่มเยาวชนที่ได้รับการศึกษาแบบ “ทางโลก” และกลุ่มเยาวชนที่ได้รับการศึกษาแบบศาสนาแต่ค่อนข้างเปิดกว้างต่อโลกข้างนอก

ในปี พ.ศ.2506 มีการจัดตั้ง “ขบวนการปฏิวัติสาธารณรัฐปัตตานี” หรือ PARNAS ย่อจาก Party Revolusi Nasional

¹⁷⁵ Ramli Ahmad, “Pergerakan Pembebasan Patani,” pp. 95-96.

กำเนิด PULO

พ.ศ. 2511 (ค.ศ. 1968) ชาวมลายูมุสลิมปาตานีได้จัดตั้ง “ขบวนการปลดแอกสาธารณรัฐปัตตานี” หรือ PULO ย่อจาก Patani United Liberation Organization นอกจากนี้ยังมีการเคลื่อนไหวของ พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยและพรรคคอมมิวนิสต์แห่งมาลายา มีบทบาทเคลื่อนไหวตามแนวชายแดนไทยและมาเลเซีย เอกสารของ PULO กล่าวว่าขบวนการ PULO ก่อตั้งเมื่อวันที่ 22 มกราคม พ.ศ.2511 (ค.ศ. 1968) จากการประชุมของบรรดาผู้นำปาตานี ที่ต้องการเรียกร้องสิทธิและปลดปล่อยปาตานีจากนโยบาย “ฆ่าล้างเผ่าพันธุ์” ที่รัฐไทยปราบปรามชาวมลายูมุสลิมอย่างป่าเถื่อนในนาม “การผสมกลมกลืน”¹⁷⁶

ความแตกต่างที่มีนัยยะสำคัญสองประการระหว่าง BIPP, BRN และ PULO กับ GAMPAR และ GRP คือ ประการแรกคือ เป้าหมายของสามองค์กรแรกคือต้องการปลดปล่อยปาตานีเป็นประเทศเอกราช ต่างจาก GAMPAR และ GRP ที่ต้องการไปรวมกับมาเลเซีย ประการที่สอง BIPP, BRN และ PULO มีกองกำลังแบบจรรยาบัตรเป็นของตนเอง ในขณะที่ GAMPAR และ GRP ไม่มี¹⁷⁷

จนถึงช่วงทศวรรษ 2510 มีกลุ่มขบวนการแบ่งแยกดินแดนอย่างน้อยสี่กลุ่ม ได้แก่ BRN, BNPP, PPP, PULO ซึ่งมีแนวคิดและอุดมการณ์ต่างกัน แต่ทุกกลุ่มมีจุดมุ่งหมายเดียวกันนั่นคือ การที่ปาตานีเป็นประเทศเอกราชและมีอธิปไตย แต่การมีหลายกลุ่มเช่นนี้ทำให้การทำงานของขบวนการแบ่งแยกดินแดนไม่มีเอกภาพและเป็นโอกาสที่รัฐไทยจะใช้เพื่อทำให้โลกเห็นว่าขบวนการแบ่งแยกดินแดนไม่ได้มีความสำคัญและเข้มแข็งแต่อย่างใด ในช่วงทศวรรษ 2520 ความขัดแย้งใน BRN เรื่องแนวทางในการต่อสู้ทำให้ BRN แยกออกเป็น 3 กลุ่มคือ BRN-Coordinate, BRN-Ulama และ BRN-Congress¹⁷⁸

หลังจากนั้นยังมีขบวนการอื่นๆ ถูกจัดตั้งขึ้นในทศวรรษ 2530 ได้แก่

พ.ศ. 2532 (ค.ศ. 1989) ได้มีการจัดตั้ง “ขบวนการเบอร์ซาตู” (Bersatu) หรือ ขบวนการแนวร่วมเพื่อเอกราชปาตานี มีวัตถุประสงค์เพื่อรวมองค์กรต่างๆ ที่มีอุดมการณ์และเป้าหมายเดียวกันเข้าด้วยกัน ประกอบด้วย BIPP, BRN (Kongres), PULO และ GMP

¹⁷⁶ The Central Committee, the Department of Information of the PULO, *Patani Case*, p. 6.

¹⁷⁷ Majlis Permesyaratan Rakyat Melayu Patani (The Patani Malay Consultative Congress), *Hidup Mati Bangsa Melayu Patani*, Barisan Bersatu Kemerdekaan Patani (Bersatu), 1997, pp. 21-22.

¹⁷⁸ รุ่งรวี เถลิษศรีภิญโญรัช, *ถอดความคิดขบวนการเอกราชปาตานี*, ปัตตานี: โครงการจัดพิมพ์ดีพบุ๊คส์ (deep book), 2556 รุ่งรวี, หน้า 27.

Bersatu มีหลักการเคลื่อนไหวที่สำคัญ คือ ร่วมกันต่อต้านรัฐบาลไทย, เรียกร้องให้ประเทศมุสลิม และขบวนการประชาชาติอิสลามทั่วโลก ให้สนับสนุนการต่อสู้ เพื่อปลดปล่อยปาตานี พบเอกสารธรรมนูญ Bersatu ประกาศใช้ เมื่อ 26 เม.ย.2534 ประกอบด้วย สภานโยบาย หรือสภาชูรอ (Majlis Syara), ฝ่ายบริหาร (Majlis Eksekutif) และ คณะทำงาน (Biro Biro)

เป้าหมายสูงสุด คือ จัดตั้งประเทศสาธารณรัฐอิสลามมลายูปาตานี กองกำลังส่วนใหญ่เป็น BRN และ PULO การดำเนินงานของ Bersatu ได้รับความสำเร็จค่อนข้างสูง โดยนำเอาหลักการต่อสู้เพื่อความชอบธรรม ตามหลักการอิสลามเพื่อต่อต้านผู้รุกราน (Jihad Menentang Penjajahan) มาเป็นยุทธศาสตร์สำคัญในการดำเนินงานตั้งแต่ปี 2538

พ.ศ. 2538 มีการจัดตั้ง “กลุ่มแนวร่วมมูจาฮิดีน”(BBMP : Barisan Bersatu Mujahidin Patani) รวมผู้เคยร่วม นักรบมูจาฮิดีน ในอัฟกานิสถานทั้งใน และในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เพื่อก่อเหตุรุนแรง ก่อวินาศกรรม อาศัยอยู่กับชุมชน และได้รับความร่วมมือจากชุมชนเป้าหมายคือ “การต่อสู้เพื่ออิสลาม” และสถาปนา “รัฐอิสลาม”

พ.ศ. 2540 (ค.ศ. 1997) มีการจัดตั้ง คณะทำงานเพื่อเอกราชปัตตานี (Komiti Bertindak Kemerdekaan Patani) หรือ KBKP และคณะเจรจากับรัฐบาลไทย เพื่อวางแผนกำหนดทิศทาง การต่อสู้ เพื่อเอกราชปัตตานี เมื่อวันที่ 14-15 มิถุนายน 2540 (ค.ศ. 1997) ได้มีการประชุมระหว่าง Bersatu กับ Komiti Perundingan Rakyat Melayu Patani (KPKMP) ผลการประชุมได้มีการจัดตั้ง สมัชชาประชาชาติปัตตานี (Majlis Permesyaratan Rakyat Melayu Patani) หรือ MPRMP และได้ถือเอาวันที่ 15 มิถุนายน ของทุกปี เป็น “วันชาติมลายูปัตตานี” โดยทาง MPRMP ได้ออกสิ่งตีพิมพ์เผยแพร่แนวคิดในการต่อสู้เพื่อสร้างรัฐมลายูปาตานีโดยชูแนวคิดเรื่องการทำ “ญิฮาด” เพื่อต่อต้านการปกครองของเจ้าอาณานิคม

“สำหรับพวกเราแล้ว การทำญิฮาดต่อต้านเจ้าอาณานิคมนอกศาสนาเป็นสิ่งที่ต้องยึดถือปฏิบัติสำหรับชาวมุสลิมทุกคน ไม่สามารถประนีประนอมได้ ชัยชนะหรือความพ่ายแพ้ในการต่อสู้ที่กำลังดำเนินการโดยชาวมลายูอิสลามปาตานีในขณะนี้ จะส่งผลต่อความรู้สึกของชาวมุสลิมโดยทั่วไปและโดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อชาวมลายู”¹⁷⁹

¹⁷⁹ Majlis Permesyaratan Rakyat Melayu Patani (The Patani Malay Consultative Congress), *Hidup Mati Bangsa Melayu Patani*, Barisan Bersatu Kemerdekaan Patani (Bersatu), 1997, p. xiii.

มุมมองรัฐไทย: ขบวนการต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเป็นภัยต่อความมั่นคง สร้างปัญหาให้กับประเทศ ต้องปราบปราม

วาทกรรมโจรใต้

ก่อนที่การเรียกกลุ่มผู้ต่อต้านรัฐไทยจะหดแคบลง เหลือแค่ “โจรใต้” ซึ่งเป็นคำหลักที่สื่อมวลชนใช้เรียกควบคู่ไปกับ “ผู้ก่อความไม่สงบ” เคยมีการเรียกกลุ่มผู้ต่อต้านรัฐด้วยถ้อยคำอื่นๆ ตัวอย่างเช่น บันทึกของศูนย์นักเรียนนักศึกษาจังหวัดยะลาในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2517 ถึงสัญญา ธรรมศักดิ์ นายกรัฐมนตรีในขณะนั้น ได้จำแนกผู้ก่อการไม่สงบภาคใต้ออกเป็น 3 กลุ่มได้แก่ 1. โจรแบ่งแยกดินแดน 2. โจรผู้ร้ายสามัญ 3. โจรเงินคอมมิวนิสต์ สำหรับโจรแบ่งแยกดินแดนนั้น ทางกรเรียกกว่า “ขบวนการโจรก่อการร้าย” หรือ ขจก.¹⁸⁰

มุมมองจากนักวิชาการ

มีงานศึกษาเกี่ยวกับขบวนการแบ่งแยกดินแดนโดยนักวิชาการทั้งไทยและต่างประเทศเป็นจำนวนมากน้อย นักวิชาการไทยที่ศึกษาเรื่องนี้ เช่น ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ ในงาน *ความเป็นมาของทฤษฎีแบ่งแยกดินแดนในภาคใต้ของไทย* เสนอว่า ข้อกล่าวหาว่าด้วยกระกระทำแบ่งแยกดินแดนนั้น เป็นการประดิษฐ์ขึ้นโดยรัฐไทยเพื่อที่จะปราบปรามและข่มขู่ดินแดนที่ต้องการอ้างสิทธิทางการเมืองในอัตลักษณ์และเจตนารมณ์ของผู้คนในดินแดนดังกล่าว (ในที่นี้คือภูมิภาคอีสานและภาคใต้)¹⁸¹

ธเนศ อาภรณ์สุวรรณเสนอว่าสิ่งที่เกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2491 (ค.ศ. 1948) ไม่ใช่การก่อ “กบฏ” ของคนมลายูมุสลิม คำเรียกร้อง 7 ข้อก็ไม่ใช่สาเหตุที่แท้จริงของการจับกุมและการดำเนินคดีกับเหยื่อสูลงตามทีเข้าใจกัน หากแต่ว่าได้เกิด “ความไม่สงบ” และ “การประท้วง” โดยคนมุสลิมในบริเวณ “สามจังหวัดภาคใต้สุด” ในช่วงก่อนที่จะมีการจับกุมเหยื่อสูลงและยิ่งทวีความรุนแรงมากขึ้นหลังการจับกุมเหยื่อสูลง¹⁸²

เหตุการณ์ที่สะพานกอตอและการประท้วงที่มีสียดกลางปัตตานี พ.ศ. 2518-2519 (ค.ศ. 1975-1976)

เหตุการณ์ที่เป็นที่รู้จักกันว่า “เหตุการณ์ที่สะพานกอตอ” นั้น เกิดขึ้นเมื่อวันที่ 29 พฤศจิกายน พ.ศ. 2518 (ค.ศ. 1975) มีชายมุสลิม 5 คนและเด็กชาย 1 คนเดินทางโดยรถยนต์จากตัวจังหวัดนราธิวาสเพื่อที่จะกลับบ้านที่ อำเภอบาเจาะ จังหวัดนราธิวาส ระหว่างทางถูกทหารซึ่งตั้งค่ายอยู่ที่วัดเชิงเขา ตำบลบาสุกาสา

¹⁸⁰ ดิลก ชีรธร, *แยกดินแดน*, กรุงเทพฯ: วิทยาธร, 2517, หน้า 83-84.

¹⁸¹ ธเนศ, *ความเป็นมาของทฤษฎีแบ่งแยกดินแดนในภาคใต้ของไทย*, หน้า 35-36.

¹⁸² ธเนศ, *ความเป็นมาของทฤษฎีแบ่งแยกดินแดนในภาคใต้ของไทย*, หน้า 41.

เหมาะ อำเภอบาเจาะ ได้กั้รถและตรวจค้น และนำตัวขึ้นรถไป ระหว่างทางทั้งหมดโดนทำร้ายร่างกายและถูกนำไปโยนทิ้งแม่น้ำบริเวณสะพานกอตอ ในเขตติดต่อระหว่าง อำเภอบาเจาะ จังหวัดนราธิวาส กับ อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี

เหตุการณ์นี้ถูกเปิดเผยเนื่องจากว่า เด็กชายสื่อแม บราซเซ ที่มากับชายมุสลิมทั้ง 5 คนและถูกทำร้ายด้วยนั้นไม่ได้เสียชีวิตและได้นำเรื่องราวไปบอกเล่าให้คนอื่นได้รู้ งานของอารง สุทธาศาสน์เรื่อง *ปัญหาความขัดแย้งในสี่จังหวัดชายแดนภาคใต้* ได้ให้ภาพรายละเอียดของเหตุการณ์สะพานกอตอ โดยอารงเป็นล่ามผู้แปลคำให้การต่อเจ้าหน้าที่ตำรวจของเด็กชายผู้รอดชีวิตจากเหตุการณ์ดังกล่าว¹⁸³ เหตุการณ์ที่สะพานกอตอถูกนำเสนอเป็นข่าวในหน้าหนังสือพิมพ์ จนนำไปสู่การประท้วงของชาวบ้านที่รู้สึกว่าเป็นเจ้าหน้าที่รัฐปฏิบัติต่อชาวบ้านแบบไร้มนุษยธรรม การประท้วงเรียกร้องความเป็นธรรมเกิดขึ้นหน้าศาลากลางจังหวัดปัตตานี ในวันที่ 11 ธันวาคม 2518 พร้อมกับยื่น ข้อเรียกร้อง 3 ประการ ได้แก่

1. ให้รัฐบาลจับกุมผู้กระทำผิดมาลงโทษตามกฎหมาย
2. ให้รัฐบาลทบทวนนโยบายการปราบปรามโจรผู้ร้ายใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้
3. ให้ถอนทหารไปจาก 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้¹⁸⁴

มีผู้เข้าร่วมในการชุมนุมประท้วงเป็นแสนคน โดยเริ่มแรกการชุมนุมเริ่มที่หน้าศาลากลางจังหวัดปัตตานีก่อน หลังการประท้วงผ่านไป 3 วัน ในคืนวันที่ 13 ธันวาคม พ.ศ. 2518 (ค.ศ. 1975) ได้มีกลุ่มคนลึกลับขว้างระเบิดใส่ที่ชุมนุม ทำให้มีผู้เสียชีวิต 12 คนและบาดเจ็บ 25 คน¹⁸⁵ การชุมนุมจึงขยายไปเป็นการประท้วงที่หน้ามัสยิดกลางจังหวัดปัตตานี

¹⁸³ อารง สุทธาศาสน์, *ปัญหาความขัดแย้งในสี่จังหวัดภาคใต้*, กรุงเทพฯ: บริษัทพิทักษ์ประชาจำกัด, 2519, หน้า 55-59.

¹⁸⁴ “แยก..ดินแดนใต้ (7) ฆ่า5ศพสะพานกอตอ,” *ไทยรัฐ*, 6 เม.ย. 2547. เข้าถึงได้ที่

https://wbns.oas.psu.ac.th/shownews.php?news_id=7698&fbclid=IwAR2ukGVueceuKoT7Y_Jn-tYhmrak0VndmKgrbtWKWgcpobEgPvrfL7g3mTM

¹⁸⁵ “แยก..ดินแดนใต้ (7) ฆ่า5ศพสะพานกอตอ,” *ไทยรัฐ*, 6 เม.ย. 2547. เข้าถึงได้ที่

https://wbns.oas.psu.ac.th/shownews.php?news_id=7698&fbclid=IwAR2ukGVueceuKoT7Y_Jn-tYhmrak0VndmKgrbtWKWgcpobEgPvrfL7g3mTM

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช นายกรัฐมนตรี ได้ออกมาให้สัมภาษณ์กับสื่อมวลชน จะให้ลงไปแก้ปัญหาการชุมนุมที่ปัตตานี เอาเวลาไปฟัง ลูกนิมิตดีกว่า¹⁸⁶ ยิ่งทำให้ชาวมุสลิมปัตตานีออกมาชุมนุมกันมากยิ่งขึ้น

นายใหญ่ ศวิตชาติ รัฐมนตรีว่าการ กระทรวงยุติธรรม ซึ่งได้รับมอบหมายให้ลงไปแก้ไขปัญหาคาคได้ ก็ได้ออกมาให้สัมภาษณ์ ไปในทำนองเดียวกันคือปัญหาที่เกิดขึ้นไม่ได้ใหญ่โต มีคนมาชุมนุมประท้วงไม่กี่ร้อยคน ไม่ได้เป็น หมิ่นเป็นแสนเหมือนที่เป็นข่าว¹⁸⁷

รัฐบาลจึงเปลี่ยนวิธีในการจัดการกับปัญหาโดยการส่งนายปรีดา พัฒนถาบุตร รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรีลงไปเจรจาแทน ในที่สุดการชุมนุมประท้วงครั้งประวัติศาสตร์ใน 3 จังหวัดภาคใต้ ที่ยึดเยื้อมา ยาวนาน 45 วัน ก็ได้ยุติลงในวันที่ 24 มกราคม พ.ศ. 2519 (ค.ศ. 1976)

ข้อเรียกร้องของชาวมุสลิมที่ได้เรียกร้องไป ได้รับการตอบสนองแค่เพียงรัฐบาลและฝ่ายทหารยอมผ่อนปรนเพียงเล็กน้อย ด้วยการถอนทหารค่ายวัดเชิงเขาไปอยู่ที่อื่น สำหรับข้อเรียกร้องเรื่องการจับผู้กระทำความผิดล่า 5 ศพ มาลงโทษ ได้รับการตอบสนองแค่เพียงรัฐจะยอมชดใช้ค่าเสียหายให้แก่ญาติ ผู้เสียชีวิตและบาดเจ็บ คนทำผิดไม่ถูกลงโทษดำเนินคดีแต่อย่างใด ส่วนข้อเรียกร้องให้ถอนทหารออกจาก 3 จังหวัดภาคใต้ รัฐบาลไม่สามารถปฏิบัติได้ ให้ทหารคงอยู่ในพื้นที่เหมือนเดิม¹⁸⁸

การชุมนุมประท้วงของชาวปัตตานีครั้งนี้ถือเป็นการชุมนุมใหญ่ครั้งหนึ่งในประวัติศาสตร์ของปัตตานีที่เกิดขึ้นเพราะความโกรธแค้นที่ชาวมุสลิมปัตตานีถูกสังหารโดยไม่ได้รับความเป็นธรรม สำหรับมุมมองปัตตานี เหตุการณ์นี้เป็นการเรียกร้องความเป็นธรรมและแสดงออกถึงความไม่พอใจต่อการปกครองของรัฐไทย เป็นการปฏิบัติของเจ้าหน้าที่รัฐโดยมิชอบ ไม่สมเหตุผล และเป็นประวัติศาสตร์บาดแผลที่ยังรอการชำระ การชุมนุมครั้งนี้เป็นการประท้วงที่มีคนเข้าร่วมเป็นจำนวนมาก แต่กลับไม่ค่อยได้รับการบันทึกหรือจดจำมากเท่าใดนัก ทั้งๆ ที่ในช่วงระยะเวลาดังกล่าวเป็นช่วงที่เกิดเหตุการณ์ความไม่สงบทางการเมือง และการชุมนุม

¹⁸⁶ “แยก..ดินแดนใต้ (7) ฆ่า5ศพสะพานกอตอ,” *ไทยรัฐ*, 6 เม.ย. 2547. เข้าถึงได้ที่

https://wbns.oas.psu.ac.th/shownews.php?news_id=7698&fbclid=IwAR2ukGVueceuKoT7Y_Jn-tYhmrakOVndmKgrbtWKWgcpobEgPvrfl7g3mTM

¹⁸⁷ “แยก..ดินแดนใต้ (7) ฆ่า5ศพสะพานกอตอ,” *ไทยรัฐ*, 6 เม.ย. 2547. เข้าถึงได้ที่

https://wbns.oas.psu.ac.th/shownews.php?news_id=7698&fbclid=IwAR2ukGVueceuKoT7Y_Jn-tYhmrakOVndmKgrbtWKWgcpobEgPvrfl7g3mTM

¹⁸⁸ “แยก..ดินแดนใต้ (7) ฆ่า5ศพสะพานกอตอ,” *ไทยรัฐ*, 6 เม.ย. 2547. เข้าถึงได้ที่

https://wbns.oas.psu.ac.th/shownews.php?news_id=7698&fbclid=IwAR2ukGVueceuKoT7Y_Jn-tYhmrakOVndmKgrbtWKWgcpobEgPvrfl7g3mTM

ทางการเมืองในที่ต่างๆ โดยเฉพาะในเมืองหลวง แต่เหตุการณ์การชุมนุมที่เกิดขึ้นในกรุงเทพฯ กลับได้รับความสนใจและบันทึกในหน้าประวัติศาสตร์มากกว่าเหตุการณ์การชุมนุมที่เกิดในปัตตานี

สำหรับรัฐไทย มองการเคลื่อนไหวของชาวบ้านครั้งนี้เป็นส่วนหนึ่งของขบวนการแบ่งแยกดินแดน เป็นการก่อความวุ่นวาย ก่อความไม่สงบ และได้รับการสนับสนุนจากขบวนการใต้ดินโดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่ม PULO¹⁸⁹ มีบันทึกที่ดีตราว่าลับมากของหน่วยงานความมั่นคงระบุว่าขบวนการพูโลเป็นผู้อยู่เบื้องหลังและวางแผนในการชุมนุม

ตารางที่ 3 : เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐไทยกับปัตตานีที่ไม่ลงรอยกัน

เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์	มุมมองของรัฐไทย	มุมมองปัตตานี	มุมมองที่สาม
สถานะของรัฐปัตตานี	ปัตตานีเป็นของรัฐไทย	ปัตตานีเป็นรัฐอิสระ	ปัตตานีเป็นเมืองท่าที่มีความรุ่งเรืองและมีความสัมพันธ์กับเครือข่ายรัฐมลายูในดินแดนหมู่เกาะ
สนธิสัญญาแองโกล-สยามปี 1909	เสียดินแดนรัฐมลายูเพื่อรักษาเอกราชเป็นนโยบายในการปรับตัวเพื่อความอยู่รอด	รัฐไทยทำให้ปัตตานีสูญเสียเอกราชและตกอยู่ภายใต้การปกครองของรัฐไทย	ปัตตานีพยายามดิ้นรนหาทางรอด โดยเฉพาะหวังพึ่งอังกฤษ แต่ด้วยสถานการณ์ทางการเมืองโลกในขณะนั้นทำให้ไม่เป็นผล
รัฐนิยมในสมัยจอมพลป. พิบูลสงคราม	การสร้างชาติและจัดระเบียบรูปแบบการปกครองของชาติ	รัฐไทยกดขี่อัตลักษณ์และวิถีชีวิตของชาวมลายู	รัฐไทยกดขี่อัตลักษณ์และวิถีชีวิตของชาวมลายู
เหตุการณ์ที่ดุซงญอ	ชาวมลายูมุสลิมเป็นผู้	รัฐไทยใช้อำนาจใน	รัฐไทยใช้อำนาจใน

¹⁸⁹ กัมปนาท จินตวิโรจน์, พล.ต.ต., *ชก. พูโล องค์การแบ่งแยกดินแดนแห่งสาธารณรัฐปัตตานี*, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อนาคต, 2523, หน้า 41.

	ก่อเหตุขึ้นก่อน มีการวางแผนล่วงหน้า	การปราบปรามประชาชนชาวมลายูอย่างไม่เป็นธรรม	การปราบปรามประชาชนชาวมลายูอย่างไม่เป็นธรรม
เหตุการณ์ที่สะพานกอตอและการประท้วงที่หน้ามัสยิดกลางปัตตานี	การประท้วงที่หน้ามัสยิดกลางปัตตานีมีขบวนการแบ่งแยกดินแดนอยู่เบื้องหลัง	รัฐไทยใช้อำนาจในการปราบปรามประชาชนชาวมลายูอย่างไม่เป็นธรรมและละเมิดสิทธิมนุษยชน	รัฐไทยใช้อำนาจในการปราบปรามประชาชนชาวมลายูอย่างไม่เป็นธรรมและละเมิดสิทธิมนุษยชน

ที่จริงแล้วเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐไทยกับปาตานีที่ไม่ลงรอยกันยังมีอีกหลายเหตุการณ์ แต่ผู้วิจัยหยิบยกเพียง 5 กรณีหรือเหตุการณ์เท่านั้น ที่จะฉายภาพให้เห็นถึงความไม่ลงรอยกันของประวัติศาสตร์หรือเรื่องเล่าจากทั้งสองฝ่ายผ่านช่วงระยะเวลาต่างๆ

บทที่ 4

สถานะของประวัติศาสตร์ในความขัดแย้งระหว่างรัฐไทยกับปัต(ปา)ตานี

ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐไทยกับปัต(ปา)ตานีนับตั้งแต่มีการผนวกดินแดนรัฐปาตานีซึ่งเคยเป็นรัฐอิสระมาก่อนจนกระทั่งถูกกลืนกลายเป็นส่วนหนึ่งของประเทศไทยเต็มไปด้วยความขัดแย้งและความรุนแรงมาตลอด ความขัดแย้งและความรุนแรงที่เกิดขึ้นนั้นเกิดจากหลายปัจจัย ทั้งสำนึกทางประวัติศาสตร์ที่ต่างกัน อำนาจอธิปไตย อัตลักษณ์ ชาติพันธุ์ ศาสนา และความยุติธรรมในการบริหารปกครอง จะเห็นได้ว่า “ประวัติศาสตร์” เป็นตัวแปรหลักประการหนึ่ง บทนี้จะนำเสนอว่ารูปแบบการเขียนประวัติศาสตร์ของแต่ละฝ่ายเป็นอย่างไร ประวัติศาสตร์มีสถานะอย่างไรในความขัดแย้งระหว่างรัฐไทยกับปัต(ปา)ตานี รวมถึงรัฐไทยและนักชาตินิยมมลายูปาตานีนำเอาประวัติศาสตร์ในแบบฉบับของตนไปใช้อย่างไรบ้าง

4.1 รูปแบบการเขียนประวัติศาสตร์ของรัฐไทยและนักชาตินิยมมลายูปาตานี

ดังที่ได้อภิปรายไปแล้วในบทที่ 2 ว่าประวัติศาสตร์นิพนธ์ประวัติศาสตร์หรืองานเขียนทางประวัติศาสตร์นั้นเป็นงานประพันธ์รูปแบบหนึ่งซึ่งไม่ได้นำเสนอความจริงทั้งหมด ไม่ได้นำเสนอสิ่งที่เกิดขึ้นอย่างแท้จริงในอดีตได้ทั้งหมด แม้ว่านักประวัติศาสตร์จะยืนยันว่างานเขียนทางประวัติศาสตร์มีลักษณะที่แตกต่างจากงานเขียนรูปแบบอื่นๆ ซึ่งงานเขียนโดยทั่วไปเป็นผลผลิตจากจินตนาการของผู้เขียน (fiction) แต่งานประวัติศาสตร์คืองานเขียน (discourse) เกี่ยวกับเหตุการณ์จริงที่เกิดขึ้นในอดีต (fact) ซึ่งเรียบเรียงขึ้นจากการศึกษาค้นคว้าข้อมูลอย่างเป็นวิทยาศาสตร์¹⁹⁰ แต่อย่างไรก็ตามอันเนื่องมาจากข้อจำกัดของการเข้าถึงร่องรอยที่สามารถสืบย้อนไปถึงอดีตที่เกิดขึ้นที่ผ่านไปแล้ว หรือที่เรียกว่าหลักฐานทางประวัติศาสตร์ หลักฐานทางประวัติศาสตร์มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการสร้างงานเขียนทางประวัติศาสตร์หรือจำลองความจริงที่เกิดขึ้นในอดีตให้ใกล้เคียงกับสิ่งที่เกิดขึ้นจริงๆ ให้มากที่สุด การเขียนงานทางประวัติศาสตร์นอกจากจะต้องอาศัยหลักฐานทางประวัติศาสตร์แล้ว อีกสิ่งหนึ่งที่มีบทบาทและส่งผลอย่างมากต่อการเขียนงานทางประวัติศาสตร์คือ “โครงเรื่อง” (plot) แม้ว่านักประวัติศาสตร์ส่วนใหญ่จะยืนยันว่างานเขียนทางประวัติศาสตร์แตกต่างจาก

¹⁹⁰ Hayden White, *Tropics of Discourse: Essays in Cultural Criticism*, Baltimore: Maryland: The Johns Hopkins University Press, 1978, pp. 121-122. อ้างใน ตามไท ดิลกวิทยรัตน์, “ทฤษฎีการเขียนประวัติศาสตร์ของเฮย์เดน ไวต์,” *วารสารประวัติศาสตร์ ธรรมศาสตร์*, ปีที่ 6 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มิถุนายน 2562), หน้า 134.

งานเขียนประเภทวรรณกรรมหรือนิยาย แต่ก็ปฏิเสธไม่ได้ว่างานเขียนประวัติศาสตร์มีโครงเรื่องที่คอยกำกับ การเขียนไว้อยู่ทั้งโดยที่นักประวัติศาสตร์หรือผู้เขียนจะรู้ตัวหรือไม่รู้ตัวก็ตาม

ในการเขียนงานทางประวัติศาสตร์ นักประวัติศาสตร์หรือผู้เขียนต้องเรียบเรียงข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นให้อยู่ในรูปแบบของเรื่องราว (story) คือมีการกำหนดจุดเริ่มต้น จุดกึ่งกลาง และจุดสิ้นสุด เพื่อสร้างขอบเขตของเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่จะทำการศึกษา นอกจากนี้ยังมีการตีความเรื่องราวดังกล่าวให้กลายเป็นเรื่องเล่า (narrative) ที่มีความหมาย ซึ่งในการตีความนี้นักประวัติศาสตร์จะใช้วิธีการสร้างชุดคำอธิบาย (explanations) ให้กับเหตุการณ์ต่างๆ ซึ่งแบ่งได้เป็น 4 ระดับ ได้แก่ 1) ระดับการสร้างโครงเรื่องให้กับเหตุการณ์ (emplotment) 2) ระดับของการสร้างข้อถกเถียง (argument) 3) ระดับนัยยะทางอุดมการณ์ (ideological implication) 4) ระดับโวหารเปรียบเทียบ¹⁹¹ โดยระดับที่เห็นได้ชัดเจนที่สุดคือ การสร้างโครงเรื่อง

งานเขียนทางประวัติศาสตร์ปัด(ปา)ตานีทั้งจากฝ่ายรัฐไทยหรือนักชาตินิยมมลายูก็เช่นกัน คือเป็นงานเขียนที่มีการสร้างโครงเรื่อง มีการวางโครงเรื่องว่าจะให้ออกมาแบบรูปแบบใด หากนำแนวคิดการสร้างโครงเรื่องให้กับเหตุการณ์ของ Hayden White มาใช้จะพบว่ารูปแบบโครงเรื่องของประวัติศาสตร์ปัด(ปา)ตานีทั้งของฝ่ายรัฐไทยและนักชาตินิยมมลายูปาดานีมีความเหมือนกันคือ โศกนาฏกรรม สำหรับรัฐไทยการเสียดินแดนสู่รัฐมลายู (ร่วมกับการเสียดินแดนในที่อื่นๆ) เป็นความสูญเสียอย่างยิ่งของรัฐไทย เนื่องจากมีมุมมองทางประวัติศาสตร์และความเชื่อว่าดินแดนต่างๆ เหล่านี้เป็นของรัฐไทยมาโดยตลอด ดังนั้นผลของสนธิสัญญาระหว่างสยามกับอังกฤษที่นำไปสู่การที่รัฐมลายูอันได้แก่รัฐกลันตัน ตรังกานู เปอร์ลิส และไทรบุรี (เกาะหมะ) อยู่ภายใต้การปกครองของอังกฤษ ทำให้สยามอยู่ในฐานะผู้ถูกระงับ ต้องจำยอมเสียดินแดน ยกดินทั้งสี่รัฐให้อังกฤษไป สยามไม่ได้มองว่าสยามได้ปัด(ปา)ตานีมา แต่ดินแดนปัด(ปา)ตานีเป็นของสยามแต่ดั้งเดิมอยู่แล้ว รัฐไทยจึงมีความชอบธรรมอย่างเต็มที่ที่จะปกครองดินแดนรัฐปัด(ปา)ตานี และจะยอมให้มีอะไรมากระทบอำนาจในการปกครองไม่ได้โดยเด็ดขาด ดังนั้นการเขียนประวัติศาสตร์ไทยในส่วนที่เกี่ยวข้องกับปัด(ปา)ตานี จึงเป็นส่วนหนึ่งของโศกนาฏกรรมที่ตัวเองเป็นผู้ถูกระงับที่จำใจต้องเสียดินแดนเพื่อความอยู่รอดของชาติ และดินแดนที่เหลืออยู่จะเสียไปไม่ได้อีกเด็ดขาด นี่คือโครงเรื่องที่ครอบงำการเขียนประวัติศาสตร์ของรัฐไทยมาโดยตลอดคือเน้นถึงเรื่องความชอบธรรมในการปกครองเหนือดินแดนรัฐปัด(ปา)ตานีมาตั้งแต่ยุคโบราณ

ส่วนโครงเรื่องของการเขียนประวัติศาสตร์จากฝ่ายนักชาตินิยมมลายูปาดานีก็เป็นเรื่องของโศกนาฏกรรมเช่นเดียวกัน หากแต่ในโครงเรื่องประวัติศาสตร์ของปาดานีมีรัฐไทยเป็นผู้กระทำต่อรัฐปาดานี

¹⁹¹ ตามโท ดิลกวิทย์รัตน์, “ทฤษฎีการเขียนประวัติศาสตร์ของเฮย์เดน ไวต์,” หน้า 136-140.

งานเขียนประวัติศาสตร์จากมุมมองของฝ่ายปาดานีเน้นเรื่องการที่รัฐปาดานีมีความเป็นอิสระและถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของรัฐไทยโดยไม่เต็มใจ และตลอดเวลาที่รัฐไทยปกครองปาดานีนั้นไม่ได้ปกครองด้วยหลักธรรมาภิบาล หากปกครองด้วยความไม่เป็นธรรมด้วยนโยบายผสมกลมกลืนพยายามที่จะสลายอัตลักษณ์และวิถีชีวิตความเป็นมลายู ดังนั้นโครงเรื่องงานเขียนประวัติศาสตร์ปาดานีของนักชาตินิยมมลายูปาดานีจึงเน้นถึงความไม่เป็นอิสระของรัฐปาดานีที่ควรมีสิทธิในการปกครองตัวเอง ความเป็นเจ้าของดินแดนจังหวัดชายแดนใต้ การกดขี่ของรัฐไทยที่กระทำต่อชาวมลายูปาดานีทั้งทางด้านกฎหมาย การปกครอง การศึกษา วัฒนธรรม ซึ่งรวมถึงวิถีการดำเนินชีวิต ตลอดจนความรุนแรงต่างๆ ที่กระทำโดยรัฐไทย

โครงสร้างงานเขียนประวัติศาสตร์ของทั้งฝ่ายรัฐไทยและปาดานีเป็นโศกนาฏกรรมที่อ้างว่าตนเป็นเหยื่อและมีความชอบธรรมในการกระทำเพื่อรักษาไว้ซึ่งอธิปไตยและความมั่นคงของชาติ หรือเพื่อกู้บ้านกู้เมืองคืน และงานเขียนประวัติศาสตร์ของทั้งสองฝ่ายมีความคล้ายคลึงกันนั่นคือมีตัวพระเอก (คนดี) และตัวร้าย ซึ่งต่างฝ่ายต่างเป็นผู้ร้ายในเรื่องเล่าของฝ่ายตรงข้าม

นอกเหนือจากคู่มือทั้งสองฝ่ายที่สร้างงานเขียนทางประวัติศาสตร์แล้ว ยังมีการผลิตงานเขียนทางประวัติศาสตร์จากนักศึกษาวิจัยเกี่ยวกับจังหวัดชายแดนใต้จำนวนมาก ดังที่ได้กล่าวไปแล้วในบทที่ 2 ว่างานเขียนทางประวัติศาสตร์หรือประวัติศาสตร์นิพนธ์ปัด(ปา)ตานีสัมพันธ์โดยตรงกับเหตุการณ์ความรุนแรงที่เกิดขึ้นในจังหวัดชายแดนใต้ อนุสรณ์ อุณโณชี้ว่าทศวรรษ 1970 เป็นยุคที่เริ่มมีงานบุกเบิกเกี่ยวกับงานศึกษาชายแดนภาคใต้¹⁹² นั่นคือช่วงที่มีการก่อตัวของขบวนการแบ่งแยกดินแดนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ทำให้วงการการศึกษาตื่นตัวเพื่อที่จะอธิบายและตอบสนองต่อปรากฏการณ์ในช่วงเวลานั้น งานที่อธิบายรากเหง้าต้นตอของปัญหาความขัดแย้งว่าเกิดจากประวัติศาสตร์ ความแตกต่างทางชาติพันธุ์และศาสนา เช่น งานของอารัง สุทธาศาสน์ เรื่อง *ปัญหาความขัดแย้งในสี่จังหวัดภาคใต้* ปี พ.ศ. 2519 ซึ่งแนวคิดแบบนี้ทำให้งานในยุคทศวรรษ 1980 จึงเน้นการศึกษาที่ขบวนการแบ่งแยกดินแดนเป็นหลัก งานที่อธิบายว่าปัญหาความรุนแรงเกิดจากความขัดแย้งทางชาติพันธุ์และศาสนา คืองานของสุรินทร์ พิศสุวรรณ ปี ค.ศ. 1988 งานที่อธิบายว่าปัญหาที่เกิดเป็นความขัดแย้งทางการเมือง คืองานของอุทัย ดุลยเกษม ปีค.ศ. 1988 จะเห็นได้ว่างานศึกษาเกี่ยวกับจังหวัดชายแดนภาคใต้ยังคงเป็นงานที่เน้นศึกษาถึงความขัดแย้งและความรุนแรงที่เกิดขึ้น งานจำนวนไม่น้อยพยายามวิเคราะห์ถึงสาเหตุที่นำไปสู่ความขัดแย้งและความรุนแรง ซึ่งประวัติศาสตร์เป็นหนึ่งในสาเหตุหลักจากข้อเสนอของงานศึกษาวิจัยหลายชิ้น งานเขียนและงานศึกษาเกี่ยวกับปัญหาความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้ส่วนใหญ่เสนอคล้ายๆ กันว่าความขัดแย้งเป็นประเด็นเรื่องทางประวัติศาสตร์และความแตกต่าง

¹⁹² อนุสรณ์ อุณโณ, “บทนำ: หนึ่งทศวรรษงานเขียนชายแดนใต้ภายใต้เหตุการณ์ความไม่สงบระลอกใหม่,” หน้า 5.

ทางด้านวัฒนธรรม ซึ่งแยกไม่ออกจากประเด็นเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างรัฐไทยกับปัตตานีที่เป็นการปกครองแบบส่วนกลางกับท้องถิ่น

มีผู้วิเคราะห์ว่างานทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับปัต(ปา)ตานีโดยชาวมลายูมุสลิมหรือนักวิชาการในช่วงหลัง มักเล่าประวัติศาสตร์ปัต(ปา)ตานีในแง่ที่ว่าปัต(ปา)ตานีมีความยิ่งใหญ่ ชาตินิยมมลายูมีความสำคัญมาก จนกระทั่งเรื่องเล่าประวัติศาสตร์มีตัวละครแค่ชนชั้นนำไทยกับชนชั้นนำมลายูซึ่งถือเป็นคู่ขัดแย้งโดยตรงเท่านั้น แต่ที่จริงแล้วยังมีตัวละครอื่นๆ ที่ยังถูกละเลยไม่ถูกกล่าวถึงอีกมากในประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐไทยกับรัฐมลายูปัตตานี หรือในประวัติศาสตร์ของรัฐปัต(ปา)ตานีเอง

สิ่งที่ยังขาดหายไปจากการงานศึกษาที่มีอยู่มากมายมหาศาล คือการศึกษาที่เน้นชุมชนหรือชาวบ้านเป็นหลัก ให้ชุมชนหรือชาวบ้านเป็นองค์ประธานที่แท้จริง การศึกษาส่วนใหญ่ (รวมถึงงานวิจัยชิ้นนี้) ยังเน้นอยู่ที่องค์ประธานที่เป็นคู่ขัดแย้งหลักคือรัฐไทยกับรัฐปัต(ปา)ตานี/ขบวนการแบ่งแยกดินแดน ทั้งๆ ที่มีการต่อต้านรัฐในรูปแบบอื่นๆ แต่การต่อต้านรัฐในรูปแบบขบวนการแบ่งแยกดินแดนกลับได้รับความสนใจและถูกให้ความสำคัญมากที่สุด

ตารางที่ 4 : รูปแบบการเขียนประวัติศาสตร์ของรัฐไทยและนักชาตินิยมมลายูปัตตานี

ประเด็นที่ปรากฏในงานทางประวัติศาสตร์	อำนาจและความชอบธรรมในการปกครอง	ดินแดน	อัตลักษณ์และวิถีการดำเนินชีวิต	ความยุติธรรม
รัฐไทย	X	X		
นักชาตินิยมมลายูปัตตานี	X	X	X	X

4.2 สถานะของประวัติศาสตร์ในความขัดแย้งระหว่างรัฐไทยกับนักชาตินิยมมลายูปัตตานี

แม้ว่าความสนใจในการศึกษาหาสาเหตุที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งและความรุนแรงที่จังหวัดชายแดนภาคใต้จะเพิ่มขึ้นอย่างมากมายมหาศาลรวมถึงการศึกษาประวัติศาสตร์ปัต(ปา)ตานีด้วย อย่างไรก็ตามองค์

ความรู้หรือความรับรู้ประวัติศาสตร์ของสังคมไทยหรือคนไทยส่วนใหญ่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของปัตตานี (ปา) ตานี มาจากตำราประวัติศาสตร์หรือหนังสือประวัติศาสตร์ไทยในแบบฉบับของทางการไทยเป็นหลัก

ตัวอย่างการปรากฏหรือการเผยแพร่องค์ความรู้ประวัติศาสตร์ปัตตานีในฉบับมุมมองของทางการรัฐไทย เช่น ตามเว็บไซต์หน่วยงานราชการต่างๆ เว็บไซต์สื่อกระแสหลัก รวมถึงเว็บไซต์ทั่วไป เช่น เรื่อง “ประวัติความเป็นมาของจังหวัดฯ” ในเว็บไซต์ *จังหวัดปัตตานี*¹⁹³ เรื่อง “ประวัติความเป็นมาโดยรวมของจ.ปัตตานี” ในเว็บไซต์ *เทศบาลเมืองปัตตานี*¹⁹⁴ เรื่อง “ประวัติจังหวัดปัตตานี” ในเว็บไซต์ *สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดปัตตานี*¹⁹⁵ งานเขียนของ อาศิรา พนาราม เรื่อง “สุสานและประวัติศาสตร์ของปัตตานี” ในเว็บไซต์ *ศูนย์ประสานการปฏิบัติที่ ๕ กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในราชอาณาจักร*¹⁹⁶ เรื่อง “ประวัติศาสตร์ปัตตานี โดย ดร.ปรีดี มะนิวัน” ในเว็บไซต์ *Smile ชายแดนใต้*¹⁹⁷ เรื่อง “ประวัติศาสตร์ปัตตานีและปฐมบทการแบ่งแยกดินแดน” ในเพจเฟซบุ๊ก *กลุ่มต่อต้านมุสลิมหัวรุนแรง 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้*¹⁹⁸ ข้อมูลที่ถูกนำไปเผยแพร่ต่อและผลิตซ้ำล้วนมาจากมุมมองประวัติศาสตร์ปัตตานี (ปา) ตานีที่มีรัฐไทยเป็นศูนย์กลาง ซึ่งข้อมูลต่างๆ เหล่านี้อ้างอิงมาจากพงศาวดารต่างๆ

สำหรับเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่จังหวัดชายแดนใต้ที่ปรากฏในรูปแบบเรียนประวัติศาสตร์หรือหนังสือประวัติศาสตร์ไทยมีการพูดถึงความสูญเสีย แต่เป็นการพูดถึงการสูญเสียของรัฐไทยจากสนธิสัญญาระหว่างสยามกับอังกฤษในปี.ศ. 1909 ที่ทำให้รัฐไทยต้องสูญเสียสิกรัฐมลายูให้แก่อังกฤษไป และเป็นประวัติศาสตร์การเสียดินแดนที่ถูกผลิตซ้ำในหลายรูปแบบรวมกับการเสียดินแดนในบริเวณอื่นๆ

¹⁹³ เว็บไซต์จังหวัดปัตตานี, “ประวัติความเป็นมาของจังหวัดฯ,” เข้าถึงได้ที่

<http://www.pattani2018.pattani.go.th/content/history>

¹⁹⁴ เว็บไซต์เทศบาลเมืองปัตตานี, “ประวัติความเป็นมาโดยรวมของจ.ปัตตานี,” เข้าถึงได้ที่

<https://sites.google.com/site/prawatimeuxngpattani/>

¹⁹⁵ เว็บไซต์สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดปัตตานี, “ประวัติจังหวัดปัตตานี,” เข้าถึงได้ที่

<http://www.pattani.m-society.go.th/info-pattani/>

¹⁹⁶ อาศิรา พนาราม, “สุสานและประวัติศาสตร์ของปัตตานี,” *ศูนย์ประสานการปฏิบัติที่ ๕ กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในราชอาณาจักร* เข้าถึงได้ที่

<https://isoc5.net/trendings/view/01873D0AD43B53E7C32A65F1BB2253370000000000000000000000000000000000/>

¹⁹⁷ เว็บไซต์ Smile ชายแดนใต้, “ประวัติศาสตร์ปัตตานี โดย ดร.ปรีดี มะนิวัน,” เข้าถึงได้ที่

<http://www.smiledantai.com/2561/ประวัติศาสตร์ปัตตานี-โด/>

¹⁹⁸ เพจเฟซบุ๊ก *กลุ่มต่อต้านมุสลิมหัวรุนแรง 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้*, “ประวัติศาสตร์ปัตตานีและปฐมบทการแบ่งแยกดินแดน,” เข้าถึงได้ที่ <https://www.facebook.com/1528114854166628/posts/1679909445653834/>

เมื่อเป็นรัฐชาติหรือประเทศในรูปแบบรัฐสมัยใหม่แล้ว การเขียนประวัติศาสตร์ของชาติที่เน้นเรื่องชาตินิยมไทย การที่แผ่นดินไทยต้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันจะแบ่งแยกจากกันไม่ได้ ทำให้ขบวนการหรือองค์กรใดๆ ก็ตามที่มีการกระทำในลักษณะที่ต้องการแบ่งแยกดินแดนออกไปจึงกลายเป็นผู้ร้าย เป็นโจร เป็นผู้ก่อการร้ายในการเขียนประวัติศาสตร์ฉบับทางการไทย

ในขณะที่เดียวกันนักชาตินิยมมลายูที่มีมุมมองประวัติศาสตร์ของปัต(ปา)ตานีอีกชุดหนึ่งก็มีการนำประวัติศาสตร์ไปใช้ในการปลุกเร้าความรู้สึกชาตินิยม ดังจะเห็นได้จากเอกสารของขบวนการหรือแถลงการณ์ของขบวนการต่างๆ มักจะหยิบยกประวัติศาสตร์มากล่าวถึงและให้ความสำคัญเป็นอันดับแรกๆ เสมอ เพื่อโน้มน้าวให้เยาวชนคนรุ่นใหม่รับรู้ประวัติศาสตร์ในแบบฉบับของตน ตลอดจนปลุกเร้าความรู้สึกชาตินิยม

ตัวอย่างเช่น การแถลงการณ์ในเฟซบุ๊กที่ใช้ชื่อว่า BRN Barisan Revolusi Nasional เมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2562 หลังจากเกิดเหตุมีกลุ่มคนร้ายยิงถล่มป้อมชุดรักษาความปลอดภัยหมู่บ้าน หรือ ชรบ. บ้านทุ่งสะเดา ตำบลลำพะยา อำเภอเมือง จังหวัดยะลา เมื่อกลางดึกวันที่ 6 พฤศจิกายน พ.ศ. 2562 ส่งผลให้มีผู้เสียชีวิตถึง 15 คน และบาดเจ็บสาหัสอีก 5 ราย แถลงการณ์ดังกล่าวเป็นการออกมายอมรับว่าการบุกโจมตีนั้นเป็นการกระทำของกลุ่ม BRN และในแถลงการณ์นี้ได้เน้นย้ำถึงประวัติศาสตร์ที่ยังคงเป็นบาดแผลในใจของชาวมลายูปาตานี แถลงการณ์มีความว่า

“ขอความสันติสุขจงมีแด่ทุกท่าน

ขอแสดงความเสียใจอย่างสุดซึ้งต่อการสูญเสียชีวิตของประชาชนชาวสยามพุทธและประชาชนชาวมลายูในเหตุการณ์ที่ถูกข่มขู่โจมตีโดยกองกำลังนักรบปาตานี

BRN ยังคงยึดมั่นในแนวทางสันติภาพที่มีความจริงใจในการปฏิบัติการทั้งหมด ไม่ใช่อย่างที่รัฐบาลสยามไทยกำลังดำเนินการ ฉากหน้าคือความพยายามพูดคุยอย่างสันติ แต่ฉากหลังได้สั่งกำลังพลทุกระดับชั้นดำเนินการทุกรูปแบบต่อประชาชนปาตานี ทั้งการอุ้มฆ่า, สังหารอย่างถูกกฎหมาย (พรก. และกฎอัยการศึก), เก็บตัวอย่างสารพันธุกรรมโดยที่ไม่มีการยินยอมและอื่นๆ ที่รัฐสยามไทยกำลังปฏิบัติการอยู่

สิ่งเหล่านี้เป็นตัวกระตุ้นสำคัญ ที่รัฐสยามได้วางเดิมพันสูงต่อกองกำลังนักรบของเรา ที่ล้วนแล้วมีศักยภาพพร้อม และพร้อมปฏิบัติการโดยทันทีตามการตัดสินใจของหัวหน้าชุดและสภาที่ปรึกษาในพื้นที่

ที่นี่...ดินแดนปาตานี แผ่นดินที่ถูกปล้นชิงและยึดครองตามรูปแบบในอดีตและการแสวงหาอาณานิคม และไม่มี การคืนดินแดนแก่เจ้าของดินแดนตามพันธสัญญาแองโกลสยามแต่อย่างใด

เราได้มีการปฏิบัติตามพันธสัญญาการต่อสู้ตามหลักอัลกุรอานและหลักสากลไปแล้ว ว่าด้วยการต่อสู้ในรูปแบบรัฐสภาโดยส.ส.อดุลย์ ณ สายบุรี และยื่นข้อเรียกร้อง 7 ข้อของท่าน **หะยีสุหลง อับดุลกอเดร์** ซึ่งเป็นการต่อสู้หิงสาโดยพยายามหลีกเลี่ยงการกระทบกระทั่งให้น้อยที่สุด เป็นการต่อสู้ของประชาชนอย่างแท้จริง แต่สองท่านที่กล่าวถึงรวมทั้งทีมงานกลับถูกรัฐบาลสยามไทยสังหารและต้องหลบหนีไปยังประเทศเพื่อนบ้าน ถือเป็นเหตุการณ์ที่เป็นที่รู้จักของสังคมโลก

การสังหารหมู่ประชาชนและโยนศพทิ้ง ณ สะพานกอตอ โดยนาวิกโยธินของรัฐบาลสยามไทยและนำไปสู่การเดินขบวนที่มีประชาชนเข้าร่วมกว่า 100,000 คน #ด้วยสันติวิธี แต่ก็ลงท้ายด้วยการสังหารหมู่ของเจ้าหน้าที่สยามไทย

การเรียกร้องให้ปล่อยตัวขบ.ที่ไม่มีศักยภาพในการป้องกันตนเองและรัฐสยามไทย กล่าวหาว่ามอบปืนให้กับนักรบปาตานี #เพื่อหาคนรับผิดชอบโดยที่เจ้าหน้าที่ต้องการหนีความผิด ก็ลงท้ายด้วยการสังหารประชาชนเสียชีวิต 85 ศพ สูญหายกว่า 36 ราย

การก่อตั้งขบวนการต่อสู้ ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการต่อสู้ตามหลักอัลกุรอาน เมื่อถึงขีดสุดของการต่อสู้ด้วยสันติวิธีจนน้ำตาหลังรดผืนแผ่นดิน การต่อสู้ด้วยวิธีการที่สูงที่สุดจึงสามารถกระทำได้บนผืนแผ่นดินของตนเองและยุทธศาสตร์การรบ

แผ่นดินปาตานี คือ ผืนแผ่นดินอิสลามที่ถูกยึดครอง (ดาร์ลุฮ์รอป) เป็นแผ่นดินที่มีศึกสงครามนับแต่การเข้าปล้นชิงและยึดครองของสยามไทยจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งการรบอาจไร้รูปแบบแต่มียุทธศาสตร์ที่มั่นคง

สำหรับประชาชนชาวมลายูปาตานี ท่านจงปฏิบัติตามอัลกุรอานและฮาดิซอย่างเคร่งครัด จงแยกให้ออกว่ามิตรและศัตรู ซึ่งในตำราการต่อสู้กับกาเฟรได้จำแนกแยกแยะในเรื่องต่างๆไว้ชัดเจน จงเรียนรู้ให้ถ่องแท้ก่อนที่จะตัดสินใจ

สำหรับประชาชนชาวมลายูพุทธ ท่านจงศึกษาการวิวัฒนาการและศึกษารากเหง้าของท่านให้
ถ่องแท้ว่าท่านคือใคร

สำหรับประชาชนชาวสยามพุทธ ที่ถูกรัฐบาลสยามไทยนำเข้ามาเพื่อปฏิบัติตามนโยบายสลาย
และกลมกลืนทางชาติพันธุ์ของคนมลายูปาตานีในพื้นที่ **ท่านจงศึกษาถึงประวัติศาสตร์การ
ย้ายถิ่นฐานของท่านให้กระจ่างแจ้ง** ก่อนที่จะตัดสินใจอะไรลงไป

เราไม่ต้องการขับไล่ประชาชนชาวสยามพุทธที่เกิดบนผืนแผ่นดินปาตานี แต่อยากให้คุณท่าน
จงเรียนรู้ว่าควรจะทำปฏิบัติตนเช่นไรในผืนแผ่นดินปาตานี ซึ่งมีชาวมลายูมุสลิมและพุทธเป็น
เจ้าของดินแดน

จงเรียนรู้ให้กระจ่างไม่ใช่เรียนรู้ด้วยใจที่อคติและถูกล้างสมองพร้อมถูกปลูกฝังหรือหลอกหลวง
จากรัฐสยามไทยของท่านเพื่อรักษาอำนาจของตนเอง

การต่อสู้ของเราไม่มีวันจบสิ้น

BRN”¹⁹⁹ (เน้นโดยผู้วิจัย)

นี่ไม่ใช่ครั้งแรกที่ประวัติศาสตร์ถูกหยิบยกขึ้นมาถกเถียงถึงในฐานะหนึ่งในแรงผลักดันที่ทำให้นักรบปาตานีออกมา
ก่อการเพื่อเรียกร้องดินแดนคืน ในปี พ.ศ. 2556 BRN เคยออกแถลงการณ์ ซึ่งมีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับ
ความสำคัญของประวัติศาสตร์ปาตานีมาแล้ว ส่วนหนึ่งของแถลงการณ์ความว่า

“ถ้าเราจะพูดถึงสถานการณ์ความรุนแรงที่เกิดขึ้นในปาตานี เราจำเป็นต้องอ้างอิง
ประวัติศาสตร์ เมื่อปาตานีตกเป็นอาณานิคมของสยามเมื่อ ค.ศ. 1785 ระบบการ (ปกครอง
ที่) กดขี่ชาวมลายูอย่างโหดร้ายก็เกิดขึ้นตั้งแต่บัดนั้น ขบวนการปลดปล่อยชาว (bangsa) ปา
ตานีก็เกิดขึ้น เพื่อปลดปล่อยชาวมลายูปาตานีที่ถูกกดขี่และใช้ชีวิตอย่างทรมานจากการ

¹⁹⁹ เพจเฟซบุ๊ก *BRN Barisan Revolusi Nasional*, 8 November 2019, เข้าถึงได้ที่

<https://www.facebook.com/1380087125452122/photos/a.1405437929583708/2364737980320360/?type=3>
(เข้าถึงเมื่อวันที่ 13 พฤศจิกายน 2562).

ปกครองแบบอาณานิคมของสยาม (ขบวนการเหล่านี้เกิดขึ้น) เพื่อมุ่งไปสู่สันติภาพที่แท้จริง”²⁰⁰

การที่รัฐไทยกับนักชาตินิยมมลายูปาตานียึดถือ “ประวัติศาสตร์” คนละชุดซึ่งนำเสนอ “ความจริง” คนละแบบนำไปสู่การที่ไม่สามารถเริ่มต้นพูดคุยกันอย่างสันติ เพราะประวัติศาสตร์คือรากเหง้าคือที่มาของปัญหาความขัดแย้ง ยิ่งต่างฝ่ายต่างยึดมั่นถือมั่นกับชุดความจริงของตัวเองและไม่เปิดใจรับชุดความจริงอื่นมากเท่าไรก็ไม่สามารถที่จะเริ่มต้นการพูดคุยถึงอนาคตร่วมกันได้

ประวัติศาสตร์ของทั้งสองฝ่ายเป็นประวัติศาสตร์แข่งขันและตายตัว ไม่ว่าจะเวลาจะผ่านไปนานเท่าไร การอธิบายเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ยังคงเดิม ทั้งๆ ที่มีคำอธิบายใหม่ๆ การตีความใหม่ๆ การค้นพบหลักฐานใหม่ๆ มีงานศึกษาใหม่ๆ จากนักวิชาการต่างๆ ที่พยายามจะวิเคราะห์และนำเสนอมุมมองประวัติศาสตร์แบบที่เรียกได้ว่ามีความเป็นกลางมากขึ้น แต่ดูเหมือนว่าหากคำอธิบายทางประวัติศาสตร์นั้นๆ ไม่สอดคล้องกับสิ่งที่แต่ละฝ่ายเชื่อ คำอธิบายทางประวัติศาสตร์ก็จะไม่มีความหมาย ไม่ถูกนำมาพิจารณาว่าเป็นความจริงทางประวัติศาสตร์ชุดอื่นๆ นอกเหนือจากที่ตนยึดถือแล้ว

อย่างไรก็ตามผู้วิจัยเห็นว่าเมื่อวิเคราะห์เปรียบเทียบการใช้ประวัติศาสตร์ในความขัดแย้งของทั้งสองฝ่ายแล้ว พบว่านอกจากการอ้างว่ารัฐปัตตานีเป็นของรัฐไทยมาตั้งแต่อดีตซึ่งทำให้รัฐไทยมีความชอบธรรมในการปกครองจังหวัดชายแดนภาคใต้รวมโดยการใช้นโยบายต่างๆ ซึ่งรวมถึงการใช้ความรุนแรงในการปราบปรามกลุ่มผู้ก่อการซึ่งในสายตาของรัฐไทยคือการก่อการร้าย การก่อความไม่สงบ เป็นภัยต่อความมั่นคงไปจนถึงเป็นกบฏแบ่งแยกดินแดน ทั้งนี้เพื่ออ้างไว้ซึ่งอธิปไตยและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชาติ นอกจากการอ้างว่ารัฐปัตตานีเป็นของรัฐไทยมาตั้งแต่อดีตและอ้างซ้ำๆ ต่อกันมาแล้ว รัฐไทยไม่ค่อยให้ความสำคัญกับประวัติศาสตร์ปัตตานีมากนัก ไม่ค่อยหยิบยกหรือนำเอาประวัติศาสตร์ปัตตานีขึ้นมาพูดหรือถกเถียงอย่างจริงจัง ตรงกันข้ามกับฝ่ายปาตานีที่ให้ความสำคัญกับประวัติศาสตร์อย่างยิ่งเพื่อจะยืนยันว่ารัฐปาตานีไม่เคยเป็นส่วนหนึ่งของรัฐไทยมาก่อน ปาตานีเป็นรัฐเมืองท่าที่มีความเป็นอิสระ หากแต่ถูกยึดครองโดยไม่ชอบธรรม ดังนั้นการต่อสู้เพื่อกลับไปสู่จุดเดิมของตนจึงเป็นสิ่งที่ถูกต้องและชอบธรรม

²⁰⁰ ชินทาโร่ ฮารา, บทแปลคำแถลงการณ์ของ “ปีอาร์เอ็น (ฉบับชั่วคราว) [ออนไลน์], วันที่ 28 เมษายน 2556” แหล่งที่มา <http://www.deepsouthwatch.org/node/4197> อ้างใน พุทธพล มงคลวรธรรม, “การศึกษาประวัติศาสตร์ปาตานี: สถานภาพ อุปสรรค และปัญหา,” หน้า 92.

ตารางที่ 5 : เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์กับประเด็นในการต่อสู้ระหว่างรัฐไทยกับนักชาตินิยม
มลายูปัตตานี

เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์	อำนาจและความชอบธรรมในการปกครอง	ดินแดน	อัตลักษณ์และวิถีการดำเนินชีวิต	ความยุติธรรม
สถานะของรัฐปัตตานี	x	x		
สนธิสัญญาแองโกล-สยามปี 1909	x	x		
รัฐนิยมในสมัยจอมพลป.พิบูลสงคราม			x	
หะยีสุหลง			x	x
เหตุการณ์ที่ดุซงญอ				x
เหตุการณ์ที่สะพานกอตอและการประท้วงที่หน้ามัสยิดกลางปัตตานี				x

บทที่ 5

สรุป

นับตั้งแต่เหตุการณ์ปล้นปืน เดือนมกราคม พ.ศ. 2547 เกิดเหตุการณ์รุนแรงต่อเนื่องมาโดยตลอด มีความพยายามทำความเข้าใจความรุนแรงที่เกิดขึ้นผ่านการทำงานของหลายภาคส่วน ไม่ว่าจะเป็น เจ้าหน้าที่รัฐ นักวิชาการทั้งจากส่วนกลางและท้องถิ่น ตลอดจนภาคประชาสังคม

ประวัติศาสตร์เป็นประเด็นที่ถูกหยิบฉวยมาใช้เป็นเครื่องมือมากที่สุดประเด็นหนึ่ง ทั้งโดยฝั่งขบวนการแบ่งแยกดินแดน และฝั่งรัฐไทย แต่ในคนละรูปแบบดังที่ได้อภิปรายในบทที่ 4 ในขณะที่รัฐไทยมีมุมมองว่าปัด(ปา)ตานีเป็นเมืองขึ้นหรือเมืองประเทศราชอยู่ภายใต้อำนาจของไทยมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย การผนวกดินแดนปัด(ปา)ตานีเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของรัฐไทยนั้นมีความชอบธรรม เป็นการอธิบายเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ดังกล่าวในโครงเรื่องของการสร้างชาติ การบูรณาการอำนาจของรัฐ และการจัดการรูปแบบการปกครองบ้านเมืองที่เหมาะสม ในทางตรงกันข้ามประวัติศาสตร์ปัด(ปา)ตานีถูกหยิบฉวยมาใช้ในการต่อต้านรัฐไทยโดยขบวนการแบ่งแยกดินแดน ประวัติศาสตร์ของชาวมลายูปาตานีมีโครงเรื่องอยู่ที่การเน้นย้ำว่าปาตานีเป็นรัฐที่มีเอกราชและอธิปไตยมาช้านาน และถูกยึดครองโดยรัฐไทยอย่างไม่ชอบธรรม

การเขียนประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับปัด(ปา)ตานีจึงเป็นพื้นที่ของสนามสู้รบที่สู้กันด้วยการตีความอดีตที่แตกต่างกันระหว่างจุดยืนหรือมุมมองของผู้ที่ยึดกรอบการศึกษาประวัติศาสตร์แบบรัฐไทยกับมุมมองของประวัติศาสตร์ชาตินิยมมลายูปาตานี ที่น่าสนใจคือพื้นที่ของสนามรบทางประวัติศาสตร์ไม่ได้ถูกจำกัดแค่ในหน้ากระดาษเท่านั้น แต่การตีความประวัติศาสตร์ที่แตกต่างกันนี้ถูกนำไปใช้ใน “สมรภูมิรบ” ในโลกจริงของทั้งสองฝ่าย กล่าวคือ รัฐไทยใช้การตีความทางประวัติศาสตร์ที่เน้นว่าดินแดนปัดตานีเป็นของรัฐไทยมาตั้งแต่โบราณเป็นข้ออ้างสร้างความชอบธรรมในการใช้นโยบายเพื่ออ้างไว้ซึ่งอธิปไตยและดินแดนของประเทศไทย ซึ่งรวมถึงการใช้กำลังปราบปรามอย่างรุนแรงต่อขบวนการใด ๆ ก็ตามที่จะมาทำลายความมั่นคง อธิปไตยและดินแดนของรัฐไทย ในทางตรงกันข้ามกลุ่มต่อต้านรัฐก็นำเอาการตีความทางประวัติศาสตร์ที่บอกว่าดินแดนรัฐปาตานีเป็นรัฐอิสระ มีอธิปไตยเป็นของตนเองมาขับเคลื่อนเพื่อสร้างความชอบธรรมในการต่อต้านการปกครองของรัฐไทยเช่นเดียวกัน และเป้าหมายของกลุ่มต่อต้านรัฐคือการเรียกร้องเอกราชและอธิปไตยของรัฐปาตานีที่เคยมีมาแต่เดิมกลับคืนมา

งานวิจัยชิ้นนี้ต้องการชี้ให้เห็นถึงความไม่ลงรอยของประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างปา(ปัด)ตานีกับสยาม (ไทย) ตั้งแต่กำเนิดและสถานะของรัฐปาตานี, สนธิสัญญาข้อตกลงเขตแดนระหว่างสยามกับอังกฤษ

ปีพ.ศ. 2452 (ค.ศ. 1909), รัฐนิยมสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม, กรณีหะยีสุหลง, เหตุการณ์ที่ดุขงญอ, ขบวนการแบ่งแยกดินแดน, และ เหตุการณ์ที่สะพานกอตอและการประท้วงที่มีสยิดกลางปัตตานี พ.ศ. 2518-2519 (ค.ศ. 1975-1976)

ปฐมบทของความไม่ลงรอยของประวัติศาสตร์เริ่มตั้งแต่กำเนิดและสถานะของปัตตานี ในโครงใหญ่ นั้นมุมมองของสยามถือว่าปัตตานีเป็นของสยามมาตั้งแต่แรกเริ่ม ในขณะที่ปัตตานีมองตัวเองว่าเป็นรัฐอิสระ เป็นเมืองท่าเก่าแก่ที่มีความเจริญรุ่งเรือง มีความสัมพันธ์กับรัฐเครือข่ายการค้าทางทะเลในภูมิภาค นอกจากนั้นยังมีความหลากหลายแต่ไม่ถึงขั้นไม่ลงรอยในรายละเอียดปลีกย่อย เช่น เรื่องกำเนิดที่มาของชื่อ “ปัตตานี” หรือ “ปัตตานี” ในส่วนของเรื่องราวที่มีความลงรายนั่นคือ ประวัติศาสตร์นิพนธ์ของทุกฝ่ายเห็น พ้องต้องกันว่าดินแดนที่กลายมาเป็นที่ตั้งของรัฐปัตตานีเคยเป็นที่ตั้งของอาณาจักรลังกาสุกะมาก่อน

ประเด็นเรื่องการเป็นเมืองท่าเก่าแก่ที่มีความเจริญรุ่งเรืองนั้น เอกสารหรืองานเขียนทางฝั่งรัฐไทยไม่ค่อยกล่าวถึงมากนัก ในขณะที่หลักฐานฝั่งปัตตานีจะเน้นย้ำถึงจุดนี้ซึ่งเป็นเรื่องที่เราเข้าใจได้ไม่ยาก รัฐไทยย่อมไม่ต้องการรับรู้หรือยอมรับความเจริญรุ่งเรืองของปัตตานีเพื่อที่จะทำให้ปัตตานีเป็นเพียงรัฐเล็กๆ ที่ไม่ได้มีความสำคัญอะไรมากนัก ในทางตรงกันข้าม ปัตตานีย่อมต้องพยายามอ้างถึงความรุ่งเรืองในอดีตเพื่อยืนยันว่าตนเองเคยเป็นอิสระและมีความเจริญรุ่งเรืองทัดเทียมกับรัฐอื่นๆ อย่างไรก็ตามหลักฐานจากชาวต่างชาติ จำนวนไม่น้อยที่ยืนยันว่าปัตตานีเป็นเมืองท่าที่มีความสัมพันธ์และมีการติดต่อค้าขายกับรัฐอื่นๆ ทั้งในโลกหมู่เกาะทางใต้ของปัตตานีหรือดินแดนอันไกลโพ้นอื่นๆ

ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐปัตตานีกับสยาม (ไทย) ในยุครัฐจารีตเป็นประวัติศาสตร์ที่มีความไม่ลงรอยกัน ระหว่างมุมมองของทั้งสองฝ่ายก็คือเรื่องสถานะของปัตตานีว่าเป็นอิสระหรืออยู่ภายใต้อำนาจของสยาม ซึ่งเรื่องนี้ขึ้นอยู่กับการตีความความหมายของการเป็นประเทศราชของปัตตานีและการที่ปัตตานีส่งต้นไม้เงินต้นไม้ทองให้กับสยาม โดยฝั่งรัฐไทยอ้างว่าตนเองมีอำนาจเหนือปัตตานีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย โดยอ้างหลักฐานจากศิลาจารึก ซึ่งไม่ได้มีชื่อ “ปัตตานี” ปรากฏอย่างชัดเจนมีเพียงกล่าวรวมๆ ว่ามีอำนาจปกครองเหนือรัฐมลายู ในขณะที่ปัตตานีก็เน้นย้ำถึงความมีอิสระในการปกครองตัวเอง ดำเนินกิจการภายในรัฐ เรื่องเล่าที่ลงรอยกันของทั้งสองฝ่ายคือเหตุการณ์ที่สุลต่านมุดฮัฟฟาร์ ชาห์โจมตีพระราชวังอยุธยาในคราวไปช่วยอยุธยาทำสงครามกับพม่า โดยสาเหตุและผลของโจมตีนั้นมีรายละเอียดที่แตกต่างกันไป หลักฐานของฝั่งรัฐไทยเรียกการกระทำของสุลต่านปัตตานีว่าเป็นการก่อกบฏ ส่วนหลักฐานทางฝั่งปัตตานีอธิบายว่าอยุธยาให้การต้อนรับสุลต่านปัตตานีอย่างไม่สมศักดิ์ศรี หลักฐานจากชาวต่างประเทศกล่าวว่าสยามกับปัตตานีมีความสัมพันธ์กันทั้งทำสงครามและความสัมพันธ์ผ่านการแต่งงาน ซึ่งการที่ความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับปัตตานีไม่ได้ราบรื่นหรือเป็น

มิตรกันตลอดเวลา ยังหมายถึงว่าสยามหรืออยุธยาไม่ได้มีอำนาจควบคุมปัตตานีได้อย่างเบ็ดเสร็จตลอดช่วงเวลาในประวัติศาสตร์

การกวาดต้อนเชลยปัตตานีสู่กรุงเทพฯ เป็นประวัติศาสตร์ที่ไม่ลงรอยกันระหว่างทั้งสองฝ่ายและเป็นประวัติศาสตร์บาดแผลของชาวมลายูมุสลิมปัตตานี หลักฐานฝ่ายไทยกล่าวถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงสมัยต้นรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกส่งกองทัพจากกรุงเทพฯ ไปตีเมืองปัตตานี เนื่องจากเมืองปัตตานีไม่ยอมส่งเครื่องบรรณาการไปยังกรุงเทพฯ ผลของสงครามคือชัยชนะของสยาม สยามได้ยึดปืนใหญ่ของปัตตานีเอาไปไว้ที่กรุงเทพฯ รวมถึงกวาดต้อนเชลยจากปัตตานีไปที่กรุงเทพฯ เช่นกัน บันทึกในประวัติศาสตร์ชาตินิยมของชาวมลายูปัตตานีเหตุการณ์นี้เป็นความรุนแรงต่อรัฐปัตตานี กล่าวคือเป็นการสูญเสียเอกราชที่ชาวปัตตานีมีมาหลายร้อยปี ยิ่งไปกว่านั้นการกวาดต้อนเชลยปัตตานีไปยังกรุงเทพฯ นั้นกองทัพสยามยังใช้ความเหี้ยมโหดโดยการใช้หวายมาร้อยที่เอ็นเหนือสันเท้าของเชลยผู้ชาย ส่วนเชลยผู้หญิงใช้หวายเจาะใบหูพวงกันไว้ เรื่องเล่านี้ปรากฏในบันทึกประวัติศาสตร์ของนักชาตินิยมมลายูปัตตานี อย่างไรก็ตามมีความคลาดเคลื่อนในเรื่องจำนวนตัวเลขของเชลยที่ไม่ตรงกันแม้แต่ในงานเขียนประวัติศาสตร์นิพนธ์ของฝั่งชาตินิยมปัตตานีเอง ล่าสุดได้มีนักวิชาการศึกษาเรื่อง “ข้อเท็จจริงเอ็นร้อยหวาย ประวัติศาสตร์บาดแผลสยาม-ปัตตานี” และเขาได้ข้อสรุปว่าไม่พบหลักฐานใดๆ เลยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องดังกล่าว มีเพียงงานที่ถูกเขียนขึ้นในสมัยหลังเท่านั้นและเป็นการอ้างกันไปมา

หลังจากสงครามดังที่ได้กล่าวไปข้างบน สยามได้แยกเมืองปัตตานีออกเป็น 7 หัวเมือง ซึ่งการแยกนี้เกิดขึ้นเมื่อใดก็ยังคงเป็นประเด็นที่ยังมีความเห็นไม่ตรงกันในหมู่นักวิชาการที่ศึกษาเรื่องนี้ บ้างก็ว่าเกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 1 บ้าง รัชกาลที่ 2 บ้าง ในขณะที่เอกสารของกลุ่มขบวนการแบ่งแยกดินแดนกลุ่มหนึ่งระบุว่าเกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 4

การคุกคามของลัทธิล่าอาณานิคมในภูมิภาคส่งผลให้สยามปรับเปลี่ยนนโยบายการปกครองหัวเมืองมลายู โดยดำริให้มีการปฏิรูปการปกครองหัวเมืองให้เป็นแบบมณฑลเทศาภิบาล อนึ่ง นโยบายนี้เป็นนโยบายที่รัฐไทยใช้ในการจัดการการปกครองในพื้นที่อื่นๆ ด้วยเช่นกัน ไม่ใช่แค่ในบริเวณ 7 หัวเมืองมลายูเพียงที่เดียว การกระชับอำนาจนำไปสู่การที่เจ้าเมืองมลายูลุกขึ้นมาปฏิบัติริยามียอมรับการปฏิรูปดังกล่าว การเล่าเรื่องเหตุการณ์ดังกล่าวนี้ของสองฝ่ายมีความไม่ลงรอยกัน ทางฝั่งรัฐไทยอธิบายว่าการปฏิรูปการปกครองเป็นสิ่งที่รัฐไทยมีความชอบธรรมและพึงกระทำเพื่อจัดการการบริหารปกครองประเทศให้ราบรื่นและมีความเรียบร้อย ซึ่งการต่อต้านของเจ้าเมืองมลายูนั่นจึงถือเป็นการก่อกบฏ ทำลายต่ออำนาจของผู้ปกครองรัฐ ในขณะที่มุมมอง

ของของมลายูปัตตานีนี้คือการยึดครองรัฐปัตตานีแบบอาณานิคม ทำให้ปัตตานีสูญเสียอธิปไตยที่เคยมีมา เสียความเป็นเอกราชและนำมาซึ่งประวัติศาสตร์ที่ยังเป็นบาดแผลในใจของชาตินิยมมลายูจวบจนปัจจุบัน

สนธิสัญญาข้อตกลงเขตแดนระหว่างสยามกับอังกฤษ (Anglo-Siamese Treaty 1909) ปี พ.ศ. 2452 (ค.ศ. 1909) เป็นหมุดหมายเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ที่สำคัญยิ่งต่อปัตตานี นั่นคือการที่ปัตตานีได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของรัฐไทยโดยสมบูรณ์ ประวัติศาสตร์ของรัฐไทยบันทึกช่วงเวลานี้ว่าเป็นช่วงเวลาแห่งการต้องชำระเอกราชและอธิปไตย รัฐไทยต้องยอมเสียดินแดนเพื่อรักษาอธิปไตยของชาติไว้ ในขณะที่เรื่องเล่าของฝั่งรัฐมลายู ซึ่งไม่ได้หมายความว่าปัตตานีมองว่าสยามกับอังกฤษตกลงกันเองตามชอบใจ โดยที่ไม่ได้ถามความสมัครใจของรัฐมลายูเลย

หลังเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองในสยาม ปี พ.ศ. 2475 (ค.ศ. 1932) แนวทางการสร้างชาติไทย โดยเฉพาะนโยบายรัฐนิยมสมัยจอมพล **ป. พิบูลสงคราม** นำไปสู่ความไม่ลงรอยทางประวัติศาสตร์ของรัฐไทย และปัตตานีและความรู้สึกชาตินิยมของชาวมลายูปัตตานีนำไปสู่การต่อสู้เพื่อเรียกร้องเอกราชในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง งานประวัติศาสตร์ทางฝั่งรัฐไทยมองว่า การใช้รัฐนิยมเป็นการสร้างชาติไทยให้มีความเป็นอารยะ ทำให้ชาติเจริญทัดเทียมนานาประเทศ ส่วนเรื่องเล่าในประวัติศาสตร์ชาตินิยมมลายูปัตตานีมองว่า การใช้นโยบายรัฐนิยมเป็นการเหยียดหยามอัตลักษณ์ของชาวมลายูมุสลิมอย่างรุนแรง ทั้งนี้มุมมองของนักวิชาการทั้งชาวไทยและต่างชาติที่ศึกษาประวัติศาสตร์ในช่วงเวลาดังกล่าวมีความเห็นสอดคล้องกับมุมมองของประวัติศาสตร์ชาตินิยมปัตตานี

กรณีหะยีสุหลง เป็นหนึ่งในประวัติศาสตร์บาดแผลที่มีความไม่ลงรอยกันที่ส่งผลกระทบต่อความรู้สึกของชาวมลายูปัตตานีมากที่สุดเหตุการณ์หนึ่ง มุมมองรัฐไทยมองว่าข้อเสนอ 7 ประการของหะยีสุหลงเป็นการก่อกบฏ แม้ว่าถึงที่สุดแล้วศาลจะตัดสินลงโทษหะยีสุหลงด้วยเหตุผลอื่นไม่ใช่ข้อหากบฏก็ตาม แต่เป็นที่รับรู้กันว่า รัฐไทยมองหะยีสุหลงเป็นภัยของรัฐ อันนำไปสู่การจัดการกับหะยีสุหลงทั้งในและนอกรูปแบบกระบวนการยุติธรรม ในขณะที่มุมมองของชาวมลายูปัตตานีส่วนใหญ่มองว่าข้อเสนอ 7 ประการของหะยีสุหลงนั้นเป็นเพียงการต้องการชำระอัตลักษณ์ทางด้านศาสนาอิสลามและมลายูเท่านั้นเอง อย่างไรก็ตาม หลักฐานของกลุ่มขบวนการแบ่งแยกดินแดนมีคำอธิบายที่มากกว่านั้นคือ หะยีสุหลงมีเป้าหมายในการต้องการเรียกร้องเอกราชต่อสู้เพื่อให้ปัตตานีเป็นอิสระจากรัฐไทยโดยมีการทำงานประสานงานร่วมกับเตียงงูมะห์มูด มะห์ยิดดิน บุตรคนสุดท้องของเจ้าเมืองปัตตานีองค์สุดท้าย

เหตุการณ์ที่ดูขงญอ เกิดหลังจากการจับกุมตัวหะยีสุหลง เป็นการปะทะกันระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐกับชาวบ้านที่กล่าวกันว่าเป็นการปะทะที่รุนแรงที่สุด เรื่องเล่าจากมุมมองของรัฐไทยคือชาวบ้านที่หมู่บ้านดูขงญอ ก่อความไม่สงบและโจมตีเจ้าหน้าที่ตำรวจก่อน เป็นการก่อกบฏของชาวบ้าน ในขณะที่มุมมองของชาวปาดานีเล่าอีกแบบว่าเจ้าหน้าที่ตำรวจโจมตีชาวบ้านก่อน ชาวบ้านจึงต้องลุกขึ้นสู้กับการใช้อำนาจกดขี่ปราบปรามที่ไม่เป็นธรรม ทำให้การเรียกชื่อหรือจำเหตุการณ์นี้มีความหลากหลาย มีทั้ง “กบฏดูขงญอ” “การจลาจลดูขงญอ” “สงครามดูขงญอ” และ “การลุกขึ้นสู้ดูขงญอ” อย่างไรก็ตามมีความคลาดเคลื่อนไม่ตรงกันไม่ว่าจะเป็นวันที่เกิดเหตุการณ์ หรือตัวเลขผู้เสียชีวิตจากเอกสารของหลายฝ่าย

หลังจากเกิดเหตุการณ์ที่หมู่บ้านดูขงญอ ความไม่พอใจของชาวมลายูปาดานีพุ่งขึ้นสูงจนเป็นการจัดตั้งกลุ่มขบวนการแบ่งแยกดินแดนในที่สุด มุมมองของรัฐไทยมองว่าขบวนการต่างๆ เป็นภัยต่อความมั่นคงของชาติ สร้างปัญหาให้กับประเทศ ต้องปราบปรามอย่างถึงที่สุด ในทางตรงกันข้ามกลุ่มขบวนการมองการเข้าปกครองปาดานีโดยรัฐไทยที่ไม่มีความชอบธรรม ปฏิเสธการปกครองแบบอาณานิคมที่บรรดากลุ่มขบวนการต่างๆ เรียก ปฏิเสธการอยู่ภายใต้อำนาจการปกครองของรัฐไทย ภายใต้โครงเรื่องใหญ่เช่นนี้ ทำให้เรื่องเล่าในรายละเอียดอื่นๆ เป็นไปในลักษณะส่งเสริมและสอดคล้องกัน เรื่องเล่าของรัฐไทยจะเล่าถึงความโหดร้ายของกลุ่มขบวนการที่ก่อความวุ่นวาย มีความประพฤติเป็นโจร เป็นผู้ก่อการร้าย ในขณะที่เรื่องเล่าของอีกฝั่งก็จะเต็มไปด้วยสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในจังหวัดชายแดนภาคใต้จากการปกครองโดยรัฐไทยโดยไม่เป็นธรรม มีการกดขี่ชาวบ้านทั้งทางวัฒนธรรมและเศรษฐกิจ ตลอดจนใช้ความรุนแรงในการปกครอง จนทำให้ประชาชนต้องลุกขึ้นสู้เพื่อเรียกร้องเอกราช ปลดแอกจากการปกครองแบบอาณานิคมภายใต้รัฐไทย

เหตุการณ์ที่สะพานกอตอและการประท้วงที่มีสียิดกลางปัตตานี พ.ศ. 2518-2519 (ค.ศ. 1975-1976) เป็นอีกหนึ่งเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ที่ยังฝังอยู่ในความรู้สึกและความทรงจำของชาวมลายูปาดานี การสังหารชาวบ้านและนำศพไปทิ้งที่สะพานกอตอนำไปสู่การประท้วงครั้งใหญ่ที่มีสียิดกลางปัตตานี เพราะชาวบ้านมีความโกรธแค้นเจ้าหน้าที่รับที่กระทำต่อชาวบ้านอย่างไม่ชอบธรรม สำหรับมุมมองปาดานี เหตุการณ์นี้เป็นการเรียกร้องความเป็นธรรมและแสดงออกถึงความไม่พอใจต่อการปกครองของรัฐไทย เป็นการปฏิบัติของเจ้าหน้าที่รัฐโดยมิชอบ ไม่สมเหตุสมผล และเป็นประวัติศาสตร์บาดแผลที่ยังรอการชำระ ในขณะที่สำหรับรัฐไทย มองการเคลื่อนไหวของชาวบ้านครั้งนี้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของขบวนการแบ่งแยกดินแดน เป็นการก่อความวุ่นวาย ก่อความไม่สงบ และได้รับการสนับสนุนจากขบวนการใต้ดิน

ทั้งหมดนี้เป็นเพียงส่วนหนึ่งของเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่มีความไม่ลงรอยกัน มีความขัดแย้งกันระหว่างมุมมองของฝั่งรัฐไทยกับมุมมองของปัตตานี ยังมีเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์อีกมากมายที่ยังมีความคลุมเครือ บาดหมาง ไม่ลงรอยกัน

เป็นความจริงที่ว่าเป้าหมายของ “ประวัติศาสตร์” คือการค้นหาความจริง แต่ความจริงทางประวัติศาสตร์หาได้มีเพียงหนึ่งเดียวไม่ ข้อเท็จจริงในประวัติศาสตร์ไม่ใช่ความเป็นจริงสูงสุดที่ได้เสียงหรือโต้แย้งไม่ได้ ไม่มีประวัติศาสตร์ฉบับไหนที่มีความสมบูรณ์ ถูกต้อง จริงแท้ร้อยเปอร์เซ็นต์ในตัวของมันเอง หากแต่เราผู้ศึกษาประวัติศาสตร์ต้องยอมรับ เปิดใจว่าประวัติศาสตร์มีหลายมุมมองได้ และสามารถมีการตีความแบบอื่นที่ไม่ตรงกับการตีความของเราได้

สุรินทร์ พิศสุวรรณเคยกล่าวไว้ว่า “คนที่ไม่เรียนรู้ประวัติศาสตร์ก็จะทำผิดซ้ำเดิมในอดีต”²⁰¹ แต่คนที่เรียนรู้ประวัติศาสตร์ฉบับเดิมๆ ปฏิเสธการข้อค้นพบใหม่ๆ หรือหลักฐานใหม่ๆ ก็จะทำผิดซ้ำเดิมและไม่มีวันแก้ไขความผิดพลาดนั้นได้

²⁰¹ คลิปปาฐกถาพิเศษเรื่อง “สยาม ปัตตานี มิติใหม่” โดย ดร. สุรินทร์ พิศสุวรรณ งานสัมมนาทางวิชาการเรื่อง “สยาม-ปัตตานี: มิติใหม่ ข้อมูลใหม่ และการจัดระบบความเข้าใจใหม่” ภายใต้ชุดโครงการความรู้ เรื่อง การประกอบสร้างประวัติศาสตร์สามจังหวัดชายแดนภาคใต้เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืน (ปีที่ 3) วันจันทร์ที่ 15 ถึงอังคารที่ 16 กันยายน พ.ศ. 2557 เวลา 9.00-16.00 น. ณ ห้องแกรนด์ บอลรูม ปี ชั้น 8 โรงแรมลีการ์เด็นท์ พลาซ่า อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา เข้าถึงได้ที่ <https://www.youtube.com/watch?v=399h8GYyyO>

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

หนังสือ

กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ. *ประวัติศาสตร์สี่จังหวัดภาคใต้ นราธิวาส ปัตตานี ยะลา สตูล*. ยะลา: โรงพิมพ์คุรุสัมพันธ์นาคาร์ ภาคศึกษา 2, 2505.

กองประสานราชการ กรมการปกครอง. *เรื่องเกี่ยวกับจังหวัดชายแดนใต้*. พระนคร: โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น, 2505.

กัมปนาท จินตวิโรจน์. พล.ต.ต. ชจก. พูล องค์กรแบ่งแยกดินแดนแห่งสาธารณรัฐปัตตานี. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อนาคต, 2523.

ขจัดภัย บุรุษพัฒน์. *ไทยมุสลิม*. กรุงเทพฯ: แพร่พิทยา, 2519.

ครองชัย หัตถา. *ปัตตานี: การค้าและการเมืองการปกครองในอดีต*. ปัตตานี: โรงพิมพ์มิตรภาพ, 2541.

ครองชัย หัตถา. *ประวัติศาสตร์ปัตตานี สมัยอาณาจักรโบราณถึงการปกครอง 7 หัวเมือง*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551.

คุณิติไพศาล. หลวง. *ตำนานเมืองไทรบุรี เมืองปัตตานี*, พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นาย วิจิตร นมะมาตร ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม วันที่ 17 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2509. พระนคร: โรงพิมพ์มิตรไทย, 2509.

จุฬิศพงศ์ จุฬารัตน์ และ เฮลมุท ลูคัส. “แฟร์นแบร์เกอร์ ปตานี และอยุธยา: บริบททางประวัติศาสตร์ การเมือง และเศรษฐกิจ.” ใน เฮลมุท ลูคัส (บรรณาธิการ); จาริต ดิงศภัทย์ (บรรณาธิการร่วม). *คริสตอฟ คาร์ล แฟร์นแบร์เกอร์: ชาวออสเตรียคนแรกในปัตตานีและกรุงศรีอยุธยา พ.ศ. 2167-2168 (Christoph Carl Fernberger: the First Austrian in Patani and Ayudhya 1624-1625)*. อธิคม แสงไชย, มาเรีย ปรีเปรม และ ณรงค์ พันธ์ระพุมมี (แปล), กรุงเทพฯ: ศูนย์ยุโรปศึกษาแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2559.

ชวลีย์ ณ ถลาง. *ประเทศราชสยามสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ และ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2541.

ชัยวัฒน์ สถาอานันท์. *ความรุนแรงกับการจัดการ “ความจริง”: ปัตตานีในรอบกึ่งศตวรรษ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2551.

ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ (บรรณาธิการ). *แผ่นดินจินตนาการ: รัฐและการแก้ไขปัญหาความรุนแรงในภาคใต้*. กรุงเทพฯ: มติชน, 2551.

ชุลีพร วิรุณหะ. *ความรู้ 3 จังหวัดภาคใต้ผ่านมุมมองประวัติศาสตร์*. กรุงเทพฯ: แผนงานร่วมศึกษา เสริมสร้าง สุขภาวะ กรณี 3 จังหวัดภาคใต้, 2548.

ชุลีพร วิรุณหะ. *ตำราวิชาการฉบับย่อ สยาม-ปาตานีใน ‘พื้นที่สี่เทา’ บทวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ ก่อนค.ศ. 1909 (พ.ศ. 2452)*, ผลผลิตภายใต้ชุดโครงการความรู้ “การประกอบสร้างประวัติศาสตร์ สามจังหวัดชายแดนภาคใต้เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืน” (ปีที่ 3). กรุงเทพฯ: ศูนย์มุสลิมศึกษา สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2558.

ชาเกียรติ พิทักษ์कुมล. “บทสำรวจการศึกษาความขัดแย้งและการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในจังหวัดชายแดน ภาคใต้ ในรอบทศวรรษ (พ.ศ. 2547-2557).” ใน อนุสรณ์ อุณโณ (บรรณาธิการ). *หนึ่งทศวรรษ มานุษยวิทยาและสังคมวิทยากับการศึกษาจังหวัดชายแดนภาคใต้*. กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาสังคมและ วัฒนธรรมร่วมสมัย, 2560, หน้า 184-222.

ฐนพงศ์ ลือจรรย์ชัย. *เสียดินแดนมลายู: ประวัติศาสตร์ชาติฉบับ Plot Twist*. กรุงเทพฯ: มติชน, 2562.

ดิลก อีธรรม. *แยกดินแดน*. กรุงเทพฯ: วิทยาธร, 2517.

เดช บุนนาค. *ชบถ ร.ศ. 121*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2524.

เดช บุนนาค (เขียน) ภรณ์ กาญจนรัชฎี (แปล). *การปกครองระบบเทศาภิบาลของประเทศไทย พ.ศ. 2435-2458*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2548.

ทวีศักดิ์ เผือกสม. “ณ ที่ซึ่งแสงเทียนสลับเลื่อน: ประวัติศาสตร์นิพนธ์ปัตตานีในสถานการณ์สู้รบ.” จิรวัดน์ แสงทอง และทวีศักดิ์ เผือกสม (บรรณาธิการฉบับภาษาไทย). *ไทยใต้ มลายูเหนือ: ปฏิสัมพันธ์ทาง ชาติพันธุ์บนคาบสมุทรแห่งความหลากหลาย*, (แปลจาก *Thai South and Malay North: Ethnic Interactions on a Plural Peninsula*). นครศรีธรรมราช: หลักสูตรอาเซียนศึกษา สำนักวิชาศิลป ศาสตร์ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ และ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2560.

ทวีศักดิ์ ล้อมลิ้ม. *ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับมลายูในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น*. กรุงเทพฯ: แพร่พิทยา, 2516.

ทัศนาศ ทศนมิตร. *พระมหากษัตริย์ไทยกับปัตตานี กลันตัน ไทยบุรี และตรังกานูในสยามประเทศ*. กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า, 2548.

ชเนศ อารณีสวรรณ. *ความเป็นมาของทฤษฎีแบ่งแยกดินแดนในภาคใต้ของไทย*. กรุงเทพฯ: โครงการเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.), 2549.

ธงชัย วินิจจะกุล. “เมื่อ ‘ประวัติศาสตร์’ เป็น ‘อันตราย,’” ใน เอกสารถอดความ เมื่อ “ประวัติศาสตร์” เป็น “อันตราย” ปัญหาปัตตานีกับรัฐไทยในยุคหลังสมัยใหม่, โขชัย วงศ์ตานี และกองบรรณาธิการ โรงเรียนนักข่าวชายแดนใต้ (บรรณาธิการ). สถาบันสันติศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่, 2557, หน้า 1-31.

ธงชัย วินิจจะกุล. *ออกนอกขอบประวัติศาสตร์ไทย: ว่าด้วยประวัติศาสตร์นอกขอบและวิธีวิทยาทางเลือก*. นนทบุรี: ฟาเดียวกัน, 2562.

นิก อนุอาร์ นิก มะฮ์มุด. *ประวัติศาสตร์การต่อสู้ฮัจญ์มาจกรรมลายูปัตตานี 1785-1954*. อับดุลรอยะ ปาแนมาแล และ อัดถากกร หะยืออาแว (แปล). กรุงเทพฯ: ศูนย์มุสลิมศึกษา สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2554.

ประพนธ์ เรืองณรงค์. *ลุ่มน้ำตานี*. กรุงเทพมหานคร: รุ่งเรืองการพิมพ์, 2525.

ประพนธ์ เรืองณรงค์. “ตำนานเมืองปัตตานี.” ใน สุจิตต์ วงษ์เทศ (บรรณาธิการ). *ประวัติศาสตร์ “ปกปิด” ของ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ รัฐปัตตานี ใน “ครีวิชัย” เก่าแก่กว่ารัฐสุโขทัยในประวัติศาสตร์*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มติชน. 2548. หน้า 318-335.

ปิยดา ชลวร. *ประวัติศาสตร์ปัตตานีในคริสต์ศตวรรษที่ 16-18 จากบันทึกของจีน ริวกิว และญี่ปุ่น*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ซิลค์เวอร์ม, 2554.

ปิยนาด บุนนาค. *นโยบายการปกครองของรัฐบาลต่อชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้* (พ.ศ. 2475 - 2516). กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546.

พระยารัตนภักดี. *ประวัติเมืองปัตตานี*. ไม่ปรากฏผู้พิมพ์, 2509.

พลาดิศัย สิทธิธัญกิจ. *เล่าเรื่องหัวเมืองใต้ จากกรือเซะถึงปัตตานี*. กรุงเทพมหานคร: วันเวลาดี, 2547.

พรรณงาม เง่าธรรมสาร. “การปกครองหัวเมืองภาคใต้ทั้ง 7 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.” *วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*, 2519.

พุทธพล มงคลวรารณ. “การศึกษาประวัติศาสตร์ปัตตานี: สถานภาพ อุปสรรค และปัญหา.” ใน สุภาสเมต ยุนยะสิทธิ์ (บรรณาธิการ). *หนังสือรวมบทความศึกษาศานภาพทางประวัติศาสตร์จังหวัดชายแดนใต้*, กรุงเทพฯ: สถาบันสิทธิมนุษยชนและสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล, 2559, หน้า 92-119.

แพร ศิริศักดิ์ดำเกิง. “ความรู้เรื่องจังหวัดชายแดนภาคใต้ของสังคมไทยในรอบ 26 ปี.” ใน ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ (บรรณาธิการ). *แผ่นดินจินตนาการ: รัฐและการแก้ไขปัญหาความรุนแรงในภาคใต้*. กรุงเทพฯ: มติชน, 2551, หน้า 108-171.

มุฮัมหมัด หลุย อาลี (บรรณาธิการ). *ขบวนการปลดแอกสาธารณรัฐปัตตานี*. ยะลา: แนวร่วมนักศึกษามุสลิม, 2518.

ยงยุทธ ชูแว่น. *รัฐปัตตานีในประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัยจารีตคริสต์ศตวรรษที่ 16-18*. นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2549.

ยงยุทธ ชูแว่น (บรรณาธิการ). *คาบสมุทรไทยในราชอาณาจักรสยาม*. กรุงเทพฯ: นาคร, 2550.

ยงยุทธ ชูแว่น. *ประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับปัตตานีก่อนสมัยรัตนโกสินทร์*. จุลสารความมั่นคง ฉบับที่ 68, กรุงเทพฯ: โครงการความมั่นคงศึกษา, 2552.

รัตติยา สาและ. “ปัตตานี ดารุสสะลาม (มลายู-อิสลาม ปตานี) สู่ความเป็น จังหวัดปัตตานี ยะลา และ นราธิวาส.” ใน สุจิตต์ วงษ์เทศ (บรรณาธิการ). *ประวัติศาสตร์ “ปกปิด” ของ 3 จังหวัดชายแดน*

ภาคใต้ รัฐปัตตานี ใน “ศรีวิชัย” เก่าแก่กว่ารัฐสุโขทัยในประวัติศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: มติชน. 2548, หน้า 236-301.

รุ่งรวี เฉลิมศรีภิญโญรัช. *ถอดความคิดขบวนการเอกราชปาตานี*. ปัตตานี: โครงการจัดพิมพ์ดีบุกส์ (deep book), 2556.

รอมฎอน ปันจอร์. “การเมืองของถ้อยคำในชายแดนใต้/ปาตานี: การประกอบสร้าง “สันติภาพ” ในความขัดแย้งชาติพันธุ์การเมือง.” วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2558.

ศรีศักร วัลลิโภดม. “ศรีวิชัยในรัฐปัตตานี.” ใน สุจิตต์ วงษ์เทศ (บรรณาธิการ). *ประวัติศาสตร์ “ปกปิด” ของ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ รัฐปัตตานี ใน “ศรีวิชัย” เก่าแก่กว่ารัฐสุโขทัยในประวัติศาสตร์*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: มติชน. 2548, หน้า 133-233.

สมโชติ อ๋องสกุล. “การปฏิรูปการปกครองมณฑลปัตตานี (พ.ศ. 2449-2474).” *ปริญญาานิพนธ์หลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต*, 2521.

สุจิตต์ วงษ์เทศ (บรรณาธิการ). *ประวัติศาสตร์ “ปกปิด” ของ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้: รัฐปัตตานีใน ‘ศรีวิชัย’ เก่าแก่กว่ารัฐสุโขทัยในประวัติศาสตร์*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, 2547.

สุรินทร์ พิศสุวรรณ. *นโยบายประสมประสานชาวมาเลย์มุสลิมในประเทศไทยสมัยรัตนโกสินทร์*. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2525.

อ. บางนรา. *ปัตตานี: อดีต-ปัจจุบัน*. กรุงเทพมหานคร: ชมรมแสงเทียน, 2519.

อนันต์ วัฒนานิก. *ประวัติเมืองลังกาสุกะ-เมืองปัตตานี*. กรุงเทพมหานคร: เคล็ดไทย, 2531.

อนุสรณ์ อุณโณ. “บทนำ: หนึ่งทศวรรษงานเขียนชายแดนใต้ภายใต้เหตุการณ์ความไม่สงบระลอกใหม่,” ใน อนุสรณ์ อุณโณ (บรรณาธิการ), *หนึ่งทศวรรษมานุษยวิทยาและสังคมวิทยากับการศึกษาจังหวัดชายแดนใต้*, กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาสังคมและวัฒนธรรมร่วมสมัย, 2560.

อนุสรณ์ อุณโณ (บรรณาธิการ). *หนึ่งทศวรรษมานุษยวิทยาและสังคมวิทยากับการศึกษาจังหวัดชายแดนภาคใต้*. กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาสังคมและวัฒนธรรมร่วมสมัย, 2560.

อารีฟิน บินจิ. *ปาตานีดารุสลาม*. ศูนย์วัฒนธรรมชายแดนภาคใต้: ยะลา, 2543.

อารีฟิน บินจิ, อ. ลออแมน และ ชูฮัยมีย์ อิสมาแอล. *ปาตานี...ประวัติศาสตร์และการเมืองในโลกมลายู*.
สงขลา: มูลนิธิวัฒนธรรมอิสลาม ภาคใต้, 2558.

อารง สุทธาศาสน์. *ปัญหาความขัดแย้งในจังหวัดภาคใต้*. กรุงเทพฯ: บริษัทพิทักษ์ประชาจำกัด, 2519.

อาหมัด ฟัตฮี อัล-ฟาตานี. *ประวัติศาสตร์ปัตตานี (Pengantar Sejarah Patani)*, นีอับลูรากีบ ศิริเมธากุล
(ผู้แปล). ปัตตานี: โครงการจัดตั้งสถาบันสมุทรรัฐเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา, 2543.

อิบรอฮีม ชุกรี (นามแฝง). *ประวัติราชอาณาจักรมลายูปัตตานี*, หะสัน หมัดหมาน และมะหามะซากี เจ๊ะหะ
(แปล). ดลมนรรัจ บากา (เรียบเรียง). ปัตตานี: โครงการจัดตั้งสถาบันสมุทรรัฐเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
ศึกษา, 2541.

เฮลมุท ลูคัส (บรรณาธิการ); จาริต ดิงศภัทีย (บรรณาธิการร่วม). *คริสตอฟ คาร์ล แฟร์นแบร์เกอร์: ชาว
ออสเตรียคนแรกในปัตตานีและกรุงศรีอยุธยา พ.ศ. 2167-2168 (Christoph Carl Fernberger: the
First Austrian in Patani and Ayudhya 1624-1625)*, อธิคม แสงไชย, มาเรีย ปรีเปรม และ ณรง
เดช พันธะพุมมี (แปล). กรุงเทพฯ: ศูนย์ยุโรปศึกษาแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2559.

บทความ

ชัยวัฒน์ สถาอานันท์. “กรณีเจ้าแขกเจ็ดหัวเมือง: การเริ่มต้น “ความจริง” เกี่ยวกับปัตตานี ด้วยประวัติศาสตร์
แห่งการลวง.” *ศิลปวัฒนธรรม* ปีที่ 25 ฉบับที่ 8 (มิ.ย.2547), หน้า 98-105.

ตามไท ดิลกวิทยรัตน์. “ทฤษฎีการเขียนประวัติศาสตร์ของเฮย์เดน ไวต์.” *วารสารประวัติศาสตร์ ธรรมศาสตร์*,
ปีที่ 6 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มิถุนายน 2562), หน้า 129-166.

พิเชฐ แสงทอง. “หน้าที่ของอนุภาค “เอ็นร้อยหวาย”: เรื่องเล่า ข่าวลือในประวัติศาสตร์ ความขัดแย้งชายแดน
ใต้.” *วารสารรัฐสมิแล*, ปีที่ 39 ฉบับที่ 1 มกราคม-เมษายน 2561, หน้า 7-12.

พีรยุทธ โอธพันธ์, สุรพงษ์ โสธนะเสถียร และนิตา ชูโต. “เพ่งมองเสรีภาพในการสื่อสารผ่านหนังสือ
ประวัติศาสตร์ปัตตานี.” *วารสารบริหารธุรกิจ เศรษฐศาสตร์และการสื่อสาร* ปีที่ 10 ฉบับที่ 2
เมษายน-กันยายน 2558, หน้า 5-21.

สิ่งพิมพ์ประกอบการประชุม

รอมฎอน ปันจอร์. “การผจญภัยของ “ปาตานี” ใน “ปัตตานี”: การเมืองของถ้อยคำในประวัติศาสตร์ชาตินิยมมลายูปาตานี.” เอกสารประกอบการประชุมวิชาการนานาชาติ เครือข่ายประวัติศาสตร์ มานุษยวิทยา และสังคมวิทยาภาคใต้ ครั้งที่ 2 “ศาสตร์แห่งการจำ ศิลป์แห่งการลืม” วันที่ 25-27 สิงหาคม พ.ศ. 2559 อาคาร 58 มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี, หน้า 171-193.

ออนไลน์

BRN Barisan Revolusi Nasional, 8 November 2019, เข้าถึงได้ที่

<https://www.facebook.com/1380087125452122/photos/a.1405437929583708/2364737980320360/?type=3> (เข้าถึงเมื่อวันที่ 13 พฤศจิกายน 2562).

Smile ชายแดนใต้, “ประวัติศาสตร์ปัตตานี โดย ดร.ปรีดี มะนีวัน,” เข้าถึงได้ที่

<http://www.smiledantai.com/2561/ประวัติศาสตร์ปัตตานี-โด/>

กฤตยา อาชวนิจกุล, กุลภา วจนสาระ และ หทัยรัตน์ เสียงตั้ง, “ความรุนแรงและความตายภายใต้นโยบายรัฐ: กรณีสามจังหวัดชายแดนภาคใต้,” 2549,

<http://www.ipsr.mahidol.ac.th/IPSR/AnnualConference/Conferencell/Article/Article12.htm> (เข้าถึงเมื่อวันที่ 3 ตุลาคม 2562).

กลุ่มต่อต้านมุสลิมหัวรุนแรง 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้, “ประวัติศาสตร์ปัตตานีและปฐมบทการแบ่งแยกดินแดน,” เข้าถึงได้ที่

<https://www.facebook.com/1528114854166628/posts/1679909445653834/>

จังหวัดปัตตานี. “ประวัติความเป็นมาของจังหวัดฯ.” เข้าถึงได้ที่

<http://www.pattani2018.pattani.go.th/content/history>

“ถอดรหัส แลกงการณ์อ้าง ‘ปีอาร์เอ็น.’” *ข่าวไทยพีบีเอส*, เข้าถึงได้ที่

<https://news.thaipbs.or.th/content/286068> เข้าถึงเมื่อวันที่ 14 พฤศจิกายน 2562.

ทวีพร คุ่มเมธา, “ชาวปาตานีรำลึก 61 ปีการหายสาบสูญ ฮัจยีสุหลง โต๊ะมีนา; รัฐไทยสอบตกในการแก้ปัญหา 3 จังหวัด,” *ประชาไท*, <https://prachatai.com/journal/2015/08/60842> (เข้าถึงเมื่อวันที่ 13 สิงหาคม 2562).

ภาษาอังกฤษ

หนังสือ

Anuar Nik Mahmud, Nik. *The Malay unrest in South Thailand: An Issue in Malayan-Thai Border Relations*. Selangor: Penerbitan Institut Alam dan Tamadun Melayu, Universiti Kebangsaan Malaysia, 1994.

Anuar Nik Mahmud, Nik. *The Malays of Patani: The Search for Security and Independence*. Selangor Darul Ehsan: School of History, Politics and Strategic Studies, Faculty of Social Sciences and Humanities, National University of Malaysia, 2008.

Bradley, Francis R. "The Social Dynamics of Islamic Revivalism in Southeast Asia: the Rise of the Patani School, 1785-1909." PhD dissertation, University of Wisconsin Madison, 2010.

Davies, R. D. *Siam in the Malay Peninsula (A Short Account of the Position of Siam in the States of Kelantan, Patani, Legeh and Siam)*. Singapore: Fraser and Neave, Limited, Printers, 1902.

Davisakd Puaksom. "Of a Lesser Brilliance: Patani Historiography in Contention." In Michael J. Montesano and Patrick Jory (eds.). *Thai South and Malay North, Ethnic Interaction on a Plural Peninsula*. Singapore: NUS Press, 2008, pp. 71-90.

Hall, D. G. E. *A History of South-East Asia*, 1966.

Jory, Patrick. "From 'Melayu Patani' to 'Thai Muslim'- The Spectre of Ethnic Identity in Southern Thailand," *API Working Paper*, No. 84, (Singapore: Asia Research Institute, 2007).

Jory, Patrick (ed.). *Ghosts of the Past in Southern Thailand: Essays on the History and Historiography of Patani*. Singapore: NUS Press, 2013.

Kijang Mas Perkasa. *Patani: Behind the Accidental Border: the Search for Elusive Peace*. Kuala Lumpur: Orion Solutions, 2010.

Kobkua Suwannathat-Pian. *Thai-Malay Relations: Traditional Intra-Regional Relations from the Seventeenth to the Early Twentieth Century*. Singapore: Oxford University Press, 1988.

Kobkua Suwannathat-Pian. "Historical Identity, Nation, and Historical-Writing: the Malay Muslims of Southern Thailand, 1940s-1980s." In Patrick Jory (ed.). *Ghosts of the Past in Southern Thailand: Essays on the History and Historiography of Patani*. Singapore: NUS Press, 2013.

Milner, Anthony. *Kerajaan: Malay Political Culture of the Ever of Colonial Rule*. Tucson, AZ: University of Arizona Press, for the Association of Asian Studies, 1982.

Pires, Tome. *The Suma Oriental*. translated and edited by A. Cortesao, London: Hakluyt Society, 1944.

Spalding, Roger and Parker, Christopher. *Historiography: An Introduction*. Manchester and New York: Manchester University Press, 2009.

Surin Pitsuwan. *Islam and Malay Nationalism: A Case Study of the Malay Muslims of Southern Thailand*. Bangkok: Thai Khadi Research Institute, Thammasat University, 1985.

The Central Committee, the Department of Information of the PULO, *Patani Case*, King Abdulaziz University, Press, 1981.

W. K. Che Man. *Muslim Separatism: The Moros of Southern Philippines and the Malays of Southern Thailand*. Singapore: Oxford Univ. Pr., 1990.

Walsh, W. H. *An Introduction to Philosophy of History*. London: Hutchinson University Library, 1967.

Wayne A Bougas. *The Kingdom of Patani: between Thai and Malay mandala*. Selangor: Institut Alam dan Tamadun Melayu, Universiti Kebangsaan Malaysia, 1994.

Wyatt, D. K. and Teeuw, A. trs. *Hikayat Patani: the Story of Patani*. vol I and II. The Hague: Martinus Nijhoff, 1970.

Zan Azlee. *Operation Nasi Kerabu: Finding Patani in an Islamic Insurgency*. Selangor Darul Ehsan: ZI Publications Sdn. Bhd., 2011.

บทความ

Jory, Patrick. “Problem of Modernity in Patani and Thailand: the Emergence of “the People” in Patani Past and Present.” *รู้ไปยาด: วารสารวิชาการด้านเอเชียศึกษา* ปีที่ 2 ฉบับที่ 3 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2554), หน้า 35-48.

ข่าว / ข่าวออนไลน์

Rodney Tasker. “Southern Discomfort Muslim Separatist Violence Raises Its Head Again.” Thailand, *Far Eastern Economic review*, 2 September 1993, 20-21.

สื่อสิ่งพิมพ์

Rochelle Braly. “The Muslim South.”

ภาษามลายู (มลายู)

หนังสือ

Abdullah Zakaria Ghazali. *Pentadbiran Tentera Jepun dan Thai di Terengganu, 1942-1945*. Kuala Lumpur: Universiti Malaya, 1996.

Ahmad Fathy al-Fatani. *Pengantar Sejarah Patani*. Alor Setar: Pustaka Darussalam, 1994.

- Ahmad Fathy al-Fatani. *Ulama Besar dari Patani*. Kelantan: Majlis Agama Islam dan Adat Istiadat Melayu Kelantan, 2009.
- Ahmad Omar Chapakia. *Politik Thai dan Masyarakat Islam di Selatan Thailand*. Kedah Darul Aman: RMI Multimedia Pub, 2000.
- Aman Patani. *Air Mata Islam Patani*. Selangor: Maznilrfan Publication, 2012.
- Anuar Nik Mahmud, Nik. *Mencari Perdamaian di Asia Tenggara: Merungkai Konflik di Selatan Thailand*. Bangi: Institut Alam dan Tamadun Melayu (ATMA), Universiti Kebangsaan Malaysia, 2011.
- Anuar Nik Mahmud, Nik. Mohd, dan Zamberi A. Malek (eds.). *Tamadun dan Sosio-politik Melayu Patani*. Kuala Lumpur: Persatuan Sejarah Malaysia, 2007.
- Anuar Nik Mahmud, Nik. *Sejarah Perjuangan Melayu Patani, 1785-1954*. Bangi: Universiti Kebangsaan Malaysia, 2006.
- Anwar Fakhri Omar, Zamri Arifin, Hakim Zainal, Ezad Azraai Jamsari, and Farid Mat Zain. *Ulama Patani Ketokohan dan Keilmuan*. Bangi: Universiti Kebangsaan Malaysia, 2016.
- Farid Mat Zain, dan Zulkarnain Mohamed. *Muslim Selatan Thai: Konflik dan Perjuangan*. Selangor Darul Ehsan: Karisma Publications Sdn. Bhd., 2008.
- Haji Ahmad Idris. *Pemikiran Melayu: Tradisi dan Kesenambungan*. Selangor Darul Ehsan: Dawama Sdn. Bhd., 2004.
- Hasan Madmarn. *The Pondok & Madrasah in Patani*. Bangi: Universiti Kebangsaan Malaysia, 2002.
- Herry Nurdi. *Perjuangan Muslim Patani: Antara Sejarah Penindasan dan Cita-cita Perdamaian di Patani Darussalam*. Kuala Lumpur: Alamraya enterprise Sdn. Bhd., 2010.

- Hj Wan Mohd, dan Saghir Abdullah. *تاريخ فثاني (Tarikh Fathani) Syeikh Faqih 'Ali al-Fathani Versi Salinan Syeikh Daud Bin Abdullah al-Fathani*. Kuala Lumpur: Persatuan Pengkajian Khazanah Klasik Nusantara & Khazanah Fathaniyah, 1998.
- Ibrahim Syukri. *Sejarah Kerajaan Melayu Patani*. Bangi: Universiti Kebangsaan Malaysia, 2005.
- Ismaae Mohamad. *Republik Sungai Golok (สาธารณรัฐสิงโกล)*. Bangi: Dubook, 2016.
- Kobkua Suwannathat-Pian. *Sejarah Thai Zaman Bangkok 1767-1957*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka, 2018.
- Mahani Musa. *Sejarah & Sosioekonomi Wanita Melayu Kedah 1881 - 1940*. Bangi: Universiti Kebangsaan Malaysia, 2005.
- Majlis Permesyaratan Rakyat Melayu Patani (The Patani Malay Consultative Congress). *Hidup Mati Bangsa Melayu Patani*. Barisan Bersatu Kemerdekaan Patani (Bersatu). 1997.
- Malek, Mohd. Zamberi A. *Umat Islam Patani: Sejarah dan Politik*, Shah Alam: Hizbi, 1993.
- Malek, Mohd. Zamberi A. *Patani dalam Tamadun Melayu*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka Kementerian Pendidikan Malaysia, 1994.
- Malek, Mohd. Zamberi A. *Harimau Malaya: Biografi Tengku Mahmood Mahyiddeen*. Bangi: Universiti Kebangsaan Malaysia, 1999.
- Malek, Mohd. Zamberi A. *Pensejarahan Patani*. Kuala Lumpur: Universiti Malaya, 2006.
- Malek, Mohd. Zamberi A. *Tuan Guru Haji Sulong: Gugusan Cahaya Patani*. Kuala Lumpur: Anjung Media Resources, 2014.
- Malek, Mohd. Zamberi A. *Biografi Tengku Abdul Kadir Kamaruddeen: Raja Patani Terakhir*. Bangi: Universiti Kebangsaan Malaysia, 2017.
- Mohamad Redzuan Othman. *Jendela Masa: Kumpulan Esei Sempena Persaraan Dato' Khoo Kay Kim*. Kuala Lumpur: Universiti Malaya, 2001.

Nik Rashideen Haji Nik Husein. *Raja Campa & Dinasti Jembal dalam Patani Besar: Patani, Kelantan & Terengganu*. Kelantan: Pustaka Reka, 1994.

Nuraidil Zakaria. *Tanah Kala Sejarah Negeri Kelantan*. Pahang: Geroda Merah Press, 2017.

Nureeyan Saleh. *Lagudodoi Melayu Patani*. Bangi: Universiti Kebangsaan Malaysia, 1999.

Ruslan Uthai. *Keistimewaan Dialek Melayu Patani*. Bangi: Universiti Kebangsaan Malaysia, 2011.

Siti Amirah Abdullah. *Perniagaan Haji di Pulau Pinang dan Dokumentasi Sultan Kedah*. Kuala Lumpur: the Malaysian Branch of the Royal Asiatic Society, 2015.

Siti Hawa Haji Salleh. *Hikayat Patani*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa & Pustaka, 2010.

Siti Hawa Haji Salleh. *Kelopak Pemikiran Sastera Melayu*. Bangi: Universiti Kebangsaan Malaysia, 2009.

Surin Pitsuwan. *Islam di Muangthai: Nationalisme Melayu Masyarakat Patani*. Jakarta: LP3ES, 1989.

Universiti Kebangsaan Malaysia. *Masyarakat Melayu Abad ke 19*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka Kementerian Pendidikan Malaysia, 1991.

Zaman, Muhammad Kamal K. *Fatani 13 Ogos*. Kota Bharu, 1996.

วิทยานิพนธ์/งานวิจัย

Ahmad, Ramli. "Pergerakan Pembebasan Patani." Latihan Ilmiah unuk Ijazah Sarjana Muda Sastera (Sejarah) 1975/76, Jabatan Sejarah, Universiti Malaya, Kuala Lumpur, 1975-76.

Mahamad Ahmad. "Thaksin dan Impaknya keatas Konflik Patani." Thesis yang dikemukakan untuk memenuhi sebahagian daripada syarat memperole hijazah Sajana sastera, Fakutisains social dan kemanusiaan University Kebangsaan Malaysia Bangi, 2007.

Mutsalim Khareng. “Interaksi antara Islam dan Buddha di Patani dan impaknya terhadap pembentukan sikap toleransi beragama.” Master Thesis, Fakulti Pengajian Islam Universiti Kebangsaan Malaysia Bangi, 2011.

Nik Anuar bin Nik Mahmud. “Patani Diakhir Pemerintahan Dinasti Tuan Besar, 1896-1902: Suatu Kajian Awalan.” Jabatan Sejarah Universiti Kebangsaan Malaysia, 1981.

Nik Anuar Nik Mahmud. “Laporan Akhir Penyelidikan (KOD: 6/82). Negeri-negeri Melayu utara dibawah pemerintahan Thai, 1943-1945 (dengan Tumpuan kepada Kedah).”

Suhaimi Che Hussin. “Demonstrasi Rakyat Patani 1975-1976: kajian terhadap kebangkitan umat Islam Patani di selatan Thailand.” Disertasi yang dikemukakan untuk memenuhi sebahagian dari pada syarat memperoleh ijazah sarjana pengajian Islam, Fakulti Pengajian Islam Universiti Kebangsaan Malaysia Bangi, 2001.

Wan Faridah Wan Idris. “Tokoh Ulama' Tuan Guru Hj. Sulong peranan dan sumbangannya terhadap perkembangan dan pembangunan masyarakat Islam di empat wilayah Selatan Thai tinjauan kursus di Wilayah Pattani.” Latihan Ilmiah ini disediakan untuk memenuhi sebahagian daripada syarat memperoleh ijazah Sarjana Muda Pengajian Islam dengan kefujian, Jabatan Pengajian AL-Qurandan As-Sunnah Fakulti Pengajian Islam Universiti Kebangsaan Malaysia, 1995.

สิ่งพิมพ์ประกอบการประชุม

Haji Wan Mohd. Shaghir Abdullah. “Peranan orang-orang Patani di dunia perantauan.” Simposium Wilayah Perbatasan Malaysia-Thailand, Anjuran Jabatan Sejarah, Universiti Kebangsaan Malaysia, 16 Mac 1996.

Hj. Wan Mohd. Shaghir Abdullah. “Hubungan Ulama Patani dan Kedah: Kekeluargaan, pertalian ilmu dan karya.” Konvensyen Sejarah Negeri Kedah Darul Aman “Islam di Kedah Darul Aman,” Perbadanan Perpustakaan Awam Kedah, 29-30 September 1996.

Anuar Nik Mahmud, Nik. “Perjanjian Bangkok (1909) dan Isu Ketinggalan Patani dan Implikasinya.” Majlis Wacana Warisan: 100 Tahun Perjanjian Bangkok 1909, Auditorium Arkib Negara Malaysia, 12-13 Mei 2009.

วารสาร

Malaysia dari Segi Sejarah. NOMBOR 9, (1980).